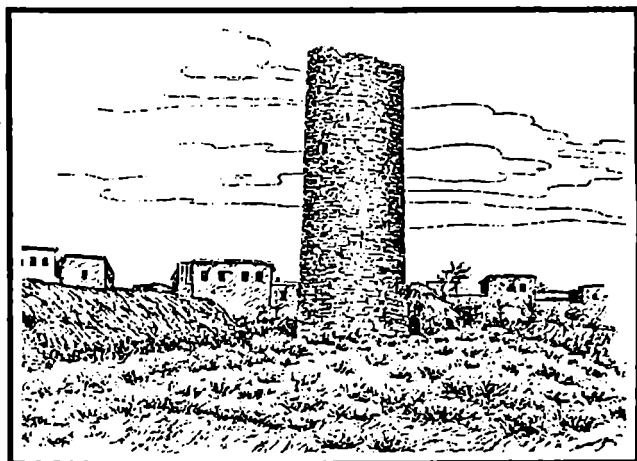

კავკასიის ხალხთა ფოლკლორი
ФОЛЬКЛОР НАРОДОВ КАВКАЗА

თაბასარანული ფოლკლორი

ТАБАСАРАНСКИЙ ФОЛЬКЛОР

„კავკასიური სახლი“

„КАВКАЗСКИЙ ДОМ“

თბილისი * Тбилиси

2004

შემდგენელი
ლია ჩლაიძე
Составитель
ЛИЯ ЧЛАИДЗЕ

მთავარი რედაქტორი
ნაირა გელაშვილი

Главный редактор
НАИРА ГЕЛАШВИЛИ

პასუხისმგებელი მდივანი თამარ უჯუხუ
Ответственный секретарь ТАМАРА УДЖУХУ

სპეცრედაქტორი ლია ჩლაიძე
Спецредактор ЛИЯ ЧЛАИДЗЕ

ბჭკარდული თარგმანი ქართულად
ცირა ბარამიძის

Подстрочный перевод на грузинский
ЦИРЫ БАРАМИДЗЕ

ფილოლოგიური თარგმანი
ბივი ლუარსაბიშვილის

Филологический перевод
ГИВИ ЛУАРСАБИШВИЛИ

ფილოლოგიური თარგმანი რუსულად
მანა ბაიდაროვასი

Филологический перевод на русский язык
МАЙИ ГАЙДАРОВОЙ

ISBN 99928-71-64-4

წინათქმა

„დაღესტანი“ მთების ქვეყანას ნიშნავს, და სწორედ მაღალ-მა მთებმა განაპირობა მისი თავისებურება – ეთნიკური და ენობრივი სიჭრელე. ერთმანეთისაგან მთა-კლდეები გათიშული ხალხები თუ ეთნიკური ჯგუფები იოლად ინარჩუნებდნენ თვითმყოფადობას, ძნელად ირეოდნენ ერთმანეთში, ძნელად განიცდიდნენ ასიმილაციას. ამიტომ არის, რომ დღეს „მთებისა და ენების ქვეყანა“ – დაღესტანი ოცდაათამდე ხალხსა თუ ეთნიკურ ჯგუფს ითვლის. ყოველ მათგანს საკუთარი ენა აქვს, ამ ენებს კი – სამოცდაათამდე დიალექტი.

ამ ეთნიკურ და ენობრივ მოზაიკაში თაბასარანი სრულიად გამორჩეულია, იმდენად გამორჩეული, რომ XX საუკუნის დასაწყისში გაჩნდა კიდევ მოსაზრება: თაბასარანელები კავკასიაში მოსული ხალხია, ისინი მონღოლური წარმომავლობისანი უნდა იყვნენო, თუმცა შემდგომმა კვლევამ ეს მოსაზრება არ დაადასტურა.¹

დღეს აღარავინ დაობს იმაზე, რომ თაბასარანელები უძველესი დროიდან სახლობენ დაღესტნის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ტერიტორიაზე – დღევანდელი ხივლისა და თაბასარანის რაიონში. მათი ენა დაღესტნური ენების ლეკურ ჯგუფს მიეკუთნება. მცირერიცხოვანი ხალხია (1970 წლის აღწერით 55000-მდე). 1932 წლის შემოიღეს დამწერლობა ჯერ ლათინური გრაფიკის საფუძველზე, 1938 წლიდან კი – რუსულისა.

ვიდრე დამწერლობას შემოიღებდნენ და ამ დამწერლობაზე ლიტერატურასაც შექმნიდნენ, თაბასარანელების თვითგამოხატვის საშუალება ზეპირსიტყვიერება და ძალზე განვითარებული შინამრეწველობა იყო. სახელგანთქმული თაბასარანული ხალიჩები ევროპისა და რუსეთის მუზეუმებს ამშვენებდა და ამშვენებს.

თაბასარანული ზეპირსიტყვიერება კი, როგორც ყველა მცირერიცხოვანი ხალხის ფოლკლორი, წვეთია კავკასიური ფოლკ-

ლორის ზღვაში, მაგრამ ამ წვეთში მთელი ზღვა ჩანს.

საღარიბე და მისით გამოწვეული მძიმე ტკივილი მთიელი კაცის თანამდევია. ღარიბი არავის უნდა. თუ ღარიბი ხარ, „შენ სახლს ცეცხლიც რომ წაეკიდოს, ხელს არავინ წაგაშველებს“.

არავის შერჩენია მოძმეთა ჩაგვრა – ამქვეყნად ყველაფერსა აქვს დასასრული:

„მთას, რაც უნდა მაღალი იყოს,
მეხი და ცეცხლი მოულებს ბოლოს,
ამ ქვეყნით სუდარა გაგყვება მხოლოდ
ხუთი მეტრისა, ბოროტის მქნელო“.

სოფლის სამღურავი, სიკვდილ-სიცოცლევზე, ბედისწერაზე დაფიქრება, ამალღებული, ყველა სატკივრის მძლეველი სიყვარული და თანაგრძნობა უპოვართა მიმართ. რიტუალური პოეზია – გაზაფხულის დღესასწაულის – ებელცენის თანმხლები სიმღერები, საქორწილო პოეზია – აი, ძირითადი თემატიკა რომელსაც შემოთავაზებული კრებულის მკითხველი შეხვდება.

და კიდევ: ზღაპრები, ლეგენდები, რომელთა შორის ერთ-ორი სიუჟეტი ეგებ გეცნობათ კიდევ.

მკითხველს თაბასარანთან, თაბასარანელებთან შეხვედრას ვულოცავთ. ჩვენ, პირშეურცხვენელთ, ერთმანეთთან მისასვლელი გზები მრავლადა გვაქვს. ეს წიგნი, მათ შორის ერთერთია.

ლია ჩლაიძე
თბილისი, 2004 წ.

ПРЕДИСЛОВИЕ

"Дагестан" означает "страна гор" и именно высокие горы определили его главную особенность – его этническую и языковую пестроту. Обособленны друг от друга непроходимыми скалистыми горами народы легко сохраняли свою самобытность, с трудом смешивались друг с другом, с трудом поддавались ассимиляции. Именно поэтому сегодня "страна гор и языков" – Дагестан – насчитывает до 24-х народностей и этнических групп, а в их языках – до 70-ти диалектов.

В этой этнической и языковой мозаике Табасаран совершенно выделяется, выделяется настолько, что в начале XX века даже появилось соображение: табасаранцы – народ, пришедший на Кавказ, они должны принадлежать к представителям монголов, но последующие исследования этого не подтвердили.¹

Сегодня уже никто не спорит о том, что табасаранцы с древнейших времен населяли юго-восточную территорию Дагестана – сегодняшние районы Живу и Табасаран. Их язык принадлежит к лезгинской группе дагестанских языков. Это малочисленный народ (по переписи 1970 г. около 55 000 человек). В 1932 году получили письменность, сначала на основе латинской графики, а с 1938 года – на основе русской.

До того, как табасаранцы получили письменность и создали на ее основе литературу, средствами их самовыражения было устное народное творчество и очень развитое кустарное производство. Прославленные табасаранские ковры украшали и сейчас украшают музеи Европы и России.

Табасаранское же устное народное творчество, как и фольклор любого малочисленного народа, – только капля в море

1.См.: Народы Кавказа, Москва, 1960. стр. 520

кавказского фольклора, но в этой капле отражается все море.

Бедность и вызванны ею тяжелые переживания сопутствуют горцу. Бедняк никому не нужен. Если ты беден, то "даже когда загорится твой дом, никто и пальцем не шевельнет".

Но никому не пройдет даром угнетение собратьев – все на свете имеет конец:

"Как бы высока ни была гора,
Гром и молния разрушит ее,
И с этой земли злодей унести сможет
Только пять метров савана".

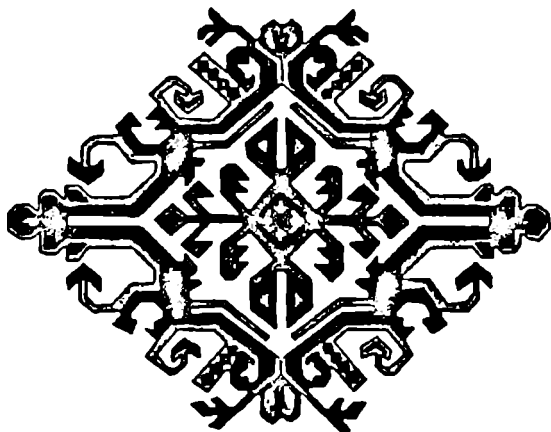
Недовольство тленным миром, размышления о жизни и смерти, о судьбе, возвышенная любовь ко всем страдающим и обездоленным, ритуальная поэзия – песни, сопровождающие древнейший праздник весны – Эбелцен, – вот та основная тематика, которую встретит читатель представляемого сборника.

А еще сказки, легенды, среди которых один-два сюжета, может быть, будут знакомы.

Поздравляем читателя со свиданием с Табасараном и табасаранцами. У нас, безусловно, много дорог пройдено вместе, и эта книга – одна из них.

Лия Члаидзе
Тбилиси, 2004 г.

პრეზია

ბოროტის მძნელი მდიდარი

აღარა ვართ შენი ბოროტებით
ღარიბ-ღატაკი კაცები,
საღამდე უნდა იყოს, მდიდარო,
ქვეყანა ასეთი, ბოროტის მქნელო!

იცი, მოსავალი როგორ მოდის,
შენ რომ უმუშევრად მიგაქვს?
შენი კვალი, მიწაზე დაჩნეული,
სისხლია, ბოროტის მქნელო.

ყველას რაღაცა უნდა, მართალია,
მაგრამ ვერ გაგიძლა ხარბი გული,
საღამდე უნდა გაგრძელდეს ასე,
ჰოი, ბოროტის მქნელო.

უფროთოდ ცაში როგორ იფრენ,
უნემსოდ კაბას ვერ შეიკერავ.
ჩვენს სახეს სიღარიბე რომ აწერია,
შენ ვერ წაიკითხავ, ბოროტის მქნელო.

ორმოცის ისე შესრულდი,
ღრო უსაქმოდ გაატარე,
რაც უსაქმობით დააგროვე,
იმას აქ დატოვებ, ბოროტის მქნელო.

შენგან ჩვენი მოსვენება არ არის,
საქმით სიქას გვაცლი დღე და ღამე,
ერთხელ სიკვდილი შენც მოგიკაკუნებს,
იარაღს აგყრის, ბოროტის მქნელო.

მთა რაც უნდა მაღალი იყოს,
მეხი და ცეცხლი მოუღებს ბოლოს,
ამ ქვეყნით სუღარა გაგყვება მხოლოდ
ხუთი მეტრისა, ბოროტის მქნელო.

სიკეთე შენს სულს რად არ ანათებს?
მობერავ ქარსა, ცივსა და ავსა,
ასეთი საქმე და ზრახვა შენი
არ გიზამს კარგსა, ბოროტის მქნელო.

სისხლსა გეწოვ ხალხსა
და ხარობ ამით, დაღპება ყველა,
იყავი ფრთხილად, არ შეგერგება,
მოგივა ჟამი, ბოროტის მქნელო.

სეტყვა, წყალდიდობა ჯებირებს ლახავს,
მეავე ცომი კი ფუვდება რადგან,
იცოდე, ღარიბ-ღატაკთა ძალით
მოდგება ჟამი და ძრწოდე ამით, ბოროტის მქნელო.

სიღარიბე

კაცი თუ ჭკუით არ არის,
მისი საშველი არ არის,
ძმა ძმას ხელს ვერ გაუმართავს,
თუ სიღარიბეში არის.

შენს სახლს ცეცხლიც რომ მოედოს,
ხელს არავენ წაგაშველებს.
ფარას ჩამორჩენილ ცხვარს ჰგავს,
მარტოკაცი თან ღარიბი.

ლუკმა შრომის გარეშე არ არის,
მღინარის გარეშე ზღვაც ხომ არ არის?!
ტრიალი უდაბნო ოქროთი სავსე,
თუ კაცს არ არგია, კაცი სიღარიბეში არის.

თუ ხალხი ბაზარში არის,
მაყვალზე ეკლები არის,
გული სულ უკმაყოფილო არის,
მიზეზი სიღარიბეში არის.

წყარო უწყლოდ მშრალი არის,
მართლისთვის მეწყვილე არსად არის,
უჭირს და მაინც ტვირთს ეზიდება
კაცი, თუ მისი ოჯახი სიღარიბეში არის.

ღრუბელი წამოვიდა, მზე მოფარებული არის,
ხელი ჩვენი ცარიელი ნუ არის,
ხალხის თვალში კაცი დასაცინი არის,
თუ კაცი სიღარიბეში არის.

ლუკმა პატიოსნად ნაშოენი არ არის,
საქონელიც და მგელიც მტრების არის.
კაცისთვის ახალი შარვალი
სანატრელი არის, თუ კაცი სიღარიბეში არის.

ბედი თან დაგვდევს კვალშია,
თხელი კაბა მალე შრება ქარშია,
რამდენი წელი ვებრძვით ერთმანეთს,
სიღარიბეც, საქმე რაშია?!

შავი რომ ათეთრო, არ გათეთრდება,
მდიდარი მუდამ თავზე გვადგება,
გული არ გვინათდება,
რადგან სიღარიბე ყელზე გვადგება.

თოვლი თბილი ვინმეს გინახავთ?!
ღარიბი მძღარი ვინმეს გინახავთ?!
ბოროტების მქნელთ ღარიბი გინახავთ?!

რასაც დღისით ხედავ, ის ღამით არ ჩანს,
ამ გაჭირვების საშველი არ ჩანს,

სიღარიბევე, პატარძალს დააქვრივებ,
შენგან თავის დახსნა არ ჩანს.

კაცო, თვალი მიაპყარი,
ნახე, რა არის ამ ქვეყნად საპყარი,
ბოროტს საპყარი უნდა შეპყარო,
და სიღარიბეს შავი დღე აყარო.

შემიყვარდა ერთი ქალი

ცრემლი დაპა-ლუპით მომდის,
შემიყვარდა ერთი ქალი,
ქალი არის მზისა დარი,
ძილი ჩემი აღარ არი.

ქალო, რა ლამაზი ხარ,
ჩემი გულის ვარდი ხარ,
გნახავს ვინმე, იტირებს
ჩემებრ გულში დარდითა.

მაღალ ყელზე დალალები
გველებივით გახვევია.
წარბი ახალ მთვარეს გიგავს,
ლოყები – ვარდს ალისფერსა.

მინდა გაქო, როგორ გაქო,
საქებარი რა არ გაქო,
შენ რომ გხედავ, ენა მებმის,
ეს რამდენი მაღლი გაქო.

სენემს!

ფეხით გამითელე სიყვარული,
მხოლოდ იმიტომ, რომ ღარიბი ვარ.

განა სიყვარული ფულით არი,
განა სიყვარული იყიდება?!

ქარაფ-ჭიუხებში ბერსა ნახავ
ბალახ-ყავაეილს, სენის წამალს
სიღარიბე განა სენი არი?
ნახე, მდიდარი ვარ როგორ.

მდიდრის გული სიპი ქვაა,
კერკეტია კაკალივით,
სუნთქვა მისი ცივი არის
თოვლივით და ყინულივით.

ღარიბ-ღატაკ გლეხის ხელით
ნაშენია ეს სოფელი,
მისგან მოდის სიხარული,
სითბო ასკეც მომლხენელი.

მშრომელ კაცის საქებარი
სიტყვაცა და საქმეც არის,
სიყვარულო, შენ არ გაქოს,
კაცი რალა კაცი არის.

სიყვარულმა დიდი ქერემი დასწვა,
წაჰკიდა ცეცხლი, გენია,
სენემ, შემობრალე მეცა,
ხელს ნუ მკრავ, მე ხომ შენი ვარ.

ნათელ ფიქრით გულს ვაშუქებ,
შენსკენ ვგზავნი ბრწყინვალეობით,
გელოდები, ნუ დამაგდებ,
გოგო, შენ გენაცვალები.

გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!

გაიღვიძე ლამაზო, გაიღვიძე!
ელემს შრიალებს ხეთა ფოთოლი,

ვაშლის ტოტები სტვენენ საამოდ,
ტკბილად გალობენ ფრინველნი მათზე
გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!

ბაღში მოვედი, დიდხანს გელოდე.
მითხარი, მოვალ და დამელოდე,
ვიცოდი, თუმცა რომ მატყუებდი,
გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!

დღეს გამოვეწყე ლამაზ სამოსში,
თეთრი – ვალუაგი, ქამარი – ვერცხლის.
შავია ის დღე, შენ თუ ვერ შეგხვდი.
გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!

ზოგჯერ შუბლს შეკრავ, გამიბრაზდები,
გინდა მატკინო გული და მანც.
მარგალიტივით მომწონხარ.
გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!

უკურნებელი ტკივილი მიკლავს გულს,
შენი ბალის ყვავილად ქცეულს,
მომწყვდიტე, ჩემო, და სიყვარულის ცეცხლში ჩამაგდე.
გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!

ბეითები

* * *

სალი კლდეები მელოდებიან,
მელოდებიან ზღვისა ზვირთები,
მე შენ გეძახი, ქვეყანავ ტრიალო,
გზა გამიმზადე, ბრძანე, ვიარო.

* * *

ეს ქვეყანა დაბინდულა,
ნათელი ბნელმა დაფარა,

ქვეყნად დარდით სავსე დავალ,
სადაც მივალ, იქ არა ხარ.

* * *

რა საბრალოა ცივი წყალი,
უქმად მოჩხრიალე მიწის ქვეშ.
რა დაგიშავე, ტკბილო დედა,
გული რომ აიყარე შენს შვილზე.

* * *

მთელს ღუნიაზე ჩემზე უბედური არავინ არის,
ბევრი ტკივილი და დარდი ვნახე,
მე რომ ქვეყანას მოვევლინე,
იმ ღამით ვარსკვლავიც თუ იყო დარდით სავსე?!

* * *

ლურჯი ცის ქვეშ, შავ მიწაზე
ჩემზე უიღბლო თუ არის?
ჩემი ხნისა სადმე ვინმე
ჩემებრ დამწვარი თუ არის?

* * *

სამი წელი შეყვარებული ვიყავ,
სხვა მიყვარდა, ახლა სხვა მიყვარს,
გულს დარდს არ დავაჩაგვრინებ,
თავს ვუთხარი, ფრთხილად იყავ!

* * *

თავჩაქინდვრით მხედები კარში,
რომ გილიმი, არ მილიმი,

მომიბრუნდი, მოდი ჩემთან,
არას გვარგებს გულში დარდი.

* * *

მკითხე: — რატომ დაიღვრიმე?
მეცა გკითხავ,
ჩემო კარგო,
ცეცხლი რატომ წამიკიდე?

* * *

ვინც მე მიყვარს,
ყველა იმ ბიჭს,
ჩემი გულის მოსაგებად,
ფარჩა მოაქვს.

* * *

სად ხარ, ჩემო საყვარელო,
გული რად აიყარეო?
შევრიგდეთ და არ წაზვიდე,
ჩემთან გული დაყარეო.

* * *

გზები, რაზეც დავდიოდით,
კვალი არის დღეს ხოჭოთა,
სიტყვა, რასაც ჩვენ ვამბობდით,
ქვად მიექცათ ციხის მცველთა.

* * *

აღუბლის ხეს რომ მოსტეხე ტოტი,
რა ცოდო იყო, თეთრად ჰყვაოდა,

და სატრფოს შენსას, რომ განეშორე,
რა ცოდო იყო, შენა გყვარობდა.

* * *

გოგო, რომელი უბნელი ხარ,
ვინა გშვა და საით მიხვალ,
მე არ გიცნობ, შენც არ მიცნობ,
მაინც ჩემი არჩივი ხარ.

* * *

აქა ვდგაეარ, გელოდები,
შენი გზების დარაჯი ვარ.
მითხარ, მოვალ, არ მოხვედი,
სატრფოვ ჩემო, შენს ხელში ვარ.

* * *

შზე ამოდის, მერე ჩადის,
მზის ქვეშეთში რა ქნას კაცმა,
თუ არ გიყვარს, მასთან ყოფნა
ხანგრძლივ დარდით მოსპობს კაცსა.
ღ

* * *

კარგი დღე არ ენახოს,
დღე შავად გაუთენდეს,
ვინც მე აქ გამათხოვა,
ცეცხლის ალში დაიწვეს.

* * *

რა ვქნა, რა ვუყო გულსაო,
ვერ ეთმობ ჩემს სიყვარულსაო,
ცოტასა კიდევ დაგაცდი,
დაგშორდები და განგიცდი.

მამას სახლი ენანება,
დედას მისი ქონებაო,
მე კი თავი მენანება,
ქალი მზად ვარ სარძლოდაო.

* * *

ცაზე შავი ღრუბელია,
წვიმა ხომ არ წამოვთაო,
ცული სიზმარი რომ ვნახე,
დედავ, ნეტავ რა მოხდაო?

* * *

თეთრ ჭიქაში წითელ ღვინოს
ჩაასხამ და წითლდებაო,
ქალი საყვარელს რომ ნახავს,
ლოყას ცეცხლი ედებაო.

* * *

ჩვენ რომ ერთად დაგვინახონ
რა ვქნა, იჭორავენბენ,
პირველ ღამეს, ქორწილის დღეს,
პირსაც ამოიქოლავენ.

საქორწილო სიმღერები

* * *

შორი მხრიდან მოვედით,
მასპინძელო, მიგვიღე!
ბანზე ვდგევართ, მოგელით,
მასპინძელო, მიგვიღე!

* * *

შენი ქალი ჩასვი ეტლში,
გაუყენე გზას, სიამამრო.
გაგვახარე მაყრები და
ჩვენს სოფელში გაგვისტუმრე.
ყმაწვილების გასახარად,
ჩვენ კი უკან მოსაყვანად.

* * *

წყლის პირას დგას რასულ-ბეგი,
თავზე ცხურისა ფაფახითა.
ფეხზე დგანან ყმაწვილები
რასულ-ბეგის ქორწილშია.

* * *

კეთილი მგზავრობა, იალალერ,
ახალი ოჯახი დაგელოცოს, იალალერ,
ბედი ბედნიერი, იალალერ,
გვერდით მუდამ გყავდეს გიულიზარი, იალალერ.

* * *

მწყერი ქვემოთ დაგოგმანობს, იალალერ,
მთვარეს უმხერს თვალნათელი, იალალერ,
შენს გვერდით ყოფნა, იალალერ,
შენი მეგობარი გოგოებისთვის ალალი არის, იალალერ.

* * *

წადი, დაო, გზები დამილოცია, იალალერ,
ახალი ოჯახი ბარაქით გაგვესოს, იალალერ,
დაგეტოვე და ჩვენგან მიხვალ, იალალერ,
სადაც მიხვალ, შეეთვისე, იალალერ.

* * *

ყუბაჩური² ვერცხლის ქამარი გარტყია,
ოქრო გასხია ტანზე, სუნა-ბაჯი.
სამი ათასი ვერცხლისა,
მშენიერო სუნა-ბაჯი.

* * *

ხანარ ხალუ,³ სამჭედლოში
თარო გამიკეთე, ღოქები დავაწყო.
შენი ღვიძლი ქალი, ხამის ბიკი,
აჩუქე ხაირბეგს.

* * *

გამოიყვანეთ, გარეთ გამოიყვანეთ, მაჭანკლებო,
როდის გამოიყვანთ, მაჭანკლებო.
ქალი კი არა, ეგ ქარვა არი,
ნავია ზღვის ტალღებში მოცურავე.

* * *

პირველ კუთხეში დასვით,
რომ გამოიყვანთ, დასვით, მაჭანკლებო,
ქალი კი არა ქარვა არის,
გემია ზღვის ტალღებზე მოსრიალე.

* * *

ქვემო კუთხეში დავჯდები,
ზემო კუთხეში დავჯდები,
კლდიდან გადავვარდები,
თუ არ მიყვარს, არ გავყვები.

* * *

ყველა ჩვენს სოფელში გაათხოვეს,
მე რად მათხოვებენ სხვაგან.
მოკვდები, თეთრი სუდარა
თან გამატანე, მამა.

* * *

ჰოი ქალო, ჰოი კარიატ ხანუმ,
ვაშლის ხე ხარ, შინ გაზრდილი,
ვაშლს ჰგავხარ ხელით ნაზარდსა,
საქონელს – სხვისთვის მიყიდულსა.

სიმღერები ბედზე

სალამი შენ, ნუ გეწყინება, რასაც გეტყვი,
უნდა გეწყინდეს ჩვენ უბედობის,
არავინ იცის, რა დღეში ვარ.
რა ბედი მერგო, ახალგაზრდა კაცს.

* * *

ჩვენს შუა დიდი მთებია,
აღმოსავლეთით მზე იწვევრება,
მტრებმა გზები გადამიჭრეს,
რა ვქნა, ეს ბედი მხვდა, ახალგაზრდას.

* * *

რამ გაგვხადა უბედური,
ყველა ნაბიჯმა უკან დაგეწია.
როდემდე უნდა ავიტანო ეს.
დელას უთხარი, ნულარ იდარდებს.

* * *

სისხლის ცრემლი ღვარად დამდის,
ყველამ იცის ჩემი დარდი,
ამ ცხოვრებას ღია თვალით
ვერ შევყურებ ყმაწვილკაცი.

* * *

დედი, რატომ გამაჩინე?
ღმერთო, გთხოვ, გადამარჩინე!
ტოლ-ამხანაგს ბედნიერსა,
როცა ვხედავ, ვწყველი ბედსა.

* * *

ჩემი დარდის გამჩარხველი
ჩემგან კარგ დღეს ნულარ ელის,
გაუუშავებ ნათელ დღესა,
ყმაწვილს ვერას დამაკლებსა.

* * *

მზე ჯერ ისევ ცაზეა,
მე კი არას მარგია,
ბედი მექცა შევბედად,
ყმაწვილს ცრემლად თვალზედა.

* * *

ცა ნათელი ჩემთვის მოქუფრულია,
დარდი ზღვის ფსკერს ჩაკირულია,
მოჯარდება, მოვა, წალექს იმ ნათელს,
რაც რომ ყმაწვილს აგრეერიგად მწყურია.

* * *

ეს რა ხდება ამისთანა,
არ მინახავს სხვაგან, არა,
დამიბნელდა ეს ქვეყანა,
ყმაწვილს რაღა მომცემს ძალას?!

* * *

არ მიყვარდა, ისე შემრთეს,
რა ვქნა ახლა,
მზე გაშავდა,
დაერჩი ავაღ.

სიმღერები ებელცენის დადგომამდე, როცა კვერცხებს აბროვებენ

ებელენ ცენ-ცენ.
ბავშვები თუ გყვანან შინ?
ზორციანი ღვეზელი თუ გაქვს შინ?
თხის ჩლიქები თუ გაქვს შინ?
ცეცხლზე შიშხინი თუ ისმის შინ?
განჯინაშიც ცერცვი თუ გაქვს შინ?
ღეღი, მასპინძელო,
ერთი კვერცხი მოგვეცი.

დასეირნობს ებელცენი,
ბავშვები მასხრობენ, დარბიან.
განჯინაში, ღეღი,
ცერცვი თუ გაქვს?
ცეცხლზე კეცები თუ
გაქვს შინ?
აჰა, ეს აჭრელეებული
ჯოხი შენ.
მოგვე რამე,
კვერცხი ან მწუადი,
ეგებ, მომცე მე.

სიმღერები, ებელცენის დღესასწაულზე ნამღერი დილა-სალამოს

შუა ებელცენია,
ისმის ჩიტთა გალობა,
მოედანზე ვირების კუნტრუშია, ლაღობა.
ცეცხლზე გიდგას სადილი,
დიდედ,
ლუკმა მოგვეც ამ დილით.

დასეირნობს ებელცენი,
კუნტრუშობენ ბავშვები.
ცეცხლზე რაღაც თუხთუხებს,
კვერი ცხვება ბუხარში,
სინზე – ცხელი ხაჭაპურები.
დედი,
ძვირფასი ქსოვილი
გამოგვიტა, მოგვეცი.

გუდილ⁴

გუდელ, გუდელ, ჰეი, გუდელ,
გუდელ, მოგვე წვიმაო,
წვიმაე, მდელო მოგვირწყე,
ხვათი ხვავრიელიო, ამინ. ყველა ჩვენგანს ხვათიო,

კეგერი⁵

დედა-სამშობლო დღეს ისევ გვეძახის,
როგორც დედის მკერდს მიკრული ჩვილი;
გვერდი-გვერდით დაედგეთ, დღეს მას სჭირდება,
დავიცვათ მტრისგან სამშობლო ჩვენი.

კარბუკული ნალით დაჭედილი, რაშია შენი,
ჩერქეზული უზანგი გიხდება მეტად.

გმირის სახელი ხალხშია მუდამ.
დრო დადგა დაეცვათ, სამშობლო, კეგერ!

გადაწყდეს უნდა, დაგვიდგა უამი,
დრო დღეს გამოგვცდის,
გავწყვიტავთ ნადირ-შაჰის ჯარს
უთვალავს, შენს დასაცავად, სამშობლოვ, კეგერ!

აღმასის ხმალი მიბრწყინავს ხელში,
მტერი ბუზივით გვეზვევა თავზე.
გმირი ბრძოლაში გამოიცადოს,
ლომის ძალისა ხარ ოდითგანვე, კეგერ!

ფალავნისა გაქვს მუხლი, ჯილაგი,
თვალი ორბისა, დაკვესებული,
აოტე მტერი, თავი გვაჩვენე,
მეც სხვასთან ერთად, კალუბელ მირზას, გმირო კეგერ.

მოწოდება

ჰეი, ჩემო მშობლიურო თაბასარან!
ჩემო ძვირფასო მოქალაქენო!
ირანელმა ნადირ-შაჰმა, დამპყრობელმა ნადირმა
აგვიკლო, აღვდგეთ მის წინააღმდეგ!

ნადირ-შაჰის ჯარი ჩადგა
დიდი დერბენდის ციხე-სიმაგრეში.
თავს გვესხმიან,
ახალ შეტევას ამზადებენ.
ქულზე კაცი შევიკრიბოთ,
მთის ლომებივით წინ აღვუდგებით.
ვინც მტერს უფრთხის,
ის ბრძოლის ველს არ გაეკაროს.

დალესტნის ხალხები ძმები ვართ,
ერთ მწკრივად ჩავდგებით,

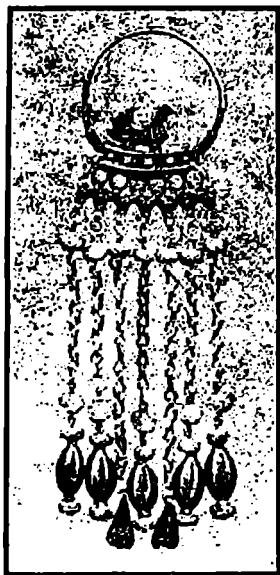
ავარელი, ლეკი, დარგუელი და ლაკი
ძმურად დაეხმარებით ერთმანეთს.

ვისაც ხელში იარაღის დაჭერა შეუძლია,
ფეხზე დადგომა, წინააღდგომა,
ვფიცავთ, სამშობლოს ვედგეთ დარაჯად,
ვფიცავთ დედის რძეს, ვექნეთ ფარადა.

კალუკელ მირზას სიტყვა ისმინეთ,
ქვეყანას ჩვენი დაცვა სჭირდება,
წინაპართა გზას გავყვეთ დიდებით,
ჩვენს შვილებს დარჩეთ ჩვენი გმირობა.

პროზა

იღვან-ხვან⁶

იყო და არა იყო რა, იყვნენ შეიღნი ძმანი და ჰყავდათ ერთი და. ყველანი საქმის კაცები იყვნენ. ერთი ერთთავად მიწას ხნავდა, მეორემ კარგი მწყემსის სახელი დაიგლო. შუათანა ძმა ბაღს უვლიდა, სხვა ძმები — ღურგალი, მენახირე, ქვისა და რკინის ოსტატები იყვნენ. ოჯახისა და შინაური საქმეების ტვირთი ერთადერთ დას აწვა მხრებზე.

შემოდგომა-ზამთარში ყველა თავის საქმეს აკეთებდა. გაზაფხულზე საგაზაფხულო გადაუდებელ სამუშაოებს მისდევდნენ. ჯერ ნათესებს რწყავდნენ, ეკალ-ბარდს ამორებდნენ.

დადგებოდა ზაფხული და ბალახი იყო მოსათიბი ცხენებისათვის, საქონლისა და ცხვრებისათვის. გაგანია ზაფხულში გადაყვითლებული ყვავილი ხმებოდა და თივად იქცეოდა, რაც იცელებოდა, ზვინებად დგამდნენ. ამის შემდეგ მთაში წავიდნენ, სუბალპურ საძოვარ ვარზაზე⁷, მერე სათიბს მიაღვნენ, უკიდევანო მინდვრებს, იდევან-ხვანამდე მიაღწიეს, სადაც კაცის სიმაღლე ბალახი იზრდება. ერთ დღეს, დილაადრიან ბალახზე ნამი იღო, ძმებმა საქმეს ხელი მოჰკიდეს, დაუღლებლად მუშაობდნენ შუადღემდე, სანამ ვეება მზე თავზე არ დაადგათ. ისადილეს. წყაროს წყალი დალიეს ძალ-ღონის აღსადგენად და მერე ისევ საქმეს მოეკიდნენ.

ამ დროს ჩრდილოეთიდან შავი ღრუბლები წამოვიდა, ირგვლივ ჩამოხნულდა. მოქროლილმა ქარმა ბალახი ააფრიალა. ძმებმა თიბვას თავი ანებეს და ცას ახედეს. შემდეგ მოთიბულ მინდორს გადახედეს, სადაც მოთიბული ბალახი ეყარა.

დამ, როცა ნახა, ძმები ცას მისჩერებოდნენ, ხელი ფოცხს წამოავლო. ღრუბლები ჩქარობდნენ, აჩქარდა დაც, ნათიბი უნდა შეეკრა. თმა თავშლით წაიკრა და საქმეს შეუდგა, ფოცხავდა. რაც შეიძლება მალე უნდა შეეგროვებინა ნათიბი, ძმების მოთიბული. არ უნდოდა, რომ ძმების ნაშრომი ქარს წაეღო, დალლას ვერ გრძნობდა. „შვიდი შრომობს, ერთი ჭამსო“, — თითქოს ეს ანდაზა ჩაესმოდა ყურში.

სიჩქარეში ვერ შენიშნა, ფოცხი რაღაცას წამოედო.

— ეს მინდოდა?! — გაიფიქრა, — სად არის ამის დრო, რაღაცას წამოედო, ოხერი; ფოცხი თავისკენ მოქაჩა და ლოდი გრუხუნით ძირს, წყაროს პირას ჩაგორდა. აღარ გაწვიმდა. ნათობი ერთიანად მოაგროვა, დააბინაუა. საღამოს ყველამ სადგომში მოიყარა თავი. მძიმე შრომის შემდეგ უნდა დაესვენათ.

ხედავენ, მათ პირდაპირ ტრიალ ადგილას დიდი ქვა დევს. გაუკვირდით, რომ ნახეს, ქვას დიდი კვალი ემჩნეოდა. ახლოს მივიდნენ და რას ხედავენ, ქვას ახალდაჩენილი ფოცხის კვალი ეტყობა. თოთხმეტი ნაჭდევი დასტყობოდა. ასეთი რამ მისდღემში არც ენახათ და არც გაეგოთ.

ენა მუცელში ჩაუვარდით, პირიდან ერთი სიტყვა ვერ დაძრეს. წყაროზე პირი დაიბანეს და მოისვენეს. დილით ადრე უნდა ამდგარიყვნენ სამუშაოდ, ამიტომ ადრე ინდომეს დაძინება. დამსუფრა ბალახზე გაუშალა. დააწყო პური, რძე და ყველი და ძმებს დაუძახა.

ჭამის შემდეგ, მუშაობისაგან დაღლილებს, უცებ ჩაეძინათ. ზემოთ ვარსკვლავები ციმციმებდა, ღამის ფრინველები გალობდნენ. ეძინათ აღამიანებს, ეძინათ ფრინველებსაც, ეძინათ მხეცებს.

რამდენიმე ხნის შემდეგ უფროს ძმას უცნაური ხმაური ჩაესმა. გაიღვიძა და იმ ხმას მიაყურადა. დანახა ის ქვა როგორ ატოკდა და შუაზე გასკდა. ცისკენ აზიდული ორი ხელივით ეყარა ერთი ქვისაგან ნამსხვრევი ორი ქვა. ქვისაგან უცებ ვერცხლისფერი გადმოიღვარა. ძმა გაშტერდა და ვერაფერი მოიფიქრა. უნებურად ხელი ცისკენ ასწია და დაიძახა:

— სიკეთისათვის, ბედნიერებისათვის, ქვეყნისათვის გაწეული კარგი სამსახურისათვის, ჯილდოდ აჰა, ძმებო, უმჩარი⁸ გამოგვეცხადა.

ამ ლაპარაკზე ყველას გაეღვიძა. უფროსი ძმა ისევ ქადაგებდა.

— რაც ხდება, უმჩარის ოინებია, არ მოვტყუვდეთ, ფრთხილად ვიყოთ, ნურავისი შეგვეშურდება.

ყველანი ჩუმად უსმენდნენ ძმას. მერე ერთად ადგნენ, მიუახლოვდნენ ქვას კეთილი ფიქრებით და პეშვით ორ-ორჯერ შესვეს იქიდან წამოსული წყლის ნაკადი.

თითქოს ის-ის იყო დედის მუცლიდან იშვნენო, გაუქრათ დაღლა, ძალ-ღონით აივსნენ.

მზის ამოსვლამდე შეუდგნენ საქმეს კეთილები და მამაცე-
ბი.

იმ დღეს თითოეული შვიდი კაცის საქმეს აკეთებდა. მთელი
მინდორი მოთიბეს. ვინც კი ნახა ის და გაიგო ამის შესახებ,
ყველას უკვირდა.

დაუღლელად თიბავდნენ ძმები ბალახს, და აგროვებდა და
ზვინავდა. ერთხელ ღამით ყველამ ტკბილი სიზმარი ნახა, გემრი-
ელი წყალი რომ იგემეს, იმის შემდეგ.

უფროსმა ძმამ ზღაპრულ თეთრ რაშზე ამხედრებულმა,
(ცხენი ნესტოებიდან ცეცხლსა ყრიდა) რძის ზღვებში თავი
დალანდა, მზე კი სხივებს აგზავნიდა მისკენ. უცებ ჩაესმა საო-
ცარი ხმა, სიტყვები, მანამდე რომ არ სმენია.

— ადექ, დალიე, ადექ, დალიე, ადექ, დალიე, — ასე ეუბნებოდა
უცხო ხმა. და როცა ანახადად თვალი გაახილა, მის თავზე ჯერ
ისევ ანთებული ვარსკვლავები შენიშნა. კლდეებიდან წყალი
მოედინებოდა, ხმა კი მეტად აღარ ისმოდა.

წყალი ვერცხლისა აღარ იყო, არაჟანს ჰგავდა, თავზე სხ-
ივები დასთამაშებდა. ფრთხილად მივიდა იქ, აიღო ხელში ეს,
არაჟნის მსგავსი რაღაც, და უმჩარს შეევედრა:

— დე, ნურც ჩემი ძმები, ნურცა დები, ნურც ჩემი ხალხი
სამშობლოს ნუ მოსწყდება ნურასოდეს; ნუ მოაკლდება საკვები,
მეგობრები, სასურველი სტუმრები, დედა-სამშობლოს, უტკბილესს,
ნურასდროს დაკარგავთ. დაე, მოთმინებითა და ჭკუით გავიდეთ
ბოლოში. ჩვენი ხალხი, დაე, ნუ დაკარგავს მის დაუმარცხებელ
მამულს, ჩვენ კი, ყველანი, ნუ დაკარგავთ ჭკუას, მოთმინებას,
საკვებს.

ამ სიტყვებით ინდომა დაჰკონებოდა ტურებით იმ არაჟნის
მსგავსს, მაგრამ ის კვლავ წყლად გადაიქცა და წვეთებად ცისკენ
წავიდა. ჩაფიქრდა და ისევ, ფიქრებით დამძიმებული, დაწვა დასაძინე-
ბლად.

რამდენიმე ხნის შემდეგ შორს ცა გავარდისფრდა, მთის
მწვერვალები პირველი სხივებით განათდა, მოისმა ფრინველთა
გალობა და ძმებმა შეიტყვეს, დღე დამდგარიყო.

და-ძმებმა მაშინვე გაიღვიძეს, როცა ვარსკვლავები ცაზე
დაიმაღლნენ. სხეულები ისეთი მჩატე ჰქონდათ, როგორც გამხმარი
ნაფოტი, თანაც ტანში უღვევი ძალა ჩასდგომოდათ.

ხელი ცელს მოავლეს, მეტად მსუბუქი ეჩვენათ, ჩალასავით,

ქვები კენჭებად გადაქცეულიყო, ხშირი ბალახი წყალივით გამ-
ქრალიყო, ცელი ერთი მოქნევა ოთხ ნაბიჯზე ცელავდა, ქვები
ჩალად ქცეულიყო.

ამგვარად, ძმებმა ერთი თვის საქმე სამ დღეში მოათავეს,
მოთიბეს ბალახი და ზვინებად დადგეს...

დედა-შვილის ბაიკმერობა

იყო და არა იყო რა, იყო ღარიბი დედა-შვილი. მეტად
გაჭირვებულები. დამხმარე არავინ ჰყავდათ. გოგო გაიზარდა,
დაქალიშვილდა. მისკენ თვალი არავის გაურბოდა. „რად გვინდა
ღარიბ-ღატაკი, ღარიბ-ღატაკის შვილი, ოჯახში რისი მაქნისი
იქნებაო“.

— წამო, შვილო, — უთხრა დედამ, — აქ ჩვენი არავის ესმის.
სხვა ადგილას გადავიდეთ. ეგებ ბედს იქ ვეწიოთო.

გზას გაუდგნენ.

ბევრი იარეს. ბოლოს გზაში მდიდრულად ჩაცმულ სოვდა-
გარს გადაეყარნენ.

— გამარჯობა, დედი, საითი გაგიწევიათო?

— შვილო, სამუშაოს ვეძებო, — უპასუხა ქალმა.

— ეს გოგო ვინ არისო? — ჰკითხა ეშმაკურად და თვალი
ჩაუკრა.

დედამ შვილს შეხედა, შვილმა დაიმორცხვა და თავი დაღუნა.
დედაბერმა იფიქრა, ეგებ ბედმა გაგვიღიმაო და პირი მოხსნა:

— ეს გოგო არ არის, შვილო, ვინც ამის ფასი იცის, ოქროს
განძია. ერთი ნართიდან ისეთ ხალიჩას მოქსოვს, ხილ-ყვავილებით
მოჩითულს, რომ თვალი ზედ დაგრჩებაო.

— მაშ ასე, — იფიქრა სოვდაგარმა, — ამის მოქსოვილ
ხალიჩებს თუ მიეუმატებ, რასაც მე ვაჭრობით ვშოულობ, კარგ
სიმდიდრეს დავაგროვებო.

სოვდაგარმა დედაბერს ჰკითხა:

— ნაკლი ხომ არაფერი აქვსო.

— რას ამბობ. მაჭანკლებმა კარი ამიტალახეს. არ მეთმობა,
ეს რომ წავიდეს, მე ვილა მომხედავს?!

სოვდაგარს საღერღელი უფრო აეშალა.

— მოდი, დავნათესავდეთ, შენი შვილი მომათხოვეო.

— დღისერთა ქალი შენ რომ მოგათხოვო, მე ვინ მომხედავსო?

— შენც დედობას გამიწვევ. ერთად ვიცხოვრებთ, ხშირად საყაჭროდ სხვა ქვეყნებში მივდივარ. შინ ორნი იქნებით სანამ ჩამოვალო.

დედამ შეილს ისევ გადახედა. შვილმა თავი ისევ ჩაქინდრა. „ციცხვზე უკეთ ქოთნის ძირი არავინ იცის“, — მიხვდა დედა შეილის გულში ნაღებს.

გვერდზე გადაგნენ, ჩუმად მოითათბირეს, დათანხმდნენ.

სოვდაგარმა ისინი შინ მიიყვანა. შვილი დღე და ღამე ჭამეს და სვეს, იყო ლხინი, ცეკვა-თამაში. სოვდაგარმა შინ ერთი ურეში ნართი მიიტანა. ცოლს დაავალა, ამ ნართით ხალიჩები მოქსოვე, დედა კი საოჯახო საქმეებს მიხედავსო. ეს დაიბარა და გაემგზავრა.

რასა ვყვებოდი? ვყვებოდი დედა-შვილის ამბავს.

ესენი კარგსა ჭამდნენ, კარგსა სვამდნენ. დროს მხიარულებაში ატარებდნენ. ასე გადიოდა დღეები, თვეები, ნართი კი ხელუხლებლად სახლის ერთ კუთხეში ეგდო. ვაჭარი სადაცაა შინ დაბრუნდებოდა. ფიქრობდნენ, რა ვქნათ, რა ვიღონოთ, მდიდარ ქმართან პირი არ შევირცხვინოთო.

იმხანად უფლისწული ავად გახდა. სახეზე ძირმაგარა ამოვიდა.

დედა-შვილი მეფეს ეახლნენ და მოახსენეს:.

— დიღო მეფეო, ახალგაზრდებს ხშირად ვეხმარებით, ამიტომ ხვალ შუადღისით შენი ვაჟი შენს ბანზე გამოიყვანე და მე იქიდან რალაცას მოვახერხებო.

მომღევენო დღეს მეფის შვილი ბანზე გავიდა. დედაბერმა ორივე მხარზე ფაფით სავსე ლამბაქები დაიღო, დაისუა წრუწუნა, ეს წრუწუნა ხან ერთი ლამბაქიდან, ხანაც მეორედან ჭამდა ფაფას. ეს რომ მეფის ვაჟმა დაინახა, გაუკვირდა, არ ესიამოვნა ასეთი საქციელი და ჰკითხა:

— დედი, ამას რას შვრებიო?

— ესადილობ, შვილოო.

— შენს მხრებზე რა დარბისო?

— ჩვენ, შვილო, ძაფი უნდა დავართათ, ხალიჩა გვაქვს მოსაქსოვი. მარტო ერთი რამ მაფიქრებს, შვილო, ეს ძაფი ამ თაგვის კულზე სქელი თუ უფრო წვრილი დავართაო?

მართალია, უფლისწული იყო, მაგრამ ამ სიტყვებზე თავი ვერ შეიკავა და გაეცინა. გაუსკდა სახეზე ამოსული ძირმაგარა და ყმაწვილმა შეება იგრძნო. დედოფალმა შვილს სახე მოსწმინდა, მეფემ კი დედაბერი თავისთან იხმო.

— შენ ჩემი ერთადერთი ვაჟი განკურნე და სამაგიერო მითხარი, რა გინდა და შეგისრულებო.

— დიდება დიდ მეფეს, შენი ოქრო მე არაფრად მინდა. ერთი თხოვნა კი მექნება, თუ შეიძლება, შენმა კარის მქსოველებმა ამ ჩემი ნართით ხალიჩები მოქსოვონო.

— ამ თხოვნას შეგისრულებო, — უპასუხა მეფემ. მოიხმო ხალიჩის მქსოველი ოსტატები და ხალიჩის მოქსოვა უბრძანა. ოსტატებმა მეფის ბრძანება შეასრულეს. იმ ნართით ხალიჩები მოქსოვეს.

მალე სოვდაგარიც შინ დაბრუნდა, ნახა ხალიჩები მოქსოვილი. იფიქრა, ამისთანა ცოლს გაფრთხილება უნდაო, მერე პირი ცოლისკენ მიიბრუნა და უთხრა:

— შენ მე შენი ხელოვნება მაჩვენე. მე მეტი არაფერი მინდა. ესეც მეყოფა. თავი მუშაობას არ შეაკლა. ჩემი ვაჭრობაც გვეყოფა. შენ მარტო ოჯახს უპატრონე და შვილები გამიზარდეო.

შვილი კმა და ერთი და

დღეს რომ სოფელი ხუჩნია, დიდი ხნის წინათ ქალაქი იყო. ცხოვრობდნენ იქ მაშინ ძალიან ძლიერი, მაღალი და ჯან-ღონით სავსე ადამიანები. ხშირად თავს ესხმოდნენ ამ ქალაქსა და თაბასარანს უცხო ქვეყნის დამპყრობლები. მათი ჯარის ნაკვალევზე ყველაფერი ისპობოდა და ნადგურდებოდა. აკლებული ჰქონდათ აქაურობა ნადირ-შაჰსა და მონღოლ-თათრებს. ხუჩნამდე ასე მიაღწიეს. მტერი გზებზე წვაავდა დაბებსა და სოფლებს, ძარცვავდა ხალხს და აპარტახებდა. მიჰქონდათ ალაფი და ნადავლი; ახალგაზრდებს მონებად წაასხამდნენ და ისევ მეორედებოდა ხალხის წასხმა, ძარცვა და ჟლეტა.

შვიდჯერ გადაწვეს და ერთიანად გადაბუგეს ხუჩნი, მაგრამ ისევ და ისევ აღდგებოდა და ყვაოდა. დიდი ხნის წინათ ხუჩნში ერთი ქვით ხურო ცხოვრობდა, სახელად მუსა. თავის ვაჟებს

დაარქვა ისა, კასუ, გამზათი, ალი, რამაზანი, რასული, აბუმუსლიმი, ქალს კი — ნაზ-ხანუმი.

მუსამ შვილებს თავისი ხელობა — ქვის მთლელობა შეასწავლა. მათ ოსტატობით გაითქვეს სახელი იმ მიდამოებში. ძალა დევ-გმირებისა ქჷონდათ. მამაზე მალლები და ჯგან-ლონით საესეები იყვნენ. ერთი კამეჩის ტყავი არ ჰყოფნიდათ ქალამნად. ახალუხისთვის შვიდი არშინი ქსოვილი სჭირდებოდათ.

შვილები მამასთან ერთად შრომობდნენ — აშენებდნენ სახლებსა და შენობებს. ნაზხანუმი დღითიდღე მარტო კი არ იზრდებოდა, მშვენიდებოდა კიდევც.

ასე გადიოდა წლები. დამპყრობლები ხშირად თავს ესხმოდნენ თაბასარანს. ხუჩნის ალების მრავალი ცდა მტერს ხელმოცარულს ტოვებდა. როცა ძალა არ ჰყოფნიდათ, მტრები მზაკვრობით და ეშმაკობით იმორჩილებდნენ ადამიანებს, ძარცვავდნენ ქალაქებს, მიჰქონდათ ალაფი და მიჰყავდათ ყმაწვილები მონებად. თაბასარანის ყველაზე მდიდარი მფლობელი, სულეიმანხანი, ყველაფერს ცდილობდა, რომ მტრისაგან თავი დაეცვა.

ხანმა შეიტყო შვიდი ძმისა და მათი დის სიმამაცისა და ღირსეული მამულიშვილობის ამბავი. საკუთარი მხარის მტრისაგან დასაცავად სულეიმან-ხანმა გადაწყვიტა, სოფელ იაგდის მახლობლად ციხესიმაგრე აეშენებინა. ამ მიზნით ხანმა მიიწვია ძმები.

— თქვენი ოსტატობის შესახებ, ქვის მთლელობის ამბავი მარტო თაბასარანში კი არა, უფრო შორს არის ცნობილი, — უთხრა ხანმა, — ამიტომ მოგიწვიეთ; მინდა მოგელაპარაკოთ. დერბენდიდან თაბასარანამდე მომავალი გზა მეტად საშიშია. სხვა გზები მთებით არის გარშემორტყმული. ამ გზაზე კი ციხის აშენება აუცილებელია და ამ ციხის აშენება თქვენზეა. თქვენი თანხმობა მინდა.

ძმები დაუფიქრებლად დათანხმდნენ. თუმცა ხანს პირობა წაუყენეს: შვიდი უღელი ხარი, შვიდი ცხვარი უნდა გადაეცა მათთვის. ციხე კი ორ თვეში აშენდებოდა.

სულეიმან ხანმა შეყარა ჯამათი და მოლაპარაკების ამბავი მოახსენა. გადაწყდა, ძმების სურვილი უნდა აესრულებინათ.

შვიდივე ძმა მაშინვე საქმეს შეუდგა. ორი თვის შემდეგ მდინარე რუბასზე, დათქმულ ადგილას, მშვენიერი ციხე აღიმარ-

თა. გალავნის გაყოლებით ქონგურები და სათოფეები იყო ჩაყოლებული სარკმლებით და ქონგურებით, ციხე ფუტკრის ფიჭვას წააგავდა.

ხალხმა ხანთან ერთად ციხე დაათვალიერა და კმაყოფილი დარჩა. გადაწყვიტეს, შიგ მეციხოვნე ჯარი ჩაეყენებინათ. შვიდმა ძმამ და მათმა დამ პირობა დადეს, დარჩენილიყვნენ და ქვეყანა მტრისაგან დაეცვათ.

ამ მიზნით მიზიდეს ციხეში იარაღი სურსათი. შემოგარენი ძმებს აჩუქეს, ჩააბარეს.

დღისით ძმები მიწას ამუშავებდნენ და საქონელს უკლიდნენ, ღამით კი მორიგეობით ციხეს ჰყარაულობდნენ. ნაზ-ხანუმი ძმებს საჭმელს უმზადებდა, ურეცხავდა და მათ შინ დაბრუნებას ელოდა.

ნაზ-ხანუმის სილამაზის ამბავი მთელ ქვეყანას მოსდებოდა. ჩვიდმეტი წლისა ისეთი ლამაზი იყო, რომ შეეძლო მზისთვის ეთქვა, ნუ ამოხვალ, დღეს მე გავანათებ შენს მაგივრადო. მისი ბროლივით ყელი ისეთი გამჭვირვალე იყო, რომ ჩანდა, წყალი როგორ ჩარაკრავდებოდა. თვალები შევარდნისა ჰქონდა, თმა ისეთი შავი და ხშირი, რომ შეეძლო ღოჭი თმაზე გამოება და მღინარიდან წყალი ამოელო.

მისი სილამაზის ამბავი რომ იცოდნენ, ხანები და ბეგები შუაკაცებს აგზავნიდნენ, რომ თავიანთი შვილებისთვის მისი ხელი ეთხოვათ. მრავალს უნდოდა ის ქალი საცოლედ, ქალი კი ყველას უარით ისტუმრებდა. მარტო შუაკაცებისადმი სიძულვილის გამო კი არ ამბობდა უარს, უარს ამბობდა ძმებისა და სამშობლოს სიყვარულის გამოც. ეს იყო უფრო მთავარი მისთვის. რაც შეეხება ძმებს, ძმები უმცროსი დისათვის თავს დასდებდნენ.

დადგა უმძიმესი ხანა: დაღესტანს ნადირ-შაჰი დაესხა თავს, თან მრავალრიცხოვანი ჯარი ჰყავდა მოყვანილი. შავი გველივით შეიჭრა დაღესტანის სიღრმეში. ქალაქი დერბენდი აიღეს მისმა ჯარისკაცებმა. შვიდი ძმა დღე-ღამე იცავდა სამშობლოს.

ნადირ-შაჰის ჯარები ნადირ-შაჰის ძმის, კაზიმ-ფაშას მეთაურობით შეიჭრნენ თაბასარანში. ციხის გარშემო მტერს ყველა გზა გადაუჭრეს. სპარსელებს გაუკვირდათ ხუნჩის მახლობლად დიდი ციხე-სიმაგრის დანახვა. ციხის მიდამოებს ძმები გამუღმებით იცავდნენ. ვინც გზაზე გამოჩნდებოდა, ციხის სამიზნეებიდან შეეძლოთ თოფით მოეკლათ.

სპარსელი მეთაურის, ქაზიმ-ფაშას ვირი ლაფში ჩაეფლო. გაუჭირდათ, იმედი არა ჰქონდათ, რომ ციხეს მიუახლოვდებოდნენ და გერბე-გურანის მახლობლად დასცეს კარავი და დაბანაკდნენ.

ღარწმუნდნენ, რომ ციხის ჯიქურ ალების მცდელობა უშედეგოდ დამთავრდებოდა. ქაზიმ-ფაშამ მცირე რაზმი გაგზავნა ციხის მახლობლად, იმავ წუთს ერთიანად ამოხოცეს ციხიდან ისინი. ეს რომ ქაზიმ-ფაშამ გაიგო, მრისხანებისაგან მძვინვარებდა. ფიქრობდა, რაც არ უნდა დამიჯდეს, ციხე ხელში უნდა ვიგდოო. ბოლოს, ბევრი ფიქრის შემდეგ, მზაკვრული აზრი მოუვიდა.

ციხის შემოგარენის დასაზვერად ქაზიმ-ფაშამ მოუხშირა ციხისკენ ჯარების გაგზავნას. ერთხელ ციხეს სათოფეზეც მიუახლოვდა. ციხიდან ისროლეს და მისი ნატყვიარი და აალებული ფაფახი ძირს დაეცა. ფაშა უმაღლესად იქაურობას.

ახლა ქაზიმ-ფაშას შესახებ მოგიყვებით. იგი წარმოსადეგი, ტანადი კაცი იყო. შაჰის ჩამომავალი. შეიტყო ნაზ-ხანუმის შესახებ და ჩუმად ნატრობდა მასთან შეხვედრას.

როცა ძმები ისვენებდნენ, ნაზ-ხანუმი ციხეს სდარაჯობდა. მტერი თუ გამოჩნდებოდა, ესროდა და კლავდა. ქაზიმ-ფაშას ფაფახს სწორედ მან მოარტყა თოფი. მიახლოებული ფაშა რომ დაინახა ქალმა, ნახა მისი კარგი აღნაგობა, მოსაკლავად შეებრალა და ფაფახი გაუხვრიტა, რომ სიცოცხლე ამით ეჩუქებინა და თან იქიდან გაეძეებინა.

ქალს კაზიმ-ფაშა ისე მოეწონა, რომ მისი სიყვარული გულში ჩაუვარდა.

კაზიმ-ფაშა გულადი და მამაცი კაცი იყო. ციხეს ხშირად და წარმატებითაც უტევდა. თუმცა მულამ ფაფახში ხვდებოდა ნასროლი ტყვია და თავიდან სძვრებოდა ქუდი.

ნაზ-ხანუმი რომ მიხვდა, კაზიმ-ფაშას ამით თავიდან ვერ მოიშორებდა, გადაწყვიტა ციხიდან დანახვებოდა, გამოჩენილიყო.

ერთხელ კაზიმ-ფაშამ ციხის ქონგურზე ისეთი სილამაზის ქალი დაინახა, რომ არც მაჭამა, არც მასვა და მარტო იმას მაყურებინაო, იფიქრა. მეტიხმეტად მოიხიბლა და ციხის გალავანს როგორ მიუახლოვდა, ვერ გაიგო. ქალმა არ ესროლა. კაზიმ-ფაშა გონს მოვიდა, ნახა, ციხის გალავანს რომ მიახლოებოდა და იქაურობას ჩქარა გაეცალა.

გადიოდა ღრო, კაზიმ-ფაშა ციხეს აღარ უტევდა, მხოლოდ

ნაზ-ხანუმზე ფიქრობდა, შეუყვარდა ქალი. სპარსელები მეთაურის უკმაყოფილები იყვნენ.

ერთხელ კაზიმ-ფაშა ფიქრს მიცემული იჯდა თავის კარავში. მორიგემ მოახსენა, ვილაც დედაბერს შენი ნახვა უნდაო. სპარსულ ჯართან ერთად მივიდა ქალთან.

ქალმა ჰკითხა, რატომ ხარ დარდიანი, რა გაწუხებსო?

კაზიმ-ფაშა დაწვრილებით მოუყვა, რაც თავს გადახდა, რარიგ შეუყვარდა ქალი, რომელიც ციხის ქონგურიდან მიზანში ზუსტად ისროდა. გამოუტყდა, ძალიან შემიყვარდა ის ქალიო.

— ნურაფერზე ფიქრობ. მარტო ცოტა დრო მომეცი. მგონი, ის ციხეცა და ის ქალიც მალე შენი იქნება. რაღაცას მოგიხერხებ, ოღონდ აჩქარება არ ივარგებსო, — თქვა მზაკვარმა დედაბერმა.

კაზიმ-ფაშამ უხვად დაასაჩუქრა დედაბერი და შეჰპირდა, თუ ყველაფერი ისე მოგვარდა, როგორც მინდა, უფრო მეტად დაგასაჩუქრებო.

მოხუცი დაუბრკოლებლად მიადგა ციხეს, რადგან იცოდა, რომ ძმები ხანდახან ისვენებდნენ და გუშაგად დას ტოვებდნენ.

იმ დროს, როცა ძმები არ ყარაულობდნენ, მიადგა მოხუცი ციხის კარს და დააკაკუნა. ქალმა დედაბერი გლახააო, იფიქრა და კარი გაუღო, გამოუტანა პური. დედაბერმა უთხრა მისვლის მიზეზი. ის, რომ იმ მოხდენილი ყმაწვილის გამოგზავნილია, ვისაც ხშირად ესროდა ნაზ-ხანუმი.

— მე კაზიმ-ფაშას ნათესავი ვარ, ღამით ძილი არა აქვს, დღე საქმეს გულს ვერ უდებს. სულ შენზე ფიქრობს. სხვა გზა აღარ დაგვრჩა და გადავწყვიტეთ შენს ძმებთან სამშვიდობო ხელშეკრულება დავდოთ. თუ წინააღმდეგი არ იქნები, შენი ნახვა უნდა, — დაამთავრა სიტყვა მოხუცმა.

ამ სიტყვებმა შეყვარებულ ქალს გული უფრო მოუღობო. ქალს სპარსელი ჯარის მეთაურის წინადადება მოეწონა.

— სპარსელთა ჯარი უკან დაბრუნდება. კაზიმ-ფაშა შენი ძმების დამხმარე იქნება. თუ შენი ძმები კაზიმ-ფაშას მოახლოებას შენიშნავენ, მოკლავენ იმას. ამისათვის საჭიროა შენი ძმის თოფის ლულები მარილით გამოტენო. ასე მოიქეცი და დანარჩენზე შემდეგ მოგელაპარკებიო, — უთხრა ქალს დედაბერმა.

სიყვარულისგან დაბრმავებული ნაზ-ხანუმი ვერ მიხვდა დედაბრის განზრახვას, დაეთანხმა და ძმების თოფები მარილით

გატენა.

მომდევნო დღეს სპარსელთა ჯარი დაიძრა ციხის ასაღებად. ძმები მოემზადნენ მტრის მტრულად დასახვედრად. აი, სადაცაა მტერს ცეცხლი უნდა გაუხსნან, თოფს ხელი მოჰკიდეს, მაგრამ დახე მუხანათობას, თოფი არ ისვრის, ტყვია არ ვარდება. მარილმა დაჟანგა ლულები და თოფები გააფუჭა. ნაზ-ხანუმი მიხვდა დანაშაულს. რა უნდა ექნა?! ძმებს ფეხქვეშ ჩაუვარდა და გამოუტყდა. გაბრაზებულმა ძმებმა მიდამო ფეხით გადაქელეს და მდინარე რუბასზე გავლით ტყეს შეაფარეს თავი.

სპარსელები ციხეში შეიჭრნენ. ნაზხანუმი ციხის ერთ-ერთ დარბაზში უგონოდ ეგლო. დედაბერმა წყალი დაასხა და გონს მოიყვანა. ქალი დედაბერს ეცა ვეფხვივით და დაახრჩო. მტერმა დაივიწყა ნაზ-ხანუმის სილამაზე და წარმოთქვა:

— ძმების მოღალატე, მეც მიღალატებ.

თმებში ხელი ჩაავლო და მოისროლა ციხის გაღვენის გარეთ.

ხანი ბაზუბაი

ხინაში (ერთხანს იქ დიდი ქალაქი იყო გაშენებული) ცხოვრობდა ხანი ბაზუბაი. მას ჰქონდა თვალუწვდენელი სახნავი მიწა, მინდორი, ტყე, ასევე ჰყავდა ძროხებისა და ცხენების ჯოგები, ცხვრის ფარები. ხანი მკაცრად სჯიდა მათ, ვინც მის სამფლობელოში ფეხს შედგამდა. სოფელ ხინისა და მიმდებარე სოფლებში მცხოვრებთ ეკრძალებოდათ ტყეში შეშის მოჭრა. არც თივა შეეძლოთ მოემკათ. მის სამფლობელოს აულების მცხოვრებთ ევალებოდათ მისი სამსახური. უნდა გაეთიბათ სათიბები და ემწყემსათ ნახირი. დილაუთენიიდან გვიან ღამემდე მუშაობდნენ. სოფელ ხურიგის და გარშემო აულების მცხოვრებნი დიდხანს ითმენდნენ ხან ბაზუბაისგან დამცირებას. მაგრამ ერთხელ, როცა მოთმინების ფიალა აევსოთ, აუჯანყდნენ, ერთობლივი ძალით მოტყენეს მისი ძლიერება. ხანი ტყვედ აიყვანეს. აჯანყების მეთაურებმა შებოჭილ ხანს ჰკითხეს:

- ხინელო ბაზუბაი, სადაა შენი ცხენების რემები?
- ჯოგებს აქედან ყარაულობენ მეზობელ მაგალის გმირები.
- სადაა შენი ცოლების ძვირფასი ქოთნები და სურები?

– ჩემი ცოლების ქოთან-სურები იმავე მაგალის ქალებს მხარზე აქვთ შემოდგმული.

– სად გადამაღლე შენი ბაგების ცხვრები, რად არის ცარიელი?

– ფარებს სდარაჯობენ იმავე სოფლების ათასობით მამაკაციო, – მიუგო ბაზუბაიმ.

ჟუბაი

ერთ ღროს ერთი მდიდარი კაცი ცხოვრობდა, სახელად ჟუგაი, ჰყავდა შვიდი ვაჟი. ხალხს ძარცვავდნენ, ზოცავდნენ და საქონელს წაასხამდნენ ხოლმე. ამ სოფლების მცხოვრებლები ჟუგაის დასაჭერად აღდგნენ. ბრძოლებში იმ კაცის ყველა ვაჟი მოკვდა, მხოლოდ ჟუგაიმ რაღაც სასწაულით მოახერხა ცოცხალი გადარჩენილიყო. რამდენიმე ხნის შემდეგ თაბასარანიდან წავიდა ჟუგაი და ირანის შაჰს ემსახურებოდა. ერთხელ შაჰმა ჟუგაის უბრძანა, მითხარი, რატომ მიატოვე სამშობლო და აქ მოხვედიო. ჟუგაიმ ყველაფერი დაწერილებით უამბო და შაჰს სთხოვა, ჯარს თუ მომცემ, თაბასარანს დავიპყრობო. შაჰმა თხოვნა შეუსრულა. ჟუგაი ჯარს სათავეში ჩაუდგა და დაღესტნისაკენ დაიძრა. თაბასარანმა რომ გაიგო, თავს გვესხმიანო, მოემზადა დასახვედრად. ირანის ჯარმა შეძლო თაბასარანის სოფლის გარშემორტყმა, ალება კი ვერ მოახერხეს. ჟუგაიმ და სხვა მეთაურებმა ხერხს მიმართეს, სოფელს ყველა გზა მოუჭრეს; წყალი, რომელიც სოფელს სასმელად მისდიოდა, მოწამლეს. სოფლის მცხოვრებნი იძულებული გახდნენ, დანებებოდნენ. შაჰის არმიის მეთაურმა ამის შემდეგ ჟუგაის შეპირებული საჩუქრები მოსთხოვა. ჟუგაიმ აღუთქვა, თორმეტი სოფლის ალაფს მოგართმევო. და რადგან ნაყაჩაღარი ბევრად აღემატებოდა შეპირებულს, ირანის ჯარი შინ დაბრუნდა.

ოსტატი მაჟვადი

ბევრმა ირანელმა ჯარისკაცმა ცეცხლსა და ხმალს მისცა თაბასარანის სოფლები. თაბასარანელები არ ემორჩილებოდნენ

და გადამწყვეტი ბრძოლისთვის ემზადებოდნენ. ღირჩის, სულაკის და სხვათა მცხოვრებით სათავეში ოსტატი მაჟვადი ჩაუდგა.

გიუნრანცართან ირანულ იბრაგიმ-ხანის ჯარს წინ აღუდგა მაჟვადი. ერთ ხანს, როცა ჩვენები თითქოს ბრძოლას აგებდნენ, იბრაგიმ-ხანმა დაიძახა:

„თქვენს შორის ვინც გმირია, გამოვიდეს -და მოვსაპობო!“

— სიკვდილი უნამუსოს, გმირს — ხალხის მადლიო, — დაიძახა მაჟვადმა, წინ წამოდგა და იბრაგიმ-ხანისკენ გაემართა. წამის უმაღლესიდან ძირს დასცა იბრაგიმ-ხანი; მაგრამ ბრძოლა ამით არ დამთავრებულა. როგორც იქითა, ასევე აქეთა მხარეს, მრავალი დაიხოცა.

რადგან მტერი უფრო მეტი იყო, თაბასარანელებმა მიატოვეს სოფლები და ნიტრიკის მთებისკენ გასწიეს ძალებისთვის თავის მოსაყრელად. მტერმა ამით ისარგებლა და რომ ჯავრი ეყარა, მოხუცი და ყმაწვილი, ვინც ხელთ იგდო, შეყარა გიუნრაცარ-თან და ცხენების ფლოქეებით გადათელა.

ბრძოლა სოფელ ხრეჯთან

დიდი ხნის წინათ, დღეს რომ ხრეჯია, მასთან ახლოს ვერდიშენის ციხე მდგარა. იბრაგიმ ხანმა ციხის ხელში ჩაგდება ინდომა, მაგრამ ხალხმა არ დაანება. მისული ჯარი სოფელ ლიკთან შეაჩერა. ხანმა გამოარჩია შვიდი რჩეული მხედარი და ციხის დასაზვერად გაგზავნა.

ციხესიმაგრეში გამაგრებულებს სიფხიზლე და სიფრთხილე აღმოაჩნდათ. მისულები ციხეში კი შეუშვეს, რადგან თითქოს მშვიდობის დამყარება სურდათ, თუმცა მალევე შეიტყვეს ახსაკალებმა იბრაგიმ ხანის ჩანაფიქრი. “მტერს მტრულად დავხვდებით, ვიცით, რისთვისაც მოსულხართ, ჩავხოცოთ ეგენიო“, — თქვეს და თავები წააცალეს და მდინარეში უძახეს.

იბრაგიმ ხანმა ერთხანს უყურა, უყურა და, რომ არ დაბრუნდნენ ის მისი რჩეული მხედრები, ახლა სხვა შვიდი რჩეული მეომარი გაგზავნა. მათაც იგივე დღე დააყენეს. მესამედაც გაგზავნა ხანმა მეომრები და ისინიც არ დაბრუნდნენ. მდინარე მისი მეომრების სისხლით იღვებოდა.

იბრაგიმ ხანმა ციხეს ჯარი შემოარტყა. იყო გააფთრებული

ბრძოლები, მაგრამ ვერდიშენი დიდხანს არ დაცემულა. მედგრად ებრძოდნენ თავდამსხმელებს. მთიელები თანდათან ბრძოლებში წყდებოდნენ და მათი რიცხვი მცირდებოდა, ბოლოს მტრის მრავალრიცხოვანმა ჯარმა მაინც თავისი ქნა, ციხე გატყდა, ხანი ციხეში შეიჭრა და ერთიანად ამოუყუა იქ გადარჩენილი მთიელები.

ტრაბახი ისევ შენ დაგლუპავს

ერთმა პატარა ჩიტუნამ ყური მოჰკრა, არწივი ისეთი ძლიერი ფრინველია, რომ მეტად მაღლა შეუძლია აფრენაო. ჩიტუნა არწივს ფრთაზე დააჯდა, არწივმა ეს ვერ იგრძნო და მაღლა ცაში აიჭრა.

ჩიტუნამ იფიქრა, არწივთან ჩემი მეგობრობა მომავალშიც ხეირს მომიტანსო და უთხრა:

— გმადლობ, არწივო, რომ მაფრინე, ახლა დავიღალეო.

„ჩემთან რომ მოვიდა, სალაში არ უთქვამს“ — გაიფიქრა არწივმა — და რაღას შემშვიდობებაო?“ სხვა რა გზა იყო, არწივიც დაემშვიდობა.

ჩიტი ალაპთან მიფრინდა.

— სალამ ალექუმ, ძია ალაპ, — მიესალმა ჩიტუნა, — შენი ნახვა მინდოდა და მოვედი.

— კარგია, — უთხრა გახარებულმა ალაპმა. — მარტო მოხვედი ჩემთან თუ სხვამ მოგიყვანაო?

— მარტო, რა თქმა უნდა. ჩემი ფრთებით მოვეფრინდი. აქამდე მოფრენა ჩემთვის განა რა არის. მე მეტიისმეტად ძლიერი და ყოჩაღი ჩიტი გახლავარო...

ალაპი პაწაწინა ჩიტის ნათქვამზე დაეჭვდა, ასეთი ციციქნა ჩიტუნა ასე მაღლა სხვის დაუნმარებლად როგორ ამოფრინდებოდაო?

— თუ ასეა, — თქვა ალაპმა, — ეჭვი ეპარებოდა ჩიტუნას ნათქვამში, — სხვა დროს რომ მოფრინდები, თან ერთი პატარა ტოტის ღერო გამოიყოლე, რომ დაგიჯეროო.

— კარგია, — უპასუხა ჩიტუნამ, — აი ამას შენ, ეს მოგართმევსო — და ფრთა მკერდზე მიიღო.

ბელურა მაშინ ვერ ხვდებოდა, რამხელა ტვირთის ზიდვა იკისრა.

ზევიდან ქვევით ფრენა იოლი იყო, ამიტომ დიდი ჯაფა არ დასდგომია მიწაზე დაფრენისას. მაშინვე პატარა ტოტის ღერს დაუწყო ძებნა. ხან ერთ ტოტზე დაფრინდებოდა, ხან მეორეზე გადაფრინდებოდა, მერე მიწაზეც ჩამოხტებოდა, ისევ ტოტიდან ტოტზე და ასე გაუთავებლად. ამბობენ, ის ჩიტუნა დღემდე პატარა ტოტს ეძებს ალაპთან მისატანად. ერთი ღერო, ნაფოტი მრუდეა, მეორე – გატეხილი, სხვა მსხვილია, ზოგი – წვრილი. გადახტება და არც ეს მოსწონს, შავიაო. დახტუნავს ჩიტუნა მას შემდეგ ტოტიდან ტოტზე, ტოტიდან ღობეზე, ღობიდან ბურქებზე და ვერა და ვერ უპოვია კარგი, ალაპთან მისატანი და მოსაწონი ტოტი.

ჩიტუნა ვერც შეძლებს მიცემული პირობის შესრულებას, რადგან, რომ მოძებნოს კიდევ მოსაწონი, ზევით ვერ აიჭრება, ვერ ავა, ვერ მიფრინდება ალაპთან, ტრაბახმა ხათაბალაში გახვია.

შრაზა-ბაირამის მარხვის გასხნილება ღროფი აღრეც შეიძლება

მელამ, სასუსნავის საძებრად რომ დაცუნცულებდა, ხორცის ნაჭერი იპოვა. ის იყო პირი უნდა დაეველო, რომ მიხვდა, ხორცი ხაფანგს ჰქონდა გაკეთებული მისატყუებლად და დასაჭერად. დაჯდა მელა შორს და ტუჩებს ილოკავდა.

სად იყო და სად არა, სადღაციდან მგელი მოვიდა. დაინახა მელამ და მოკურცხლა. მგელმა დაუძახა: სად მირბიხარო? –

– როგორ თუ სადაო. საცაა გასხნილება მარხვა და შინ მივრბივარ, უნდა ვჭამო; მგელმა გასძახა:

მე რატომ არ მეპატიჟებიო.

მელამ უთხრა:

– ხორცი მანდ დავტოვე და თუ გინდა შეექეციო. მგელმა შეხედა და, მართლაც, ხორცის ნაჭერი ეგლო.

მელას გასძახა:

– რა მიგარბენინებს შინ, როცა ხორცს აქაც შეჭამდიო! – იფიქრა, რაიმე ოინი არ მიყოსო.

მელამ მიუგო:

– ეგ ერთი ნაჭერი ჩვენ ორს არ გვეყოფა და ჩემი წილი შენთვის დამითმიაო.

მგელმა მელას დაუჯერა. ხორცს ეცა და ხაფანგში გაება. მისატყუებლად წამოცმული ხორცი გვერდით გადავარდა. მელა მიცუნცულდა ხორცთან და ჭამა დაუწყო.

— შენ არ მითხარი, ვმარხულობო?

— ვმარხულობ. ურაზა-ბაირამის მარხვის გასხნილება დღეს ცოტა ადრეც შეიძლებაო.

— მაგას შენ იხეიმებ, ჩემი გასხნილება კი ახლა ხაფანგის პატრონის ხელშიაო, — საცოდავად უპასუხა მგელმა.

პირი ტირის

ერთხელ ერთმა ყმაწვილმა გლეხმა მუშაობით ძალიან დაღლილი ვირი და კამეჩი საძოვრად ტყეში შერეკა.

უხაროდა, რომ მისი ერთადერთი ვირი და კამეჩი გემრიელად სძოვდნენ ბალახს. მალე ვირმა გულამოსკენილი ტირილი მორთო.

პატრონს გაუკვირდა: „ეს რა ხდება? ჩემი ვირი უმიზეზოდ არ იტირებდაო?“. მიუახლოვდა ვირს და უთხრა:

— ძვირფასო, რა გატირებს, რა მოგივიდა? მითხარი, იქნებ, როგორმე გიშველოო.

— შეხე, ეს თავხედი კამეჩი ქარაფის პირას ყველაზე ხშირ ბალახში დგას და იქა სძოვსო.

— შენ რა, ბალახი გენანებაო?

— ბალახი არა, თავი მებრალებაო.

— რატომ გებრალება თავი, შენ ხომ ამით არაფერი მოგსვლიაო?

— ხო, ჯერ არაფერი მომსვლია, მაგრამ, აი ეგ კამეჩი ბევრს რომ შეჭამს და იმ ქარაფიდან გადავარდება, მერე ნახე ჩემი დღეო!

— შენ რა! თუ გადავარდება, შენ კი არა, ის მოკვდებაო.

— ეგ რომ გადაიჩეხოს და მოკვდეს, მაგისი ხორცი და ტყავი შენ მე უნდა ამკიდო და მათრევიწო. შუადღემდე ორივე უღელში ვიყავით შებმულნი, ქანცი გაგვიწყდა მუშაობით. ახლა კიდევ დაღლილ-დაქანცულს მაგის თრევალა მაკლია, იმის მაგიერ, რომ როგორმე დამესვენაო... — ესა თქვა და უმეტესი ბლავილი მორთო.

პატრონს მარტო კამეჩის დარდი არა ჰქონდა, საბრალო ვირიც ეცოდებოდა. იფიქრა, კამეჩი რამემ თუ დააფრთხო, გადაიჩივებო. ამიტომ ვირის გასახარებლად ფრთხილად მიიპარა კამეჩთან და უთხრა:

— ჩემო კარგო, ცოტა უკან დაიხიე, ე მანდედან ქვევით არ გადავარდუო. ასე გაარიდა კამეჩი ხიფათს.

კვასაგაის ბაქუცული ხარი

იყო ერთი ღარიბი კაცი. სახელად კვასაგაი. ღარიბს რა ქონება უნდა ჰქონოდა?

მთელი მისი ავლა-დიდება ერთი გაქუცული ხარი იყო. ამ ღარიბ-ლატაკს ხარი რომ ემწყემსა და ეძოვებინა, მინდორ-სათიბი არა ჰქონდა. მიწა მთლიანად მდიდარი ამირებისა იყო. ხარს აქედან რომ გააგლებდნენ, იქით ისევ სხვასთან მოხვდებოდა, რადგან პატრონს, როგორც ვთქვით, საკუთარი მიწა არ ჰქონდა. ამით გაბრაზებულმა ერთმა ამირმა კვასაგაის უთხრა:

— კვასა, იცოდე, მაგ ხარს ადგილი მიუჩინე, თორემ ყურებს დავაჭრიო.

კუდი მანამდე ხომ უკვე მოეჭრათ ამირას მსახურებს და ახლა თუ ყურებსაც დააჭრიან, მაშინ ხალხი ყბად ამილებს, დამცინებენო, — იფიქრა კვასაგაიმ.

— დარდი ნუ გაქვს, ადგილს აუცილებლად მივუჩინო, შენს სამფლობელოში აღარ შევაო, — უპასუხა ამირას.

— სად აძოვებ, როცა ირგვლივ, რასაც ხედავ, ყველაფერი ჩემიაო? — ჰკითხა ამირამ.

კვასამ ხარი ტყეში გაუშვა, თვითონ კი შინ დაბრუნდა.

ხარი ბალახს ძოვდა. გავიდა ერთი, ორი, სამი დღე. მომდევნო დღეს, დილით კურდღელი მიუხტა და ეუბნება:

— ხარო, ამას რას შერები? მთელი ბალახი მოგიძოვია, ეს ბალახი აქ ჩვენთვის ამოდის და ჩვენია. შეგვიბრალე და წადი აქედანო.

ხარმა კისერი კურდღლისკენ მიიბრუნა და ყური გააპარტყუნა, თითქოს ბუზს იგერიებდა. კურდღელს შეეშინდა და გაკურცხლა.

მელამ ამ დროს კურდღელი დაინახა და შეჭმა მოუნდომა.

მაგრამ მოშორებით ხარს რომ მოჰკრა თვალი, თავი ანება. ხარისკენ დაიძრნენ მელიები, კურდღლები, დათვები, მოკლედ, ყველა მხეცი იქ მივიდა. ყველა ხარს საყვედურობდა.

მგელმა: — მაგას მე მოვუვლიო.

ეუბნება: — მე რატომ არაფერს მეკითხები, ჩემს უნებურად ჩვენს ტყეში მოსვლა როგორ გაბედო?!
მგელი ხარს იმ ამირას აგონებდა, მის პატრონს რომ ამ-

ცირებდა.

— თქვენი ნებაა, ბატონო, ამირამ ყველა საძოვრიდან გამო-
მაგლო, პატრონმა კი ტყეში შემომამგლო. ამ საერთო საძოვარზე.
იფიქრა, რომ აქ მე ისეთივე უფლებები მექნებოდა, როგორც
სხვებსა გაქვთ. ტყეები ხომ არავის ეკუთვნის?! მაპატიეთ. არაფერი
დამიშავებიაო.

— დააშავე. შენ დიდი დამნაშავე ხარ. პასუხიც ამიტომ
უნდა აგოო.

— არაფერი დამიშავებია. და თუ გგონიათ, დავაშავე, გამასა-
მართლეთ.

მგელს ხარისთვის თავის დანებება არ უნდოდა; თავმობეზრე-
ბულმა ხარმა ჰკითხა:

— მიბრძანე, მგელო ბატონო, რა დავაშავეო? — მგელმა
დანაშაული ვერ მოუძებნა და შარს უდებდა. ბოლოს კი ასე
უთხრა:

— ნუთუ შენი ბრალი არ არის, რომ შენი შეჭმა მინდაო?

— თუ ეგრეა, — უთხრა ხარმა, — აქ ნუ შემარცხვენ. შენი
მოწმეები აიყვანე და ჩემთან გომურში მოდი, იქ ამისთვის
კარგი ადგილია. კარგ დროს გაატარებთ. ჩემთან ერთად ორი
თხაც არის და იმათაც შეჭამთო.

მგელი იქ შეკრებილებისაკენ მიბრუნდა და დაიღმუვლა,
მათაც იგივეთი უპასუხეს, ეტყობა, ეს ტყის ენაზე თანხმობას
ნიშნავდა. წინ ხარი გაუძღვათ, იმას უკან დათვი მისდევდა,
მგელი, ტახნი, მელია, კურდღელი, ციყვი... ჩამწკვრივდნენ.

კვასაგაის გომური მხეცებით აივსო. გაქუცული ხარი იმათ
შუაში იდგა და შიშით ცახცახებდა. კვასაგაიმ ეს რომ ნახა, შიგ
შევიდა, კარი ჩაკეტა და რკინის კეტით სათითაოდ ყველა ბეგვა
და დახოცა. გააძრო ტყავი და მათი ტყავებით ტყაპუჭები შეიკ-
ერა.

ამ ტყაპუჭებში გამოწყობილი კვასაგაი აულში თავმომ-

წონედ სეირნობდა. შეხვდა ამირა და შეშურდა:

— ეი, კვასა, ესეთი კარგი ტყაპუჭი სად იშოვეო?

კვასაგაიმ დაწვრილებით მოუყვა, თუ როგორ მიუყვანა მის-
მა ხარმა მხეცები გომურში. ამირამ ცოლს გადაულაპარაკა:

— ერთ გაქუცულ ხარს ამდენი მხეცის მოყვანა თუ შეუ-
ძლია, ჩვენი ხარები — მას კი რვა ხარი ჰყავდა, — უფრო მეტს
არ მოიყვანენო.

ამირამ ხარები იმავე ტყეში გარეკა.

გავიდა რამდენიმე დღე. ხარები უკან აღარ დაბრუნდნენ.
მიაკითხეს ტყეში და რას ხედავენ?! გზებზე მხოლოდ ძვლები
და ჩლიქები ყრია.

— დაიცა, შე წყეულო, კვასა, სამაგიერო გადამიხადე არა?!..

ამირა შინ დაბრუნდა. კვასას დასჯა ბრძანა. კვასა მიხვდა,
რომ დასჯიდა, შეჯდა ამირას საუკეთესო ბედაურზე და გაქუს-
ლა.

ამირა მცველებით გამოეკიდა. მირბის კვასა, მისდევს ამირა.
კვასა ხედავს, რომ საცაა დაეწევა ამირა. მივიდა მწყემსთან, დიდ
ფარას რომ მწყემსავდა, და უთხრა:

— მწყემსო, ხომ ხედავ იმათ, რომ მოდიან, ყაჩაღები არიან.
უნდათ მოგკლან და ცხვარი წაასხან. აჰა ცხენი, შეჯექი და იმ
ტყეს შეაფარე თავი. მე აქ დავრჩები და ვეტყვი, წისქვილში
წავიდა-მეთქი, მოვატყუებ და გზა-კვალს ავუბნევო.

მწყემსმა დაიჯერა. კვასაგაის მიუგლო ბოხოხი, ჯოხი, ფული,
შეჯდა ცხენზე და ტყისკენ გაემართა. მივიდა ტყის პირას
წყალდაწყალ იარა და მდევრებს კვალი დააკარგვინა. მცველები
წისქვილში მივიდნენ, ეძებეს, ეძებეს და კვასაგაის ვერ მიაგნეს.

ეტყობა, მდინარის გავლით ზღვაში გავიდაო, იფიქრა ამირამ.
მივიდა ისევ მწყემსთან და ეკითხება:

— საიდან გყავს ამდენი ცხვარი?

— აგერ იმ ზღვიდან გამოვიყვანეო, — უპასუხა.

— ამას ვერ დავიჯერებო, — გაუკვირდა.

მწყემსმა ფიც-მტკიცე დაიწყო ისე, რომ დაუჯერეს.

— ერთხელ ბანაობა მომინდა და იმ კლდიდან გადავეშვი.
წყალში თვალი დავხუჭე, ერთ დიდ ცხვარს რქებში ჩაეავლე
ხელი, შევჯექი ზედ და, როცა ნაპირზე გამომიყვანა იმ ცხვარმა,
თვალი გავახილე და რას ვხედავ?! უკან უამრავი ცხვარი მოგვდევს.
როცა იმ ცხერიდან გადმოვედი, ის ცხვრები, რომლებმაც ნაპი-

რამდე ვერ მოაღწიეს, გაქრნენ. ნაპირს რომლებმაც მოაღწიეს, ისინი ეს ცხვრები არიანო. მე რომ ცხვრიდან არ ჩამოვსულიყავი და უკან არ მიმეხედა, დღემდე წყლიდან ცხვრის ამოსვლა არ დამთავრდებოდაო.

ამ სიტყვების გაგონებაზე ნუკერები და ამირა შურით აივსნენ:

— თუ ასეა, — უთხრა ამირამ თავის მცველებს, — თვალები აიხვიეთ, გადახტით კლდიდან და უკან ნუ მიიხედავთო!

მცველებმა თვალები აიხვიეს. გადახტნენ კლდიდან და დაიხრჩნენ. ბოხობები და ტანსაცმელი ამოტივტივდა წყალზე. მიხვდა ამირა, წყლიდან ისინი აღარ ამოვიდოდნენ და მწყემსთან გაიქცა.

— ჩემი მცველები შენ დალუპე. სასტიკად დაგსჯი, უნამუსო, მე ამირა ვარ!

— ამირა მანამ იყავი, სანამ ამირას ჯარი გყავდა და შენი ბრძანებით, ვისაც გინდა იმას მოკლავდნენ. ბედნიერი დღე დამიდგა, შენ რომ მცველები დაკარგე. აქ ახლა ამირა მე ვარ, ახლა შენს მცველებს მიეწიეო, — უთხრა, ჰკრა ხელი და გადააგლო წყალში.

კვასამ მოძებნა ის მეცხვარე, დაუბრუნა მას ფარა და შინ დაბრუნდა.

ვისაც თვალი სიმდიდრეზე რჩება, ბედი არ ეღირსებაო! — თითქოს გამართლდა ეს ხალხური ანდაზა. ამირა ხელცარიელი დარჩა, — გაიფიქრა კვასამ.

კვასას ახსოვდა ასეთი გამოთქმაც, რაც ამირას დავიწყებოდა, სიკეთეს გადახდა უნდაო. მომცა მე ორი ცხვარი და დამაეალა, იარე დუნიაზე და ეს ჩემი ამბავი ქვეყანას გაავებინეო.

ყველას თავის საქმე აქვს

ერთმანეთის მეზობლად ორი ძაღლი ცხოვრობდა. ერთს რუგანი ერქვა, მეორეს — პარაბი.

ერთხელ რუგანმა პარაბს უთხრა, ჩემთან სტუმრად მობრძანდიო.

პარაბმა უარი უთხრა:

— მე დღეს იმდენი საქმე მაქვს, მოსვლისთვის არა მცალიაო.

- ეგეთი რა საქმე გაქვს, პარაბ? – ჰკითხა რუგანმა.
- ჩემი პატრონი ხვალ შეშის მოსაჭრელად ტყეში მიდის და მე პატრონის წინ უნდა მივრბოდე და ვიყუფო.
- რუგანს არ ეპიტნავა პარაბის ნათქვამი და უთხრა:
- მიზეზებს იგონებ, რაღაცას მიედ-მოედები, როცა გე-პატიუებიან, უარი არ უნდა უთხრაო.
- ე, გინდა ასჯერაც გითხრა, შენ ამას ვერ გაიგებ. ხომ გითხარი, პატრონის გვერდით უნდა ვიყო, ხანაც წინ უნდა მივრბოდე და ვიყუფებოდე. მეტი რა უნდა გითხრაო!
- ეგ რა საქმეა, მარტო ყუფა და ყუფა?!
- ყველას თავისი საქმე აქვს – ჩემი საქმე სწორედ ეგ არის, რომ სულ უნდა ვიყუფებოდეო, – პარაბმა ეს უთხრა და ამის მეტი აღარაფერი.

მარიუპათიანი ბელურა

ბელურას ერთ მშვენიერ დღეს ტყისკენ რომ მიფრინავდა, ერთმა გლეხმა გასძახა:

– ჰეი, ბელურა, კეთილი იყოს შენი მგზავრობა, საით გაგი-წვევიაო?

- ტყისკენ მივფრინავ, ძიაო. – უპასუხა ბელურამ.
- ტყეში რა გინდაო?
- მორებს შევაგროვებო.
- მორები რად გინდაო?
- სახლს ავაშენებო.
- სახლი რად გინდაო?
- ცოლს მოვყვანო.
- ცოლი რად გინდაო?
- ხორბალს დამიფქვაესო.
- ფქვილი რად გინდაო?
- ფაფას მოვხარშავო.

ამასობაში ბელურა ტყეში შეფრინდა და, როცა მორებს ჭრიდა, ხიჭვი შეერჭო, ამიტომ ყველაფერს თავი დაანება და უკან, სოფელში გამოფრინდა.

მატას თონესთან მიფრინდა, ჩამოჯდა მატას რძლებთან:

– ჰოი, ლამაზებო, მატას თონესთან რომ ჩამომჯდარხართ,

თქვენ გახარებას, ეს ხიჯვი ამომიღეთ ფეხიდანო, — საბრალო ხმით შეეხვეწა ქალებს.

— რა ლამაზები ჩვენა ვართ? მოლას ეზოში შეფრინდი, იქ თონესთან ჩვენზე უფრო ლამაზი რძლები სხედანო.

— ბელურა მოლას ეზოში მიფრინდა. თონესთან ლამაზები ისხდნენ და შესთხოვა:

— ჰოი, ლამაზებო, მოლას ეზოში თონესთან რომ შემომსხდარხართ, რა იქნება, ფეხიდან ხიჯვი ამომიღოთ!

— ჩვენზე უფრო ლამაზები ყაზის რძლები არიან. მიფრინდი იქ, გენაცვალე, ხიჯვს იქ ამოგიღებენო.

„პურ...“ — დაიძახა ბელურამ და ყაზის შვილების თონესთან დაფრინდა. ეუბნება:

— ჰოი, ლამაზებო, კაზის ვაყების თონესთან რომ ჩამომსხდარხართ, თქვენ გახარებას, მოდით, ფეხიდან ეს ხიჯვი ამომიღეთ! არაქათი აღარა მაქვსო.

— ჩვენ რა ლამაზები ვართ?! მიფრინდი უსტაბაის თონესთან, აი იქ არიან ლამაზი პატარძლებიო.

მეტი რა დარჩენოდა?! ფეხი სულ უფრო აწუხებდა. გაბრაზდა, მიფრინდა და უსტაბაის თონესთან აბუზული დაჯდა.

— ჰოი, ლამაზებო, უსტაბაის თონესთან ჩამომსხდარო რძლებო, ხიჯვი შემერჭო ფეხში, თქვენს გახარებას, ამომიღეთო.

რძლებმა უპასუხეს:

— რა ლამაზები ჩვენა ვართ. ლამაზები გაშბაის თონესთან სხედან. იქ მიფრინდიო.

მიფრინდა ბელურა გაშბაის თონესთან და რძლებს გასძახა:

— ჰეი, ლამაზებო, გაშბაის თონესთან რომ ჩამომსხდარხართ, თქვენ გახარებას, ეს ხიჯვი ამომიღეთ ფეხიდან, ლამის არის მოკვდილო.

იქ ბელურას ფეხიდან ხიჯვი ამოუღეს და თონეში ჩააგდეს. ხიჯვი დაიწვა. ატყდა ბელურა და აიხირა:

— ან ის ჩემი ხიჯვი მომეცით, ანდა ეგ ერთი თქვენი გამომცხვარი პური უნდა გამატანოთო.

— მოდი და, ამისთანას სიკეთე უყავიო, — გაბრაზდნენ ქალები. აიღეს და ერთი პური მიაშავეს.

პური ბელურამ მწყემსებს მიუტანა. მათთან ერთად იმ პურს ბელურაც შეექცეოდა. ჭამეს, მორჩნენ და ბელურამ ახლა უკვე აქ აიხირა:

— როგორც გინდათ, დამიბრუნეთ ჩემი პური და თუ არ დამიბრუნებთ, მაშინ ერთი ცხვარი უნდა მომცეთო.

— ბელურავ, ამას რაებს ამბობ?! — გაუკვირდათ, — ერთ პურში დიდი თოხლი როგორ უნდა მოგცეთო?!

ბელურამ ქვა ააგდო და თავი შეუშვირა.

— მე ეგ არ ვიცი, უნდა მომცეთო.

— ეს რა ხათაბალაში გავეხვეითო, — იფიქრეს მწყემსებმა. ბოლოს ბელურამ ნისკარტი ჩაავლო ერთ დიდ და მსუქან ცხვარს და გაფრინდა.

ბელურამ ეს ცხვარი ერთ ქორწილში მიიყვანა. მასპინძლებს უთხრა:

— აი, ძმებო, ეს ცხვარი თქვენ მოგიყვანეთ. ნახეთ, რა მსუქანიაო.

ესა თქვა და ქორწილშიც გაერია. შვიდი დღე და შვიდი ღამე ქეიფსა და დროსტარებაში გაატარა. კარგი ჭამა და კარგი სვა. ღამთავერდა ქორწილი და ისევ ძველებურად აიჩემა, მასპინძლებს აუხირდა:

— ან ჩემი ცხვარი დამიბრუნეთ, ან იმის მაგიერ ეგ თქვენი პატარძალი მომეცითო.

— ეგ როგორაო?! — გაუკვირდათ.

ბელურამ დრო იხელთა, ჩაავლო პატარძალს ნისკარტი და ჰაერში გააფრიალა.

გზაში ბელურას ერთი ოსტატი შეხვდა, ჩონგურები გაეკეთებინა და ბაზარში გასაყიდად მიჰქონდა. ის თავისი პატარძალი ბელურამ ოსტატს ჩონგურში გადაუცვალა. ამის შემდეგ აფრინდა მაღალი მთის თავზე, აულთან ახლოს, ჩამოჯდა თუთის ხის კენწეროზე და ჩონგურზე ასე დაამღერა:

„ხიჭვი ფეხში შემერჭო და

ფეხიდან ამოვიღეო,

მერე პურში გადავცვალე,

პური — მსუქან ცხვარშიაო.

ცხვარი — პატარძალშიაო.

ი პატარა პატარძალი —

ამ ჩემ ჩონგურ-ჩონგურ

ჩონგურაშიაო“.

მთებს შორის, ღრმა ხევში აულის მცხოვრებნი შეკრებილიყვნენ.

არ გვინდა აქ, ამ ორმოში გაჭირვებული ცხოვრება, მოლით, ბაღდადში გადავსახლდეთო.

— მართალიაო, — დაეთანხმა მალალი, გრძელ და შაფოხიანი კაცი.

— ამბობენ, იქ ორი შახით¹⁰ ვირს იყიდის კაციო, — თქვა დაბალმა თეთრჩოხიანმა კაცმა.

— ვირს გაყიდით და პირველ ხანებში იმის ფასად როგორმე ვიცხოვრებთო, — თქვა ჯმუხმა, ტყაპუჭიანმა კაცმა.

— მართალია, მართალიაო! — დაიძახა ხალხმა. დაეთანხმნენ და რაც გააჩნდათ, იმ მწირი თანხით ბაღდადის გზას გაუდგნენ.

უკან რჩებოდათ მინდვრები, ტყეები, ბოლოს, როგორც იქნა, ბაღდადს მივიდნენ.

უცხო ადგილები, უცხო ადათები, წეს-ჩვეულებები, გაუგებარი ენა — ყველაფერი საოცარი იყო.

აქ კაცებს ფაფახის მაგიერ ჩალმა ეხურათ, ტყაპუჭისა და ჩოხის მაგიერ თხელი აბრეშუმის კაბა ეცვათ. მსუბუქად დადიოდნენ, დარბოდნენ, მიუხედავად სიცხისა. ჩასულები თბილ ტანსაცმელში იხარშებოდნენ. უხეირო ახალუხის ამარა ყოფნა კი სირცხვილი იყო. შორი გზა ჰქონდათ გამოვლილი, ოფლი ხვითქად გადასდიოდათ.

ირანის ხელისუფლება დაინტერესდა მათი ვინაობით. ეგონათ, ეს შეეტუხა ადამიანები ქურთისტანიდან იყვნენ და დაინტერესდნენ მათი უცნაურობით. დამხვდურებმა მათთან სალაპარაკოდ ბევრი კაცი მიიყვანეს, ენების მცოდნეები, მაგრამ არც არაბული, არც სპარსული, არც ქურთული, არც სომხური, არც ინგლისური, არც ფრანგული ჩასულებმა არ იცოდნენ. ბოლოს თათრულ ენაზე დაელაპარაკნენ მხოლოდ მაშინდა გაუგეს რამდენადმე ერთმანეთს. თარჯიმნის დახმარებით მათ ერთი ადგილობრივი ხელისუფალი დაელაპარაკა:

— სხვას ვერაფერს შემოგთავაზებთ, ჩვენი სახელმწიფო მხოლოდ მიცვალებულის დასამარხ ფულს იძლევაო.

მრავალი ხელობა შესთავაზეს და ვერც ერთს ვერ მოერგნენ.

რა უნდა ექნათ, ამოეწურათ სოფლიდან წამოღებული მარა-
გი. თავი როგორ უნდა გავიტანოთო, წუხდნენ.

— მე ვიცი, როგორცო, — თქვა ერთმა, იბრაგიმმა.

— აბა, გვითხარიო, — უთხრა ერთმა უხუცესმა.

— მაგათ ხომ გვითხრეს, დამარხვის ფულს ვიძლევიო?
მოდით და მოვთხოვოთ.

— მაგისტვის მკვდარი უნდა გვყავდეს და დავმარხოთ.
გვამი სადა ვნახოთო?

— ვნახავთ და კარგადაც ვნახავთო, — უპასუხა იბრაგიმმა.

— როგორო?

— მორს სუდარა გადავაფაროთ და დავმარხოთ. ხომ არ
ამოთხრიან და შეამოწმებენო?

— მართალია, მართალიაო, — დაეთანხმა ყველა.

მართლაც სხვა რა გამოსავალი ჰქონდათ.

ერთხელ დამარხეს, ფული აიღეს. ორჯერ, სამჯერ, ხუთჯერ,
ათჯერ, ოცჯერ. ფულსაც იღებდნენ. ცხოვრებას ასე ახერხებდ-
ნენ. ერთმანეთს ეხმარებოდნენ.

ახლა ჯერი მიღვა მოგიყვით ხელისუფლების წარმომად-
გენლების შესახებ. მათ ნახეს, რომ ბევრი, მართალია, კვდება,
მაგრამ სიკვდილით კი არ მცირდებიან, უფრო და უფრო მრავ-
ლდებიან. ერთხელაც მივიდნენ და სუდარა ახადეს. ქვეშ მორი
ნახეს. გაბრაზდნენ, მატყუარები გაჯობეს და თავიანთი ქვეყ-
ნიდან გაყარეს.

ხალხი ისევ საკუთარ ორმოს დაუბრუნდა. შემოეხვივნენ
პანტის ხეს, კოცნიდნენ.

„ჩვენო ხევ, ჩვენო მიწავ, შენ რომელი ბაღდადი გჯობიაო?“

ასე ისწავლეს საკუთარი ქვეყნის ფასი, განუმტკიცდათ სიყ-
ვარული. მათთვის რომელი ბაღდადი შეედრებოდა საკუთარ სამ-
შობლოს!

მუქთად გასაღებული სურვილი

„ჩემზე უფრო მოხერხებული, ჩემზე ჭკვიანი, არავინ არის;
ჩემი მოხერხებულობით შემიძლია ყველა განსაცდელს თავი ავ-
არილო. ვისაც გინდა, გავაცურებ ისე, რომ იქიდან მართალი ისევ
მე გამოვალ. ამ სიტყვებით დასეირნობდა ტყეში ერთი მელა,

რომელსაც გარეული კატის იერი ჰქონდა.

გაზაფხულია. ტრიალ მინდორზე ხასხასა ბალახის ხალიჩა დაფენილი, ყვავილების სურნელი ადამიანს ათრობს. გაზაფხულის მოალერსე მზე თბილ სხივებს აგზავნის დედამიწაზე, ტყეს ერთიანად ფოთლების კაბა ჩაუცვამს. ამის შემყურე მელას თვალი დიდხანს უშტერდებოდა. დაცუნცულობდა ასეთ სილამაზეში და თავისი ფიქრი და საზრუნავი ჰქონდა. თვალი ფრინველებსა და ქათმებზე რჩებოდა, ტყისპირა სოფლებიდან რომ ისმოდა მათი კრიახი და კაკანი. „ნეტა, ქათმის ხორცი თ როდის ჩავიტკბარუნებ პირსაო“, და ტუნებს ილოკავდა.

რას არ ფიქრობდა მელია. დედალს რომ გამოვეკიდო, აკრიახდება, პატრონს გააღვიძებს. სხვა რამე უნდა ვიღონო.

მელიამ თავი მოიმკვდარუნა, წინა თათებზე მისდო თავი, მოჭკუტა თვალი და ქათმის მოლოდინში გაინაბა.

ქათმები საკენკის ძებნა-ძებნაში უფრო და უფრო უახლოვდებოდნენ მელიას, სულ ცოტაც და, მელიას გულისნადები აუხდებოდა. ხარბად შესცქეროდა მოჭკუტული თვალებიდან მსხვერპლს და ფიქრობდა, კბილი პირველად რომელს გაგკრაო.

იმ დროს სხვა ბუნქთან კატა თავგეს ჩასაფრებოდა. აწურული კატა უცებ გაიშალა და თავგეს გამოუდგა. დაფრთხნენ ქათმები და სოფელში შეცვივნენ.

მელას თითქოს პირიდან ხორცის ნაჭერი ააცალეს. გაბრაზდა, კატას წყველა-კრულვა შეუთვალა. გულში ჯავრი ჩაიდო, „კატას სამაგიერო უნდა გადავუხადო“. ხანამშრალმა ნერწყვმომდგარი ტუნები გაილოკა და დარდიანი გაეცალა იქაურობას, თან დაგრძელებულ კუდს დაღლილობისაგან მიწაზე მიათრევდა.

ერთხელ მელა ხშირ ტყეში მოსერინე კატას გადააწყდა. კატას შეეშინდა და მაშინვე ხეზე აძვრა. შიშისაგან ცახცახებდა. ახსოვდა მაშინდელი ამბავი, მელა რომ ხელცარიელი დატოვა, მელიასაც კარგად ახსოვდა, როგორ დაუფრთხო კატამ ქათმები და გემოზე უნდოდა დაეებგვა. გადაწყვიტა, ხერხი ეხმარა, უთხრა:

— ჩემო კარგო ფისო, ვკვდები, მუცელი მგვრიძავს, — მელია ხან ეცემოდა, ხან დგებოდა, დარბოდა, იწლაწნებოდა, — მიშველე, ერთი შენებურად, შენი თათებით დამზილეო, — ამბობდა და კატას ქვემოდან საბრალოდ შესცქეროდა. ვინმეს რომ შორიდან ენახა, მელიის ტყუილს ადვილად დაიჯერებდა.

— კატავ, ძმაო, საყვარელო, მალე ქენი, ვკვდები, ჩამო, დამეხმარე, ვაი, ვაი, მუცელი... ვკვდები, — არ ჩერდებოდა მელია.

— ვიცი შენი მზაკვრობა, გინდა მაშინ ქათმები რომ დაგიფრთხე, იმის სამაგიერო გადამიხადო.

— ფისო, ძვირფასო, ჩვენ ხომ ნათესავეები ვართ. ეგ რა ფიქრი მოგსვლია. შენ რომ დაგინახე, ამაზე უკეთესი ჩემთვის არავინაა-მეთქი, ვიფიქრე.

— დაიკო, შენი ნდობა როგორ იქნება?

— იქნება, იქნება, დამიჯერე. ძალიან მომწონხარ. გაჭირვებაში ერთმანეთს არ უნდა გამოვადგეთ? ვაი, ვაი, როგორა მტკივა, ჩამო რა, ფისო.

კატამ იფიქრა, აბეზარი მელია თავიდან როგორ მოვიშორო. რა თქმა უნდა, მელიას ნათქვამი არა სჯეროდა.

— თუ ასეა, ჩამოვალ, დაგიზელავ მუცელს, გიმკურნალებ, — დაამშვიდა მელია.

კატა მელიას გაეცალა, გაიქცა.

მელია კატაზე უფრო გაჯავრდა.

— მოდი, კაცო, კატავ, ვკვდები, ხომ ხედავ, დამეხმარე.

— არა, ქალბატონო, მე შენ ვერაფრით დაგეხმარები. მე რა ექიმი მნახე?! გინდა თათებში ჩაგივარდე? რომ მოგარჩინოს, სხვა ექიმი მოძებნე, — ეს უთხრა და კატა გზას გაუდგა. მელიას ბრაზის ცეცხლი უნათებდა თვალებს. მელა მიხედა, რომ მის ტყუილს ყავლი გასული ჰქონდა, არავის სჯეროდა მისი და სხვა რამ უნდა ეღონა.

მელიამ დიდხანს იყიალა, სანამ კოლმეურნეობის ქათმის ფერმამდე არ მივიდა. რამდენიმე შავი წიწილა იოლად იგდო თათებში. გემოზე გაეძღებო, ფიქრობდა და მზის გულზე წამოკოტრილდა.

ფიქრობდა, ერთ წიწილასაც დაეითრევ, პირს ჩავიკოკლოზინებო. იქნებ, ხვალისთვის შევინახო, დღეს ზედმეტიც კი მომივაო. თან ფეხაკრეფით მიიპარებოდა ფერმისკენ.

თურმე იქ ძაღლები არა ჰყოლიათ?! მელიას ძაღლები გარს შემოერტყნენ. ვილას ახსოვდა ზერხი და ეშმაკობა?! სიკვდილის წინ, სიცოცხლის ბოლო წამს ისღა იფიქრა, მართალი ყოფილან „დღევანდელი კვერცხი თუ წიწილა, ხვალინდელ ქათამს გერჩივნოს“, რომ ამბობენ.

იყო და არა იყო რა, ერთ სამეფოში, ერთ არაფრით გამორჩეულ სოფელში იყო ერთი ღარიბ-ღატაკი კაცი. ლუკმაპურის საშოვნად სოფელ-სოფელ დაეხეტებოდა. ერთხელ იმ სოფელში ამოყო თავი, სადაც მისი ძმადნაფიცი ცხოვრობდა.

ძმადნაფიცს არა უჭირდა რა, ოჯახი სავსე ჰქონდა, მაგრამ თვითონ ძუნწი და წუწურაქი იყო.

სადილად რომ დასხდნენ, სუფრაზე ისეთი სიფრიფანა მჭადი მიიტანა, ერთ მხარეს რომ შეგებერა, ჰაერი მეორე მხარეს გავიდოდა, მჭადთან ყველი მიიტანა, ყველი ხმელი და მლაშე, მარილკვერივით.

„ბისმილაჰ“, თქვეს და ჭამას შეუდგნენ. სტუმარს უკვირდა, მასპინძელი პირში ლუკმას როგორც კი ჩაიდებდა, „ბისმილაჰ“-ს ზედ აყოლებდა. სანამ სტუმარი გონს მოვიდოდა, მასპინძელმა, რაც სუფრაზე იყო, გადაჭამა. სტუმარი როგორი მშვიერიც მიუჯდა სუფრას, ისეთივე მშვიერი წამოდგა. სტუმარი შინ ნაწყენი დაბრუნდა და იმას ფიქრობდა, სამაგიერო რითი გადავუხადო.

გაეიდა დრო და წუწურაქი იმ ღარიბი კაცის სოფელში მოხვდა. ღარიბმა სუფრა გაუშალა და, რაც კი ჰქონდა, სუფრაზე მიიტანა. ახსოვდა, როგორ დასცინა ახლანდელმა სტუმარმა მაშინ და „ბისმალაჰ“-ის მაგიერად, ყოველი ლუკმის პირში ჩადებისას „ჰავ-ჰავს“ გაიძახოდა.

— „ჰავ-ჰავ“-ი რას ნიშნავს? — ჰკითხა სტუმარმა, — არ გეწყინოს, სუფრასთან ყეფა რას ნიშნავს. სხვა, ჩემს ადგილზე, დაგცინებდაო.

— სულაც არა, — უპასუხა ღარიბმა, — ვინ დამცინებს. დასაცინი ისაა, ვინც ცარიელ სუფრასთან დასვამს სტუმარს, „ბისმალაჰს“ შემოსძახებს წამდაუწუმ და მშვიერ სტუმარს სუფრასთან უხეირო მასპინძლობით, ალაპის ხსენებით, ამარხულებსო.

ვინ უფრო სულელია?

ერთ სოფელში სამი მოლა იყო. როცა მეზობელ სოფელში რაღაცისთვის მიდიოდნენ, ვილაცა კაცი მიესალმა. თითოეულს ეგონა, საკუთრივ მე მომესალმაო.

- ის კაცი მე მომესალმაო, – თქვა ერთმა.
- ის კაცი მხოლოდ მე მომესალმაო, – თქვა მეორემ.
- არა, – თქვა მესამემ, – ის მე მომესალმაო.

მოჰყენენ კამათს.

– მოდით, იმ კაცს ვკითხვით, ვინც მოგვესალმა, – როგორც იქნა, მიხვდა ერთი. სხვებიც დაეთანხმნენ. დაუძახეს იმ კაცს და ჰკითხეს:

– ჩვენს შორის ვის მიესალმეო?

მიხვდა კაცი, რატომაც ჰკითხეს ეს და დაცინვით უპასუხა:

– თქვენს შორის ყველაზე ყვეყჩს მივესალმეო. აბა, ვინ არის ყველაზე სულელი თქვენს შორისო?

ერთ-ერთმა ასე დაიწყო: ერთხელ, როცა გაკვეთილს ვატარებდი, ერთმა მოწაფემ მითხრა, მიტკლის ფერი გადევსო, მეორემ – თვალბეჭქვეშ ჩაგლურჯებიო, სხვამ – ფეხზე ძლივს დგახარო. მაშინ ერთი ანდაზა გამახსენდა: სამმა კაცმა თუ გითხრა ბრმა ხარო, კედელ-კედელ უნდა იარო, ფეხი რომ არაფერს წამოჰკრაო. ხოდა, მეც ფეხი წამოვკარი და დავეარდი.

მოსწავლეებმა ამაყენეს, შინ მიმიყვანეს. ლოგინში ჩამაწვინეს, ცოლმა სადილი მოამზადა. ავადმყოფისათვის ტოლმა გაახვია და წინ დამიდგა. ავადმყოფი კაცი უცებ ხომ ვერ შეეჭამდი? პირი არ დაგაკარე, თუმცა ძალიან მშოიდა. მხოლოდ მაშინ, ცოლი საქონლის მისახედად რომ გავიდა, ჩუმად მივეპარე და მალულად ვჭამე.

პირში ტოლმის ლუკმა რომ ჩავიდე, შემოსასვლელიდან ხმები მომესმა. ჩემს სანახავად ხალხი მოდიოდა. პირში ცხელი ტოლმა მიდევს, დავწექი და საბანი წავიხურე.

ავადმყოფის სანახავად მოსულებმა მითხრეს, რომ ცალი ლოყაც დასიებული მაქვს. აუცილებელია ექიმბაშის მოყვანაო.

მოიყვანეს ექიმბაში. იმან, ისე რომ არაფერი უკითხავს, დაადგინა, რომ ეს სიმსივნეა და სიმსივნე ყელზეც თუ გადავა, მაშინ მოლას სიკვდილი არ ასცდებო.

მეც შემეშინდა. ნება დავრთე ამოეკვეთა. ექიმბაშების ამბავი, თქვენც კარგად მოგეხსენებათ, თუ ეტყვი თითი მტკივაო, მაშინვე – უნდა მოეკვეთოთო, იტყვის, რათა რაც შეიძლება მეტი ფული აგაფცქენან.

ლოყა გადაჭრა, იქიდან ვაზის ფოთოლი ამოიღო, ბრინჯიცა და ხორციც ამოაყოლა. შემდეგ შეკერა. აი, ხომ ხედავთ, მაშინ-

დელი ნაწიბური როგორ მეტყობა, — დამთავრა სათქმელი ამ მოლამ.

— მართალი ხარ. ახლა მოდით, მოისმინეთ რა სულელური ამბავი გადამხდა: ერთხელ გავცივდი, გაკვეთილის დროს ცემინება ამიტყდა, ხშირ-ხშირად ვაცემინებდი. მოსწავლეები მეუბნებოდნენ, იცოცხლეო. დამთავრდა მეცადინეობა. მოსწავლეებს დავავალე, როცა დავაცემინებ, არაფერი მითხრათ, ტაში შემოჰკარითო.

დამიჯერეს.

ერთხელაც, როცა მეცადინეობა ტარდებოდა, ცოლმა მოირბინა და შემომყვირა: „ჩვენი შავი ქათამი ჭაში ჩავარდაო“.

ყველა ჩემი მოწაფე თან წავიყვანე. შემომარტყეს ქამარი და ჩამიშვეს ჭაში. დავაცემინე მაშინ, ზემოთ ტაში არ დამიკრეს. ვიფიქრე, ეს შტერები, მე არაფრად მაგდებენ, თუ რა-მეთქი?“ და გავბრაზდი.

„ამომიყვანეთ“, — ვყვირი. ვაგინებ. ამომიყვანეს ზევით. სათითაოდ ყველას სილა გაეაწანი და ვეკითხები: „დაყრუვდით, დავაცემინე, თქვენ კი ტაში არ დამიკარით-მეთქი.“

ისევ ჩავედი წელზე ქამრით ჭაში. ჭაში ისევ დავაცემინე. მოსწავლეებმა ტაში შემოჰკრეს და ჭის კედლებს მივენარცხე და ჭის ფსკერზე აღმოვჩნდი. თავი ნაწილ-ნაწილ დამემსხვრა ისე, როგორც ქოთანნი დაიმტვრევა ხოლმე. ნახეთ, ნაწიბურები როგორ მეტყობა.

— გეყოფათ, თქვენი ნათქვამი არც ისე ტუტუცურია. ახლა ჩემი ამბავი მოისმინეთ:

— ერთხელ ჭასთან მივედი და ჩავიხედე. ვხედავ, შიგ ვილაც ზის და ზევით იყურება. ყურადღებით მიყურებს. წავედი და ჩემს მოსწავლეებს მოვუყევი ამის შესახებ.

მათ ჯოხებს ხელი წამოავლეს და ჭასთან წამომყვნენ. თავიდან მაშინვე შიგ ჩასვლა და ანგარიშის გასწორება ინდომეს.

— თავი დაანებეთ, — ვუთხარი, — მაგას მე მოვუვლი. როცა თავს გარეთ გამოჰყოფს, მაშინ დაუშინეთ ეგ ჯოხები.

ესა ვთქვი და ჭაში ჩავედი. ბევრი ვეძებე, ვეძებე და ვერ ვიპოვე. ზევით ამოვცურე და ამოსვლა მოვინდომე. უცებ თავში ჯოხები მომხვდა. ისევ წყალში ჩავხტი, წყალქვეშ. პირს რომ გავაღებდი, ვიხრჩობოდი. თავს ამოვყოფდი და ისევ თავში ჯოხი

მხედებოდა. აღარ ვიცოდი, რა მექნა. მაშინ ჩემი ცოლი მიხვდა, რაც ხდებოდა და იყვირა: რას შერებით, ქმარს მიკლავთო?! და ჩაეყუდა ჭაში, ხელი მკლავში მომკიდა, ზევით ამათრია და გადამარჩინა.

— აბა განსაჯეთ, ჩვენს შორის ვინ უფრო სულელია?

— რა გითხრათ, ყველანი კარგა სულელები ყოფილხართ, ყველას ერთად მოგესალმეთ.

ასე ორჭოფული პასუხით მიატოვა მოლები და გაეცალა. უკმაყოფილო მოლებმა ერთმანეთს გადახედეს. ფეხიც არ მოიცვალეს. მე კი უკან დავბრუნდი.

ვინც გაბრაზდება, ცხვირს სჭრიან

იყო ერთი ღარიბი კაცი, ჰყავდა სამი ვაჟი. უფროსს ქერიმი ერქვა, შუათანას — სალიმი, უმცროსს — პირიმი. მამა რომ გარდაიცვალა, მაშინვე გაიყარნენ. ქონება, მემკვიდრეობა შეილებს დარჩათ. მალე იქიდან აღარაფერი დარჩა. შეიკრიბნენ შეილები და ითათბირეს, როგორ უნდა ეცხოვრათ.

— წავალ, ვივლი ქვეყნიდან ქვეყანაში, ეგებ ჩვენთვის სარჩოსაბადებელი ვიპოვო, თქვენ კი ჯერჯერობით შინ დარჩითო, — თქვა უფროსმა ძმამ და გზას გაუდგა.

ერთ სოფელში ამოყო თავი. იქ დიდი ცხვრის ფარების, რემებისა და ჯოგების პატრონი მდიდარი კაცი ცხოვრობდა. მას ბევრი ყმა, მოჯამაგირე-აზატი ემსახურებოდა. ეს რომ გაიგო, ქერიმმა ბედი მასთან სამსახურში სცადა.

— იცოდე, — უთხრა მდიდარმა, — მოჯამაგირედ ავიყვან. ვნახავ, როგორ იშრომებ და იმის მიხედვით გადაგიხდი, ოღონდ ერთი პირობით: რაც არ უნდა მოხდეს, ერთმანეთისგან არაფერი უნდა გვეწყინოს და თუ რომელიმეს ეწყინება, იმას ცხვირს მოვაჭრითო.

— თანახმა ვარო, — უპასუხა ქერიმმა. ვერ მიხვდა, ამით მდიდარს რა უნდოდა.

დილა აღრიან, მომდევნო დღეს, ქერიმი გააღვიძეს. ხარები მიაბარეს და სახნავად გაგზავნეს. შუადღისას ძალიან მოშივდა, დილითაც პირში ლუკმა არ ჩაედო. ელოდა, როდის მიუტანდნენ სადილს.

მზე ჩადიოდა და ბეგისგან სადილი მაინც არავის მიჰქონდა. ქერიმს გაუკვირდა, აღმფოთდა, რადგან ძალიან დაიღალა და ძალიან მოშივდა. მაგრამ ბეგთან დადებული პირობა გაახსენდა, ბრაზი გულში ჩაიმარხა, ძალა მოიკრიბა და ისევ მუშაობას შეუდგა.

ღამდებოდა. არავინ არაფერს აჭმევდა. ფეხებს ძლივს მიათრევდა, დალასლასებდა. ხარები გამოხსნა და დააბინავა. გაბრაზებული და უკმაყოფილო მიბრუნდა სოფელში. შევიდა ბეგთან. ბეგმა გაჯავრებით შეხედა ქერიმს და ჰკითხა; „რა ხდება, მგონი, უკმაყოფილო ხარ. ჩემგან ხომ არაფერი გეწყინაო?“

ქერიმს ყველაფერი გადაავიწყდა შიმშილისაგან და უპასუხა:

— ოჯახქორო, სხვისი ოფლით ნაშოვნი ქონება ოხრავა გაქვს. როგორი ბუნწი ყოფილხარ. ეგ ქონება სიკვდილში მოგხმარდესო.

— შენ ჩემზე გაბრაზებული ყოფილხარ, მაშ ცხვირი უნდა მოგაჭრათო, — თქვა თავგასულმა ბეგმა და მსახურებს მისი დასჯა უბრძანა. მსახურებმა ქერიმი მოკლეს.

მოდით ახლა ქერიმის მოლოდინში შინ დარჩენილ ძმებს მიუბრუნდეთ — სელიმსა და პირიმს. წელიწადი სრულდებოდა უფროსი ძმის შინიდან წასვლის შემდეგ. ამიტომ ახლა სამუშაოდ, უფროსი ძმის კვალზე, სელიმი წავიდა.

სამწუხაროდ, სელიმსაც იგივე გადახდა თავს. ისიც იმ მდიდარ კაცთან მოხვდა მოჯამაგირედ, იგივე იყო პირობაც, ისიც იმავე პირობის გატეხვის გამო მოკლეს. ამიტომ არც ის დაბრუნებულა შინ.

ორი ძმა შინ რომ არ დაბრუნდა, მათგან არაფერი რომ არ ისმოდა, პირიმი ჩაფიქრდა, ბევრი იდარდა: „ნუთუ ჩემმა ძმებმა ფული იშოვეს და მე გაჭირვებაში მიმატოვესო? იქნებ, აღარც კი ვახსოვარო? ანდა, იქნებ ხიფათი რამ შეემთხვათო? ვის შეუძლია გამაგებინოს, რა მოხდა?“

რომ დარწმუნდა, ბევრი ფიქრით საქმეს ვერ უშველიდა, პირიმიც ძმების კვალს გაჰყვა და შინიდან წავიდა.

საოცარია, მანაც იმ გზით იარა, ისიც იქ მივიდა თუ აღმოჩნდა, სადაც მისი ძმები იყვნენ მისულნი. იმავე სისხლისმსმელი ბეგის მოჯამაგირედ.

— იცოდე, — გააფრთხილა ბეგმა, — ჩემი პირობა ასეთია,

ვნახავ, როგორც იმუშავებ, შრომის საფასურს ისე გადაგიხდი. ოღონდ ჩვენს შორის თანხმობა და მშვიდობა უნდა იყოს. ამიტომ ჩვენს შორის თუ ვინმე განაწყენდება, ცხვირი მოეჭრებაო.

— კარგი, — გაიფიქრა პირიმმა, — ეტყობა, ჩემს ძმებს ამან გამოუყვანა წირვაო. ფრთხილად უნდა ვიყო და ჭკუით ვაჯობო.

ეს, რაც ვთქვით, იფიქრა, სიტყვით კი მშვიდად უთხრა:

— თანახმა ვარ მაგ პირობაზე, გაბრაზება რა საკადრისია?! ხვალისთვის რას მიბრძანებო?

— ხვალ ხარებს შეაბამ და მიწას მოხნავო.

— მზად ვარო, — უპასუხა ვაჟმა და მისთვის მიჩენილ ოთახში შევიდა.

მეორე დღეს ხარები გამორეკა და მიწის ხენას შეუდგა. მზე შუბის წვერზე რომ ავიდა, სადილის მოლოდინში, აპეურები დახსნა და ხარები საძოვარზე გაუშვა. თავად წამოწვა და დაისვენა. ლოდინით რომ დაიღალა, ხარები კლდიდან გადაჩეხა და სტვენა-სტვენით სოფლისკენ წავიდა.

— ასე მალე საქმეს როგორ მორჩი? მე შენთვის სადილი უნდა გამომეგზავნაო, — თან ცდილობდა ბრაზი დაემალა.

— მინდორში ყოფნა მომწყინდა, ბეგო, — ხუმრობითა თუ დაცინვით უპასუხა პირიმმა.

— ხარები სად არიანო?

— კლდიდან გადავჩეხე. ხომ არაფერი გეწყინა, ბეგო?

ბეგი გაბრაზებას მალავდა და უთხრა:

— არა, საწყენი აქ რა არისო? — ძალით გაიცინა. თან იმას ფიქრობდა, ჯავრი როგორ ვიყაროო.

მომდევნო დღესაც უღელში შეაბა ხარები და სახნავად წავიდა. ამჯერად პირიმი სადილობას არც კი დაელოდა. ხარები ისევ კლდიდან გადაჩეხა და სოფელში მხიარულად დაბრუნდა.

ბეგმა იფიქრა: „ამ ბიჭმა ისევ რაღაც ოინი მიყოლო.“ ისევ მალავდა გაბრაზებას. ჰკითხა:

— ხარები რა უყავი, რატომ არ მორეკეო?

— ნუ გამიბრაზდები, ბატონო, ეს ხარებიც იმ ხარებს გაჰყვნენ, გუშინ კლდიდან რომ გადავჩეხეო. ასე ვუთხარი: „თქვენს პატრონს არაფერში არგისხართ-მეთქი“. მე ცუდად ვიმუშავე, მაგრამ შენ მაინც ნუ გამიბრაზდები.

— არა, არა უშავს. ეტყობა, ეგ ყოფილა მაგათი წერა.

გაბრაზებით არაფერი ეშველებაო, — თქვა ბატონმა, თუმცა ბრაზით გული ლამის გასკდომოდა. ერთი ფიქრი აწუხებდა, ეს კაცი როგორმე თავიდან უნდა მოვიშორო.

მესამე დღეს ბატონმა პირიმი ცხერის სამწყემსად მთაში გაგზავნა. სალამურზე დაკვრით წაასხა ცხვარი. ერთი კარგად დაისვენა. მერე აქლემების ქარავანი დაინახა. მიხვდა, რომ ვაჭრები იქნებოდნენ. გაესაუბრა ვაჭრებს და გაიგო, რომ ვაჭრებს ცხერის ყიდვა შეეძლოთ.

— ძალიან კარგი, — თქვა პირიმი, — ამ ფარიდან რამდენიც გინდათ, იმდენი ცხვარი ამოირჩიეთო.

— რას აფასებო? — ჰკითხეს ვაჭრებმა.

— რასაც მომცემთ, მაღლობას გეტყვითო.

გუნებაში ვაჭრები ფიქრობდნენ, ეს ან ძალიან კეთილია, ან გულუხვი, ანდა სულელიო. ერთმანეთს ბევრი კარგი სიტყვა უთხრეს, აქეს და ბოლოს შეთანხმდნენ. გამოართვა ფული მეცხვარემ და ცხერის ფარისაგან გათავისუფლდა. დარჩა რამდენიმე ცხვარი და ფარის ნარჩენით გახარებული სოფელში დაბრუნდა.

— რა ხდება, პირიმი, დანარჩენი ცხვარი რა უყავიო? — ჰკითხა ბატონმა.

— ვაჭრებს მივყიდე ბევრი ცხვარი. ფული ჯიბეში მაქვს. ხომ არაფერი გეწყინაო?

— შე ურჯულო, შე უნამუსო, ჩემთან საიდან მოხვედიო, — ამის თქმა იყო და პირიმი დაიძახა: „გაბრაზდი, არა, ბატონო! ხომ კარგად გახსოვს რა პირობით მიმიღე მოჯამაგირედ? ხომ არ დაგაეწყდაო.“

იქვე ცული ეგდო, ხელი წამოავლო იმას, დაიძახა: „მითხარი ჩემს ძმებს რა მოუვიდათ? რაც იმათ უყავი, იმას გიზამ შენცო“ და ბატონი ნაჭერ-ნაჭერ აკუწა.

მერე სხვა მსახურებიც გაათავისუფლა, აიღო იმდენი ქონება, რაც სჭირდებოდა, წავიდა და თან წაიღო თავის სოფელში. იცხოვრა გაუჭირვებლად და უზრუნველად.

დედინაცვლის სილაქი

ცოლი რომ გარდაეცვალა, მამამ შვილის მოსავლელად უნათესავო ქალი შეირთო. თავიდან ის ქალი კეთილი იყო, გულისხმიერი, გავიდა დრო, მანაც ერთი გოგო გააჩინა და ისეთი ავი გახდა, როგორც კრუხი.

მთელ დროს საკუთარ ქალს ანდომებდა, გერისთვის კი ცივი, სლიპინა გველი იყო. გლესს უნდოდა საქმე მშვიდობიანად მოეგვარებინა, მაგრამ არაფერი გამოუვიდა.

— სანამ ჩემი მტერი, შენი შვილი ამ ოჯახშია, ჩხუბი და აყალმაყალი არ მორჩება. თუ არ გინდა ვიჩხუბოთ, თვალიდან მომამორეო!

— რა უნდა ვქნა, ჩემი შვილია, ხომ არ მოვკლავ, გასაზრდელი მყავსო, — უთხრა ქმარმა.

— ნუ მოკლავ. რაც გინდა, ის ქენი. ოღონდ მომამორე. მაბარე ვინმეს გასაზრდელად, დერბენდში წაიყვანე, პატარა ბავშვებს ხელზე მოსამსახურეებად ღებულობენ იქ. როგორც გინდა, ისე მომამორე. მაგას რომ დავინახავ, საქმე მიფუჭდება, პური ვერ მიჭამიაო.

წაიყვანა მამამ შვილი და წავიდნენ. პატარა ბავშვს ფეხით სიარული უჭირდა, წამდაუწუმ ზურგზე იკიდებდა. ბოლოს ურეში წამოეწიათ და ურმით გააგრძელეს გზა დერბენდამდე.

გოგონა ძალიან პატარა იყო და ყველა ოჯახიდან უარით ისტუმრებდნენ, მოსამსახურედ არ იყვანდნენ.

რა ვქნაო? — იფიქრა მამამ. შვილი ხელში აიყვანა და დარდიანი გზას გაუდგა. შინ თუ მივიყვან, ცოლი ისევ დაამცირებს, მეორე მხრივ, ცოლოა აქ უპატრონოდ დავაგლო. ჩაფიქრდა ხის ძირას მჯდარი. დაღლილმა გოგონამ მამის მკლავზე თავი დადო და დაიძინა.

იქ მინდვრად ლამაზი ბაღები იყო გაშენებული, ლამაზი იყო მთები. პატარ-პატარა აულები. მამას ფიქრმა გაუელვა. მივატოვებ აქ, ადგება, სადმე სოფელში მივა, შეიბრალებენ, შეიფარებენო. ბავშვს რომ არ გაღვიძებოდა, ჩოხას სახელო მოაჭრა, ბავშვი მიატოვა ჩოხის სახელოზე ჩაძინებული და შინ დაბრუნდა.

ბავშვმა გაიღვიძა. ეძახის მამას და ეძებს. შეხვდა ერთი ქალი, საბრალო გოგონა შეეცოდა და სოფელში თან წაიყვანა.

იმ სოფელში მამინ ქორწილი იყო, მუსიკა და სიმღერები. იმ ქალის ოჯახში პური აჭამეს, ჩააცვეს, დაახურეს და იშვილეს.

ეს სოფელი ბეგების ძალადობისაგან გამოქცეული გლეხების აშენებული იყო.

— გინდა, ჩვენთან დარჩი, თუ ჩვენთან არ გინდა, შეგიძლია შინ დაბრუნდე.

— შინ წამიყვანეთ. მამას ვნახავ. დედინაცვალი თუ გაბრაზდება, რალაცას მოვახერხებ. თქვენისთანა კეთილი ადამიანები რომ გაგიცანი, ახლა აღარაფრის მეშინიაო, — უპასუხა გოგომ.

— თუ ასე გინდა, — თქვა იქაური ჯამათის უფროსმა, — შეგიძლია წახვიდე. ოღონდ, შეილო, თუ იქ ვერ გაძლებ, დაბრუნდი და მიგიღებთ. როცა არ უნდა მოხვიდე, სიხარულით შეგხვდებითო.

იმ ქალმა, ბავშვი რომ იპოვა, გააცილა გოგონა და ხელით აჩვენა მისი აული, სადაც მამამისი ცხოვრობდა. იქ მცხოვრებ აქსაკალებს შეატყობინეს, თუ რა პირობით გაუშვეს გოგონა თავის აულში.

- - - - -

ენების მსოფნები

ორი მეგობარი — ბალი და გაბალი სამოგზაუროდ დერბენდს წაეიდნენ. საკმაო გზა გაიარეს და ერთმანეთს ეუბნებიან, ჩვენ იქ რომ მივალთ, მათი ენა — თურქული, არ ვიცით და თავს როგორ გავიტანთო.

— მე რალაც ვიცი, — თქვა ერთმა.

— აბა რამე მითხარიო, — უთხრა მეორემ.

— მენ,¹¹ მენ, მენ, — თქვა გაბალმა.

— „მენ“ რას ნიშნავს? რალაცა მეც ვიციო.

— თქვი, რა იცი.

— ქეიფ იჩუნ.¹²

— ქეიფ იჩუნ ხომ მეც ვიცი, ჩვენს ენაზეა.

— არა, თურქულია. მასწავლებელმა მითხრა.

— რახან იმან თქვა, თურქულია. არ დაგავიწყდეს, ეს სიტყვაც დაგვჭირდება.

— მეტი არაფერი იცი?

- რომ მცოდნოდა, გეტყვოდი.
- იქნებ, რამე გაგახსენდეს.
- ბელი.¹³ მგონი, ესეც თურქულია.
- მაშ, ეგეც არ დაგაუიწყდეს.

- კარგი, - დაეთანხმა მეგობარი, - მართალია, ცოტაა, მაგრამ მაინც რაღაც თურქული სიტყვები ვიცით. როგორმე თავს გავიტანთო.

გახარებულებმა გზა განაგრძეს. ბევრი იარეს, უკან მთები და მინდვრები მოიტოვეს. ერთ ტრიალ მდელოზე გავიდნენ, მდელს მარილიანი ველი ერქვა. იქ წვეთი რა არის, ერთი წვეთი წყალიც სანატრელი იყო.

მიაბიჯებენ ტრიალ ველზე. თბილი დღეა. გარშემო სიჩუმე. ისეთი დაღლილები არიან, არაქათი აღარა აქვთ.

გზის პირას რაღაც შენიშნეს. შენიშნა თუ არა, ბაღმა დაიძახა:

- ეს რა არის?

გაბაღმა¹⁴ ისე შეხედა იმ რაღაცას, როგორც ცხენი შეხედავდა გზად შემოყრილ მგელს. უყურა, უყურა და დაადგინა, შიგ რაღაც უნდა იყოსო.

- რაც არ უნდა იყოს, გამოგვადგება. მოდი ახლოს მივიდეთო.

მიირბინეს. ნეტა რა უნდა იყოსო? ტომარა სავსე ოქროთი, ან ხორბლით, ეგებ ხურჯინია ყველით სავსე? მიუახლოვდნენ. ხედავენ, კაცი გდია. არ ინძრევა. სიცოცხლის ნიშანწყალი არ ეტყობა. ჯერ ერთმა დაადო ყური.

- მკვდარია.

მეორემაც დაადო ყური, არ სუნთქავდა:

- მკვდარია.

რა ვქნათ? მივატოვოთ? ეგრე როგორ შეიძლება? ამას ფიქრობდნენ და სწორედ მაშინ ქალაქის მხრიდან მომავალი ცხენოსანი წაადგათ თავს. მეგობრებმა მისულს შეხედეს. მისულმა თურქულ ენაზე ჰკითხა:

- ვინ მოკლა?

ბაღმა და გაბაღმა ერთმანეთს შეხედეს.

- ვინ მოკლა ეს კაცი? - ისევ თურქულად იკითხა.

მეგორებმა ისევ შეხედეს ერთმანეთს.

- ეს კაცი ღერბენდიდან უნდა მოდიოდეს, ალბათ თურქუ-

ლად გველაპარაკებაო, — იფიქრა გაბალმა და, რომ მისთვის რაღაც თურქულადვე ეთქვა, უთხრა:

— მენ.

— რატომო? — იკითხა თურქმა თურქულად.

მეგობრებმა ისევ გადახედეს ერთმანეთს. ბალსაც რაიმეს თქმა მოუნდა და მანაც:

— მენო.

— რატომ? — ისევ იკითხა თურქმა თურქულად.

— ქეიფ იჩუნო, — ანუ სიამოვნებისთვისო, თურქულად უპასუხეს.

—სიამოვნებისთვის კაცის მოკვლა ვის გაუგიაო! — გაუკვირდა.

— ბელი, — იყო პასუხი, რაც თურქულად „ღიახ“-ს ნიშნავდა.

როგორც ნახეთ, რას ამბობდნენ, რას პასუხობდნენ, თავად არაფერი იცოდნენ. ისე კი გამოვიდა, რომ კაცის მოკვლა დაიბრალებს. ამ დროს ცხენზე შემჯდარი ორი ჟანდარმიც გამოჩნდა. ნახეს გვამი და გაუკვირდათ. პირველმა მისულმა ერთ-ერთ ჟანდარმს ყურში რაღაც ჩასჩურჩულა. ამის შემდეგ ჟანდარმებმა ბალს და გაბალს ხელები შეუკრეს და დერბენდში მიიყვანეს. დიდი ჭიშკარი გააღეს, ეზოში შევიდნენ. ეზოს მაღალი გალავანი ჰქონდა შემორტყმული. ის ჟანდარმები იმის მეტად აღარ გამოჩენილან.

ბნელია ეზო. ბნელია დერეფნები. მათ წინ ბევრი კარი გაიღო. მეგობრებმა იფიქრეს, ვილაც მდიდარი კაცის თავლააო. ვერ ხვდებოდნენ, რომ ციხეში მოხვდნენ. კარს უკან იყვნენ დამწყვდეულნი და ვერაფერს მიმხვდარიყვნენ.

ორ დღეს რაღაცას ეკითხებოდნენ. შემდეგ თარჯიმანი მოიყვანეს ამბის დასაზუსტებლად. დააზუსტეს, მართალი გაიგეს და კარში გაყარეს. ქუჩაში აღმოჩნდნენ.

გაშტერებული დაეხეტებოდნენ ქუჩებში. ბოლოს დიდ ბაზარში ამოყვეს თავი. ბაზარი უღრან ტყეს ჰგავდა, გავლა ჭირდა. ერთმანეთი დაკარგეს.

რა ვქნათ ახლა? ენა ჩვენ არ ვიცით. თუ, რაც ვიცით, იმას ვიტყვით, ისევ დაგვიჭერენ და ხათაბალაში გაეხვევით. ცალ-ცალკე ჩუმად დადიოდნენ, ერთმანეთს ეძებდნენ და ვერ პოულობდნენ. სიარულისაგან ქანცი რომ გაუწყდა, გაბელმა დაიყვირა:

— ეი ბალ, ეი ბალ, ეი ბალ!

ბალი შორს იყო, ხმა ვერ მისწვდებოდა.

“ბალი“ თურქულად თაფლია. ზოგს ეგონა, გიჟიყო, ზოგს — თაფლს ჰყიდისო და აედევნენ. ვინც ფიქრობდა გიჟიყო, ისინიც აედევნენ, გიჟია და მაგისი ადგილი საგიჟეთშიაო.

რომ დანახა, ამდენი ხალხი მისდევდა, გაჩუმდა. საიდანღაც იქ მისი თანასოფლელი აღირაზა გაჩნდა. გაბელს ძალიან გაუხარდა, ცოტა დარჩა, გადახვეოდა.

— ესენი ვინ არიან? რატომ შემომხევიენენ? რა დაუშავე ამათო? — ჰკითხა აღირაზას.

— შენგან რაღაც უნდათო.

გაბელი შიშისაგან აკანკალდა. საწყალს ახლა უკვე ყველაფერი აშინებდა. თვალიდან ცრემლები გადმოსცვივდა.

— ნუ გეშინია, ამათ ჰკონიათ, თაფლს ყიდისო.

— ხალხი არა ხართ, შემობრალეთ, სადა მაქვს მე თაფლი?! შავი პურის ლუკმაც არ მაქვს, — ამბობდა და ტიროდა.

— მოიცა, გაბალ, აბა თაფლი თუ არა გაქვს, ბალ, ბალიო, რა გაყვირებს.

— მე ჩემს მეგობარს ვეძახი.

აღიშირზა მიხვდა, რაშიც იყო საქმე. აუხსნა გაბალს, რომ თურქულად „ბალ“ თაფლია. აუხსნა იქ შეკრებილ ჯამაათსაც, რაშიც იყო საქმე.

ამ დროს ბაზრის მოპირდაპირე მხრიდან ხმა მოისმა: „გაბალ, გაბალ“-ო.

გაბალმა სიხარულისაგან ბალთან მიიბრინა. გარშემო ბალს ხალხი ეხვია, გააპო და მიიჭრა, ბალს გაუხარდა.

აღირაზამ ბალს აუხსნა:

— შენ რომ „გაბალს“ იძახი თურქულად „გაბალი“ ჰალვას ნიშნავს. ჰალვა ისეთივე ტკბილია, როგორც თაფლი, ამიტომ აგედევნა ამდენი ადამიანიო.

— რა ხდება?! — თქვა ბალმა, — ჰალვა რად მინდა? მე მეგობარს ვეძახდი. ეს რა ხათაბალაში გავეხვეით.

— ენის არ ცოდნა უბედურებაა, აქ ხეირს ვერაფერს ენახავთ. კაცად არ ვვარგივართ ამ ქვეყანაში. რა დროს ჩვენი ენის სწავლაა. აქ დამცირებას, შინ, საკუთარ აულში სიკვდილი გვირჩევენიაო.

მეგობრები სოფელში დაბრუნდნენ. გზაში პირველივე ხეს

შემოეხვივნენ, ჩაეკერნენ, ჩაეხუტნენ, როგორც შვილი დედას, მიწას ჰკოცნიდნენ.

– ჩვენი სოფლის ხეო, ჩვენო მიწავ, თაყვანსა გცემთო.

თავიანთ აულში ენა იცოდნენ, როგორც სხვები, ისინიც ამ ენაზე თავისუფლად ლაპარაკობდნენ, ერთმანეთს აგებინებდნენ. ამბობენ, დღესაც მშობლიურ აულში ცხოვრობენ ის მეგობრებიო.

ПОЭЗИЯ

ЗЛОДЕЙ БОГАЧ

Замучены твоими издевательствами,
Злодействами бедные люди.
До каких пор, эй, богач,
Останется мир таким, злодей.

Скажи, как растет урожай,
Который ты себе забираешь?
След, который ты в мире оставляешь,
Кровавый он, тот след, злодей.

Каждому человеку многое хочется,
Но должен же быть какой-то предел.
Мы должны терпеть твои злодейства,
До каких же пор, эй, злодей.

Не ведаем мы о том, что такое закуска,
Не можем найти хлеба досыта.
Приди и посмотри на наш дом,
На нашу нищету, злодей.

Если не будет крыльев, не полетишь,
Без иголки – не сошьешь платья.
Мог бы ты на наших лицах
Читать о наших несчастьях, злодей.

Тебе исполнилось сорок лет,
Но ты еще не работал никогда.
В конце концов, ты будешь вынужден
Все оставить, злодей.

Не даешь ты нам покоя,
Заставляешь работать, согнувшись,
В конце концов, к тебе придет смерть,
Похожая на собачью, злодей.

Какой бы ни была большой гора,
Она не устоит против молнии.
С этой земли ты унесешь
Всего лишь 5 ийк¹ холста, злодей.

Почему в твоей душе нет доброты,
От тебя исходит всегда мороз.
Такие скверные привычки могут
Обернуться против тебя, злодей.

Прекрасным бывает у тебя настроение,
Когда ты сосешь кровь из бедняка.
Богатство, которое ты соберешь таким путем,
Унесет ливень, злодей.

Во время града разливаются реки,
Скисшее тесто тоже поднимается.
Объединятся бедняки – нищие,
Придет день, пробьют тебе голову, злодей!

БЕДНОСТЬ

Если человек не будет себе на уме,
Не сможет он сохранить свою голову целой.
В трудный день даже брату не позволила
Чем-нибудь помочь, бедность.

Если начнет гореть дом, пылать в огне,
Не поможет тебе ни один человек,

Как скот, отбившийся от стада,
Таким делаешь одиноким человека, бедность.

Без труда ведь не бывает хлеба,
Без рек не собираются воды в моря.
Если вся степь будет полна золотом,
Разделить его ты не сможешь, бедность.

Если не соберется народ, не будет базара,
На ежике иглы беспорядочно натыканы.
Никогда не довольно бывает сердце,
Все это делаешь ты, бедность.

Высыхает без воды родник,
Честный должен быть с кем-то в паре,
Всегда непосильную ношу кладешь
К нам на спины, бедность.

Туча надвигается, закрывается солнце,
Пусть не будет пустой наша рука.
На глазах народа ты можешь
Поднять или опустить человека, бедность.

Честно заработанным должен быть хлеб,
Врагами останутся скотина и волк.
Никак не позволишь ты мне надеть
Новую одежду, бедность.

Счастье гуляет следом,
Тонкое платье высыхает, как всегда, раньше,
Сколько же лет прошло, как мы враждуем,
Эй, бедность.

Сколько ни стирай черное, не побелеет,
Пусть не будет над нами богатея.

Ни разу не позволила ты нашим сердцам
Просветлеть, бедность.

Ночью не увидишь, как днем,
Сколько нам быть твоими рабами?
Как овдовевшую невесту
Сиротишь нас, бедность.

Эй, человек, присмотришь ко всему,
Изучи, чем заняты твои земляки,
Надо отомстить злодеям
И прогнать прочь эту бедность.

Я В ОДНУ КРАСАВИЦУ ВЛЮБЛЕН

Слезы текут у меня по щекам,
Я в одну красавицу влюблен.
Не могу я уже никак заснуть,
Я в одну красавицу влюблен.

Красоте твоей нет границ,
Увидевший хоть раз, не забудет тебя.
Хоть и проходит уже много лет,
Я в одну красавицу влюблен.

Свесила косы, как змеи,
Брови, как месяц молодой,
Щеки, как розы,
Я в одну красавицу влюблен.

Не хватает слов, чтоб тебя воспеть,
Рассказать о всех прелестях.
Когда вижу тебя, становлюсь беззащитным,
Я в одну красавицу влюблен.

Растоптала ты нашу любовь,
Только лишь из-за того, что я беден,
Раскрой глаза, пойми же, наконец,
Не богатство есть значение жизни.

На некоторых крутых склонах
Тоже встречаются съедобные, полезные травы,
Так зачем ты смотришь на бедность,
Богатством полно сердце мое.

Богача сердце – это сплошной камень,
Бывает крепким, как дикий орех.
А дыхание из его груди
Бывает холодным, как лед и снег.

Лишь бедняка – крестьянина труд
Улучшает нашу жизнь.
Для людей радость и богатство
Создается этим трудом.

Первый шаг, первые благодарности
Должны быть направлены труженикам.
Эй, любовь, эй, прекрасная,
Никто не может не восхититься тобой.

Любовь сожгла Керема³,
Объяла его пылающим огнем.
Пожалей же меня, эй, Сенем,
Не останови меня на полпути.

Все мои мысли, как лучи солнца,
Направлены к тебе.
В ожидании я весь,
Жду дорогого слова согласия.

ПРОСНИСЬ, КРАСАВИЦА, ПРОСНИСЬ

В саду Гюлишан⁴ шумит листва,
На ветвях яблонь раздаются трели.
Сладкие песни поют певчие птицы,
Проснись, красавица, проснись!

Давно пришел в сад и жду тебя,
Хоть ты и не сказала, что придешь.
Сердце мое шепчет мне, что ты не придешь,
Проснись, красавица проснись!

Хмуришь ты порой свои брови,
Но хоть ты обругаешь меня вконец,
Дороже жемчуга бывают они для меня,
Проснись, красавица проснись!

Неизлечимой болезнью души я болен,
Превращен я в цветок этого сада,
Сорви меня и брось в огонь любви,
Проснись, красавица проснись!

БЕЙТЫ

* * *

Высокие скалы меня ждут,
Глубокие воды моря меня ждут.
Взываю к тебе, человечество.
Какие дороги для меня выбрать?

* * *

Зову, обращаюсь к тебе, человечество,
Белый свет мне стал темным.

Самые разные печали
Унесли свет моих глаз.

* * *

Ой, как жаль ту студеную воду,
Что бежит под зеленой травой.
Что за зло у тебя, мать родная,
Что забыла меня навсегда.

* * *

На этом свете я самая несчастная,
Много печали повидавшая.
Неужели меня мать родила
В такой уж несчастный день?

* * *

В синем небе, на черной земле,
Есть ли несчастливее меня?
Для такой молодой поры
Есть ли та, кто страдала больше меня?

* * *

Три года влюбленные были,
Как друзья, руки держали.
Теперь, полюбив другую,
Зачем же заставляешь гореть мое сердце?

* * *

При встрече опускаешь голову,
На улыбку не отвечаешь улыбкой,
Сказал, чтоб вернулась с той дороги,
Зачем же заставляешь гореть мое сердце?

* * *

Спрашиваешь, почему я печальна,
А я смотрю в твои глаза.
И тоже хочу спросить:
Зачем же заставляешь гореть мое сердце?

* * *

У любимого моего парня
Всего лишь пиджак-безрукавка есть.
С базара принес он мне
Лишь атласное платье.

* * *

Где же, в каком месте, мой любимый
Со спокойной душой сидит?
А у тех, чьи любимые в родном ауле,
Очень спокойные сердца.

* * *

Когда вчера утром увидела тебя,
К глазам подступили слезы.
Когда ты печально в лицо смотрел,
Светлый мир стал мне черным.

* * *

Дороги, которыми мы шли,
Превратились в тропинки для жуков.
Слова, которые мы высказывали,
Превратились в камни для строящихся стен.

* * *

Как жаль, что обломалась ветка вишни,
В белых, как снег, цветах.
Оставаясь влюбленной в цветок,
Потеряла я любимого друга.

* * *

Ай, девушка, ты откуда,
Какого сада ты плод?
Хотя еще мы и незнакомы,
Но ты для моего сердце создана.

* * *

Стою в ожидании,
Дорожку, где ты ходишь, сторожу.
Пообещавший, что придет,
Прекрасный любимый не явился.

* * *

С восхода до заката солнца
Как под солнцем жить?
Из-за того, что жизнь длинная,
Как можно с нелюбимым жить?

* * *

Рядами, группами девушки идут,
Друг друга освещая.
По мостовой машина едет,
Из головы дым пуская.

* * *

Пусть закончатся для тебя веселые дни,
Пусть станет темной для тебя светлая жизнь,
Кто меня сюда замуж выдал,
Пусть того огонь сразит.

* * *

Что же поделаться мне с моим сердцем,
Не могу я вынести такое горе.
Не торопись, подожди немного,
Отделюсь я от тебя навсегда.

* * *

Отец жалеет свой дом,
Мать жалеет свое добро.
Пустой будет лишь моя жизнь,
Когда же мне привезут невесту?

* * *

Долины заполнив, облака плывут,
Неужели, аллах, пойдет дождь?
Вчера страшный сон приснился,
Неужели мать больна?

* * *

Белые стенки стакана
Краснеют, когда вино нальешь,
Карие глаза девушки краснеют,
Когда увидят любимого.

* * *

Когда нас видят вместе,
Выдумывают разные сплетни.
Когда останемся вдвоем в комнате брачной,
Договорим остальные слова.

СВАДЕБНЫЕ ПЕСНИ

* * *

Пришли из далеких мест,
Уважь, прими нас, эй, сват.
Стоим на балконе,
Уважь, прими нас, эй, сват.

* * *

Дочь свою, посадив в карету⁶,
Отправь в дорогу, эй, сват.
Обрадуй нашу молодежь,
И отправь нас назад, в наше село, сват.

* * *

Расул-бек стоит у родника,
Каракулевая папаха на голове.
На радостной свадьбе Расул-бека
Молодежь вся на ногах.

* * *

Счастливого тебе пути, ялелер,
Новый дом пусть будет счастливым, ялелер,
Пусть тебя ждет новое счастье, ялелер,
Следом пусть бежит Гюлизар, ялелер.

* * *

Куропатка летит на равнину, ялелер,
Луны видно светлое око, ялелер,
Дни, проведенные вместе с тобой, ялелер,
Сделай халал⁷ подругам, ялелер.

* * *

Уходи, сестра, желаю удачи, ялелер,
Новый дом пусть будет богатым, ялелер.
Оставляешь нас и уходишь, ялелер,
Место, куда придешь, пусть будет тебе своим, ялелер.

* * *

В кубачинском черно-серебряном поясе,
В золотых нарядах, Суна-бажи⁸,
Три тысячи серебра на тебе есть,
Алагюзли⁹, Суна-бажи.

* * *

Ханар-халу¹⁰, находящийся в кузнице,
Сделай полки, чтобы кувшины ставить.
Свою родную дочь, Хамис-бике,
Для Хайирбека благослови.

* * *

В переднем углу посадите,
Когда выведете, посадите ее, сваты.
Она не девушка, она – янтарь,
Она кораблик на морских волнах.

* * *

В нижнем углу посижу,
В верхнем углу посижу,
Со скалы я брошусь,
Но за нелюбимого не пойду.

* * *

Всех подружек выдали замуж в родное село,
Зачем меня выдали в другое село?
Когда будет в чужом селе моя могила,
Белый саван принеси, отец.

* * *

Эй, девушка, эй, Марият-ханум,
Как яблоко в руке, возвращенная.
Как яблоко в руке, возвращенная,
Как скот, проданная!

ПЕСНИ О СУДЬБЕ

Салам тебе, не обижайся на мои слова,
Обидимся на несчастную нашу жизнь,
Не знают они о моей жизни,
Что делать, молодая моя жизнь несчастная.

* * *

Между нами горы-луга выросли,
Со стороны восхода солнца комочки вылезли,
Враги отрезали дороги счастья,
Что делать, молодая моя жизнь несчастная.

* * *

Почему мы такими несчастными стали,
Шаг, которым мы шагнули вперед, соскользнул назад,
И сколько же я буду еще переживать это горе,
Передай маме, что хватит переживать.

* * *

Слезы мои похожи на кровавые реки,
И голос мой знают все народы.
Не могу с открытыми глазами на мир смотреть,
Что делать, моя молодая жизнь несчастная.

* * *

Мама, я очень обижена на тебя,
Зачем несчастную меня на свет родила?
Когда оглядываюсь, смотрю на ровесников,
Плакать хочется печальным глазам.

* * *

Не могут быть напрасными мои проклятья,
Не торопись, еще тебе надоем.
Светлый мир тебе станет ядом,
Не делай несчастной молодую жизнь.

* * *

Еще не время для заката солнца,
Так почему же почернело яркое солнце?
Дорогу счастья мою ты ведешь к несчастью,
Не делай горькой мою сладкую жизнь.

* * *

Солнечный день кажется мне пасмурным,
Это горе мое глубже любого моря.
Как только приходят мысли, я с ума схожу.
Не сжигай мою сладкую и молодую жизнь.

* * *

Что же это, что за чудо,
Не видела я в жизни никогда подобного.
Как же может остаться сила у меня,
Зачем же мне эта несчастная жизнь.

* * *

Не по желанию я вышла за тебя,
Судьбе было угодно, что же делать сейчас.
Свет стал темным для моей жизни,
Зачем несчастна моя молодая жизнь.

ПЕСНИ, КОТОРЫЕ ПОЮТСЯ ДНЕМ И ВЕЧЕРОМ В ПРАЗДНИК "ЭБЕЛЦЕН"¹¹

Эбелцен в разгаре,
Пение птиц раздается,
На майдане¹² ослы прыгают,
У огня шипит что-нибудь,
Хозяйка?
На плите пиш-пиш слышен.
Хозяйка?
Любимая старая хозяйка,
Вынеси один ломтик!

Эбелцен гуляет,
Дети прыгают,

У огня шипит что-нибудь,
У камина блины есть ли,
В подносе афрар¹³ есть ли,
Лучший отрез материала
Вынеси, хозяйка!

ГУДИЛ¹⁴

Гудил, гудил, эй гудил,
Гудил хочет дождей!
Пусть дождь обильно польет поля,
Чтоб для всех было урожая в изобилии, аминь!

КЕГЕР¹⁵

Зовет нас сегодня родная страна,
Как плачущий на груди ребенок свою мать.
В борьбе будем рядом, вместе, как братья,
Пришло время защищать Родину, Кегер!

Подкован карбукскими подковами, конь готов,
Черкесское седло тебе подходит,
Имена героев очень ценят в народе,
Пришло время защищать Родину, Кегер!

Страшный день пришел,
Видно, судьбе хотелось нас проверить.
Уничтожим войска Надир-шаха дотла,
В тяжелых боях, защищая Родину, Кегер!

Алмазная шашка в моих руках сверкает,
Врагов, кому мстить, у нас немало.
Герой в бою покажет свою удаль и храбрость.
Львиная смелость тебе присуща, Кегер!
Ноги твои такие же, как у Пехливана,¹⁷
В глазах твоих огонь борьбы пылает,
Сокрушай врага, покажи себя в бою,
Калукского Мирзы¹⁸ ты мускул, боевой Кегер.

ЗОВ К НАРОДУ

Эй, мой родной Табасаран,
Дорогие мои земляки!
Иранский шах, захватчик Надир,
Восстал, наш вечный враг.

Надир-шаха войска на привале
В огромной крепости Дербент,
И на нас нападать
Они сейчас готовятся.

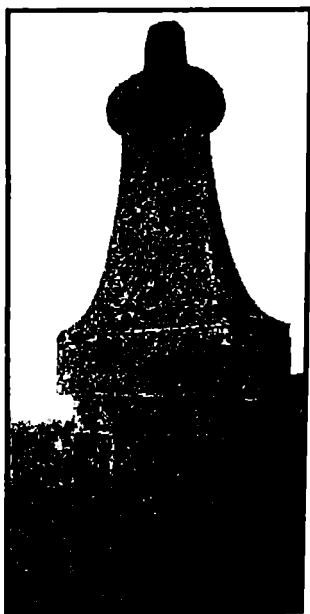
Поднимемся все, как один,
Как горные львы встанем.
Кто думает бояться врага,
Тот пусть не придет на поле боя.

Дагестанские народы, как братья,
В единый строй объединятся.
Аварец, лезгин, даргинец и лакец,
Братья все помогут.

Кто может держать в руках оружие,
Готовы встать на ноги.
Молоком матери клянемся,
Что родину защитим!

Услышьте голос Калука Мирзы.
Встаньте на защиту Родины.
О геройской жизни предков
Пусть для поколений останется история.

ПРОЗА

ИДВАН-ХВАН¹⁹

Жили-были семь братьев и сестра, все они были мастеровые люди. Один всю жизнь был землепашцем, другой прославился как чабан. Садовником был третий брат, плотником – следующий, погонщиком скота был другой, мастером каменных и железных дел были еще два брата. О домашних делах думала единственная сестра.

Осенью и зимой каждый занимался своим ремеслом. Весной все работали в поле, пахали, сеяли, пропалывали посевы, избавляли поля от сорняков. Наступило лето.

Надо было заготовить сено коням, скоту, овцам. Когда лето было в разгаре, дикие желтые цветы высохли, стали сено косить, а когда высохло скошенное сено, стали сено скирдовать. После этого они ушли высоко в горы, на луга "Варза"²⁰. Скашивая сено, они дошли до "Идван-хвана", до луга без конца и края, где росла трава высотой в человеческий рост. В один день рано утром, когда на траве еще была роса, братья приступили к работе и работали без усталости до полудня, пока огромное солнце не встало над головой. Пообедав, они напились воды из источника исцеления, восстановили свои силы и вновь взялись за работу.

Но с севера надвигались тучи черные, кругом стало темнеть. Налетевший ветер раскачал траву. Братья перестали косить и стали глядеть на небо. Потом посмотрели на скошенный луг, где лежала трава.

Сестра, увидев братьев, глядевших в небо, схватила в руки грабли. Тучи торопились, торопилась и она собрать сено. Сняла с головы платок, обвязала голову чухтой²¹ и стала работать граблями. Ей надо было быстро собрать сено, скошенное братьями. Она не хотела, чтобы пропал труд братьев, и, не думая об усталости, продолжала собирать сено, как будто помня пословицу: "Семеро делают, один съедает".

В спешке, она не заметила, как грабли зацепились за что-то.

– Надо же, – подумала она, – будто бы у меня много времени возиться, зацепилась за что-то.

Она потянула грабли на себя, и в это время большой камень с шумом покатился вниз, к речке. Дождя не было, она успела убрать все сено. Так она справилась с работой. К вечеру братья вернулись на свою стоянку. Они хотели отдохнуть после тяжелой работы.

Смотрят, прямо перед ними на ровном месте лежит большой камень. Удивились они и тому, что камень оставил заметный след по пути. Когда подошли близко к камню, увидели на камне свежие отверстия от зубьев граблей. Четырнадцать отверстий было на камне. Никогда не видели и не слышали они об этом.

Они как будто онемели, не могли сказать ни слова. Умылись из речки, отдохнули. И чтобы назавтра рано утром приступить к работе, решили пораньше лечь спать. Сестра растелила на траве скатерть, положила хлеб, молоко, сыр и пригласила их к ужину.

Братья, уставшие от работы, уснули сразу. В небе мерцали звезды, пели ночные птицы. И люди спали, и птицы, и звери спали.

Через некоторое время до ушей старшего брата донесся необычный шум. Он проснулся и стал прислушиваться к этому звуку. И вдруг видит, как тот камень весь задрожал и раскололся пополам. Как две руки, повернутые к небу, лежали два осколка-камня. Из камня внезапно потекла струя серебристого цвета. Брат был очень удивлен и не мог сообразить ничего. Сам не зная почему, протянул руки к небу и запричитал:

– Для добра, для счастья, как подарок за хорошую службу родине, вот, братья, к нам явился Умчар²².

Когда услышали разговор, все проснулись. Продолжал свою речь старший брат:

– Это все проделки Умчара, мы не должны забываться, будем бдительны, и не должны мы завидовать кому-то.

Все молча слушали брата. Потом все подошли к камню и

с хорошими мыслями пригоршнями своими по два раза испили той воды.

Как будто только что родились они, пропала усталость, прибавились силы.

До восхода солнца приступили к работе, добрые и свежие.

Каждый в этот день работал за семерых и весь луг был скошен. Кто услышал и увидел эту работу, был поражен этим.

Не зная усталости, без остановки братья продолжали косить траву, а сестра собирала траву и скирдовала. Ночью, после вкусной воды, они все увидели приятные сны.

Старший брат увидел себя на волшебном летучем белом коне, огонь изрыгающем из ноздрей, в молочных морях, а солнце посылало ему свои лучи.

И вдруг он слышит слова удивительные, доселе несслышанные:

– Вставай, пей, вставай, пей, вставай, пей, – так говорил ему голос неизвестный.

И когда внезапно раскрыл глаза, увидел он над собой горящие еще звезды. Из скал текла вода, а голос больше не был слышен.

Вода уже не была похожа на серебряную, но она была как сметана, и над ней светили лучи. Медленно подошел он туда, взял в руки воду, похожую на сметану, и стал молиться Умчару:

– Пусть никогда мои братья, сестра, мой народ не лишится Родины, пропитания, друзей и желанных гостей. Родину-мать, сердечно любящую, никогда не потерять! Пусть терпеливо и с умом мы доведем дело до конца.

Пусть наш народ не лишится непобедимой отчизны, а мы все – ума, терпения, пищи.

С такими словами он хотел припасть губами к той воде, и вновь она превратилась в обычную воду и каплями улетела в небо. Задумался он и в тяжких думах вновь лег спать.

Через некоторое время вдали небо порозовело, верхушки гор стали видны в первых лучах, послышалось пение птиц, и

братья узнали о том, что наступил день.

Братья и сестра проснулись, как только звездочки скрылись в небе. Их тела были легкими как высохшие стебли, а в теле была бессчетная сила.

Взяли в руки косы, легкими они показались, как соломинки. Тяжелые камни похожи стали для них на гальку, а густая трава исчезала, как ручьи. Один взмах косы скашивал луг шириной в четыре шага, камни превращались в щебень.

Так братья месячную работу смогли выполнить за три дня, скосили траву, заскирдовали ее и вернулись домой.

ХИТРОСТЬ МАТЕРИ И ДОЧЕРИ

Жили-были мать и дочь. Они жили бедно. Некому было им помочь. Дочь выросла, была в возрасте невесты, но никто за нее не сватался. "Зачем нужна такая невеста? Бедная женщина воспитала ее. Что она может сделать в семье?" – думали сваты.

– Пойдем, дочка, – говорит мать. – Здесь нас не понимают. Поедем в другое место. Может, мы найдем себе счастье.

Они двинулись в путь.

Прошли большой путь, наконец, встретили одного богато одетого человека. Это был купец.

– Здравствуйте, бабушка, куда путь держите?

– Хотим найти для себя работу, сын мой, – сказала мать.

– А кто эта девушка? – спросил человек с хитрецей и подмигнул.

Мать посмотрела на дочь, а дочь, стесняясь, в землю. Старуха подумала, а вдруг отсюда счастье выплывет, и начала:

– Это не девушка, сын мой, а для понимающего человека – это золотой клад. Она может из одной арбы шерсти соткать ковер, такой прекрасный, как цветущий фруктовый сад.

– Так, – думает человек, – если добавить к тому, что я зарабатываю торговлей, выручку от сотканых ею ковров, –

вот бы было здорово. Начну-ка я со старухи.

– Не имеет ли она каких-нибудь недостатков?

– Что ты, нет отбоя от сватов. И не хочется мне эти золотые руки отдавать. Чем же буду заниматься я?

Купец еще больше заинтересовался:

– Давай, мы станем родственниками, выдай за меня свою дочь!

– Единственную дочь за тебя выдать замуж, а чем буду заниматься я?

– А ты станешь мне матерью. Будем жить вместе. Я часто уезжаю на торги в чужие страны. Вы вдвоем останетесь дома, пока я буду в отъезде.

Вновь мать смотрела на дочь, а дочь – в землю.

"Что в тарелке – лучше знает ложка", – подумала мать.

Отошедши в сторону, пошушукались дочь с матерью – и объявили о своем согласии.

Купец повел их к себе домой, семь дней и ночей ели-пили, играла музыка. Купил шерсти целую арбу.

– Вот из этой шерсти соткешь ковер, а мать будет готовить пищу, думать о доме, – сказал купец и отправился в путь.

Рассказ о ком, рассказ о матери и дочери.

Они ели-пили, жили весело, проходили дни и месяцы, а шерсть продолжала лежать в углу дома, а время приближалось к приезду купца. Что же делать? Неужели опозоримся перед богатым мужем?

В это время сын царя заболел. На лице его вырос фурункул.

Старуха сказала царю:

– Царь, дай бог тебе здоровья, я привыкла помогать молодым, поэтому завтра к полудню выведи своего сына на веранду, а я буду на своей веранде и что-нибудь придумаю.

Назавтра сын царя вышел на веранду, и видит: женщина поймала мышонка, поставила на каждое плечо блюдо с кашей, а мышонок перепрыгивает и ест то из левого, то из правого блюда.

Увидев такое дело, сын царя недовольно сморщился и спросил:

- Чем занимаешься, бабушка?
- Обедаю, сын мой.
- А кто ж у тебя крутится там?

– Мы собираемся прясть пряжу, чтобы соткать ковер. Вот и думаю: нити для ковра сделать тоньше или толще хвоста этого мышонка, сын мой.

При этом сын царя, не удержался и засмеялся; фурункул лопнул и моментально парню стало легче. Жена царя вытерла сыну лицо. Царь велел позвать старуху.

– Ты вылечила моего единственного сына, говори, что ты желаешь за это!

– Царь, дай бог тебе здоровья, пусть твое золото останется тебе, хорошо, если бы мастера соткали ковер из нашей шерсти.

– Это я сделаю, – ответил царь. Позвал своих мастериц и приказал им. Они все соткали ковер.

Через некоторое время приехал купец. Смотрит, все готово.

Купец думает: "Надо беречь эту жену", – потом посмотрел на жену и сказал:

– Ты показала, на что способна. Мне этого хватит. Не обязательно тебе работать. Нам достаточно того, что я зарабатываю торговлей. Занимайся делами хозяйства, воспитывай детей.

СЕМЬ БРАТЬЕВ И ОДНА СЕСТРА

Сегодняшнее село Хучни²³ в древности было городом. Люди здесь жили крупные и очень здоровые и сильные. На город и весь Табасаран иноземцы нападали часто, и вторгшиеся татаро-монгольские орды и войска Надир-шаха, уничтожая все на своем пути, дошли до Хучни. Враги уничтожали поселения, грабили добро, молодых угоняли в рабство и снова нападали и грабили.

Семь раз поджигали Хучни и он дотла сгорал. Но он вновь

и вновь расцвел.

Давным-давно в Хучни жил один мастер каменных дел Муса. Он назвал своих сыновей по порядку так: Иса, Касум, Гамзат, Али, Рамазан, Расул, Абумуслим. А дочь – Назханум.

Сыновья Мусы были выше и здоровее отца. Кожи одного буйвола не хватало, чтобы сшить чарыки для троих из них. Чтобы сшить каждому из них рубаху, нужно было 7 метров ткани. А по силе они были равны богатырям. Отец научил их искусству каменотеса, и слава о них быстро распространилась по всем окрестностям.

Дети вместе с отцом работали, строили дома и другие строения. Назханум с каждым днем становилась не только взрослее, но и краше.

Так шли годы. Иноземные захватчики постоянно нападали на Табасаран. Когда не хватало силы, они коварством и хитростью подчиняли людей, грабили села и города, добро забирали, молодежь угоняли в рабство. Много раз пытались они захватить Хучни, но все их попытки кончились неудачей.

Самый богатый из табасаранских владельцев Сулейман-хан был озабочен тем, что предпринять для защиты от врага.

Для защиты края от врага Сулейман-хан решил недалеко от селения Ягдиг построить крепость. Услышав о доблести, силе и умении семи братьев, он пригласил их к себе.

– О вашей искусной работе по камню известно не только в Табасаране, но и далеко за его пределами, – начал хан, – поэтому пригласил вас, чтобы посоветоваться с вами. Дорога, которая идет от Дербента в Табасаран, самая уязвимая. С других сторон Табасаран окружен горами. На этой именно дороге и надо строить крепость. Строить крепость должны вы. Я жду вашего согласия.

Братья, не раздумывая, дали согласие. Но высказали хану свое условие: семь пар буйволов, семь пар быков, семь баранов надо было дать в их распоряжение. А крепость будет готова через два месяца.

Сулейман-хан собрал джамаат²⁴, доложил им о переговорах. Было решено выполнить требование братьев.

Семь братьев сразу взялись за работу. Через два месяца на берегу реки Рубас, на условленном месте, стояла добротная крепость. По всей стене были бойницы, окна и бойницы делали крепость похожей на пчелиный улей.

Представители народа вместе с ханом осмотрели крепость и были очень довольны. Решили оставить здесь войско для отпора врагу. Семь братьев и сестра дали слово остаться и охранять Родину от врагов.

Завезли в крепость оружие, продукты, а окружающие земли подарили братьям.

Днем братья пахали землю, растили урожай, пасли скот, а ночью по очереди дежурили в крепости. Назханум готовила еду для братьев, стирала – латала и ожидала их с работы.

О красоте и совершенстве Назханум слава шла по всей стране. В шестнадцать лет она была такая красивая, что вполне могла бы сказать солнцу: "Ты днем не всходи, я заменю тебя". Через ее стеклянное горло видна была вода, которую она пила; глаза были похожи на глаза золотого сокола. У нее были густые и темные волосы, такие длинные, что она могла привязать к ним кувшин и доставать из реки воду с обрыва высотой 300 метров.

Слышавшие о ее красоте ханы-беи посылали своих сватов к ней. Многие на ней хотели жениться, но она не давала согласия. Она слишком любила Родину и своих братьев и потому с неприязнью относилась к сватам. Что же касается братьев, то они готовы были отдать жизнь за свою младшую сестру.

...Наступили страшные дни. На Дагестан напал Надир-шах во главе многотысячной армии. Он, как черная змея, вторгся вглубь Дагестана. Город Дербент был взят его войсками. Семь братьев день и ночь охраняли Родину.

Войска Надир-шаха под командованием его брата Казим-паши вторглись в Табасаран. Но крепость преградила путь врагу. Иранцы были удивлены, увидев вблизи Хучни огромную крепость.

Окрестности крепости братьями охранялись постоянно.

Каждый, кто выходил на дорогу, мог быть убит пулями, посланными их крепости.

У иранского военачальника Казим-паши "осел застрял в грязи", он был в затруднении. Побоявшись приблизиться к крепости, войска остановились лагерем в местечке "Гьербе-гуран".

Убедившись в том, что штурм на крепость кончится безуспешно, Казим-паша послал небольшую группу воинов мимо крепости. Они были тут же полностью перебиты. Узнав об этом, Казим-паша впал в ярость и гнев. Он начал думать о захвате крепости. Наконец, после долгих раздумий к нему пришла хитрая мысль.

Чтобы обследовать окрестность крепости, Казим-паша все чаще стал подходить к крепости. Однажды он приблизился на расстояние ружейного выстрела. Раздался выстрел, и простреленная папаха его, дымя, упала с головы. Он торопливо отошел подальше.

Теперь расскажем о самом Казим-паше. Он был очень красив, с прекрасной фигурой. Происходил он из потомственного шахского рода. И услышав о красоте Назханум, втайне мечтал ее увидеть.

Когда братья отдыхали, Назханум охраняла крепость, появлявшихся врагов убивала. В Казим-пашу стреляла именно она. Когда девушка увидела подходившего врага, увидев красивого юношу, пожалела его и поэтому не убила.

Потому она и выстрелила в папаху. Но в ее сердце отпечатался облик Казим-паши.

Казим-паша был смелым и отважным человеком. Он без страха все чаще и чаще подходил к крепости. И все время с его головы слетала папаха, продырявленная пулей.

Когда Назханум убедилась, что Казим-пашу не остановить таким путем, она решила себя обнаружить.

Однажды Казим-паша увидел на стенах крепости такую прекрасную девушку, что можно было "наестся и напиться, лишь увидев ее". Он был очень сильно увлечен и не понял, как оказался у стен крепости. Девушка не выстрелила. Казим-паша

опомнился, увидев, что находится вблизи крепости, и быстро ушел назад.

Шло время, но Казим-паша не начинал военных действий. Его думы были только о Назханум: он был влюблен. Иранцы стали проявлять недовольство командующим.

Как-то Казим-паша, в раздумье сидел в своей палатке. Часовой доложил, что какая-то старуха, которая пришла с иранским войском, хочет зайти к нему.

Старуха говорит: "Почему ты опечален, что за думы тебя одолели?"

Казим-паша все по порядку рассказал ей: о том, что видел Назханум, о метком ее глазе во время стрельбы, о том, что сильно влюблен в нее.

– Ни о чем не переживай. Только дай мне немного времени. Я думаю, что и крепость, и девушка будут в твоих руках. Я найду такой способ, только не торопись, – сказала коварная старуха.

Казим-паша щедро одарил старуху богатствами и пообещал в случае удачного исхода дела отблагодарить еще щедрее.

Старуха без промедления пошла в сторону крепости. Она узнала о том, что братья иногда оставляли сестру одну, а сами уходили.

Однажды, узнав о том, что братьев в крепости нет, старуха постучала в ворота. Назханум открыла ворота, и когда увидела старуху, то приняла ее за нищую. Вынесла ей хлеба. старуха же смогла рассказать ей о том, что она пришла от того молодца, который в нее влюблен.

– Я родственница Казим-паши. Он не спит ночами, днем не может ни за что взяться. Все время думает о тебе. Когда он не нашел другого выхода, решил заключить перемирие с твоими братьями. Если ты не против, он готов на все, чтобы хоть на миг увидеть тебя, – закончила старуха.

Эти слова подействовали на влюбленное молодое сердце сразу. Она была рада намерению иранского военачальника.

– Иранские войска отходят назад в свою страну. Казим-

паша останется твоим братьям помощником. Но если твои братья увидят его приближение, они убьют его. Поэтому надо залить рассолом стволы их ружей. Потом об остальном поговорим.

Опутанная чарами любви, Назханум не поняла, чем им всем это грозит. Потому она дала согласие и залила стволы ружей рассолом.

На следующий день иранские войска двинулись на штурм крепости. Братья прикинули к бойницам и были готовы встретить их огнем. Вот, наконец, уже время начать стрельбу. Братья взялись за ружья.

Но что за напасть: ружья не стреляют, пули не вылетают.

Оказывается, от рассола стволы ружей покрылись ржавчиной. Назханум поняла свою ошибку.

– Как же исправить такое положение? – она кинулась в ноги братьев и тут же рассказала обо всем. Разъяренные братья затоптали ее ногами. Сами же бросились с крепости на другую сторону реки Рубас и скрылись в лесах.

Иранцы ворвались в крепость. Без памяти лежала Назханум посреди одной из комнат. Старуха привела ее в чувство водой. Девушка, как тигр, бросилась на старуху и стала ее душить. Казим-паша, позабыв о красоте Назханум, промолвил:

– Предавшая своих братьев, предашь ты и нас.

Взяли ее за косы, и далеко швырнули со стен крепости. Назханум упала на дорогу и разбилась.

ХАН БАЗУЗАЙ

В местечке Хина (в былые времена там стоял большой город) жил хан Базузай. У него было бессчетное количество пахотных земель, лугов, лесов, стада коров, табуны лошадей, отары овец. Он жестоко наказывал всех тех, кто посмел пройти по его владениям. Жителям селения Хурик и окрестностей он не разрешал пользоваться дровами, сеном из этих мест. Жителей подчиненных аулов – раятов – он заставлял работать

на себя, пахать поля, пасти скот. Они работали с раннего утра до поздней ночи.

Жители села Хурик и окрестностей долго терпели издевательства хана Базузая. Но когда чаша терпения заполнилась, они восстали. Общими усилиями разбили его силы, а хана взяли в плен. Главари восставшего народа спросили связанного хана:

– Базузай из Хина, где табуны твоих коней?

– Табуны стерегут далеко отсюда герои аулов соседнего магала²⁵.

– А где дорогие кувшины твоих жен?

– Кувшины моих жен за плечами у женщин того же магала.

– Куда же спрятал ты овец из твоих хлевов? Почему они пусты?

– Их стерегут тысячи мужчин из тех же сел, – ответил Базузай.

ЖУГАЙ

Когда-то жил один богач по имени Жугай. У него было семь сыновей. Они нападали на соседние села, грабили, убивали, угоняли скот. Поднялся народ этих сел против Жугая. В борьбе погибли все сыновья и лишь один Жугай каким-то чудом смог уйти с поля битвы.

Через некоторое время он покинул Табасаран, уехал в Иран и стал служить шаху. Однажды шах потребовал от Жугая рассказать, почему и как покинул он родину и приехал к нему. Жугай рассказал все по порядку, попросил шаха выделить ему войско и обещал покорить Табасаран. Шах исполнил его просьбу, и Жугай двинулся во главе армии на Дагестан.

Жители Табасарана, услышав о нападении, стали быстро готовиться к отпору. Войскам Ирана удалось окружить села Табасарана, но никак не удавалось их захватить. Тогда Жугай и другие военачальники врага решили пойти на хитрость. Они

перерезали все пути в села, а воду, которая текла к ним, отравили. Жители сел вынуждены были сдаться. Тогда глава шахской армии потребовал от Жугая подарки, обещанные им. Жугай пообещал ему дать награбленное добро из 12 сел. Стоимость этого добра во много раз превосходила обещанное, и потому иранские войска вернулись в свою страну.

МАСТЕР МАЖВАД

Множество иранских солдат предали огню и мечу табасаранские села. Но табасаранцы не подчинились им и готовились к схватке. Во главе жителей магалов Дирча, Сулак и других стал мастер Мажвад.

В местечке "Гюни-раццар" произошло столкновение войск Мажвада и иранского Ибрагим-хана. В один момент, когда наши вроде проигрывали бой, Ибрагим-хан крикнул: "Выходи тот, кто из вас герой, и я его уничтожу!"

— Подлецу — смерть, герою — благодарность народа,— с такими словами Мажвад вышел вперед и пошел на Ибрагим-хана. Он мигом скинул с коня Ибрагим-хана, но битва не кончилась. Погибших и с той и с другой стороны было много.

Так как врагов было намного больше, табасаранцы покинули села и ушли в Нитрикские горы собраться с силами. Враг, воспользовавшись этим, желая отомстить, собрал всех малолетних и старых, погнал их в местечко "Гюни-раццар" и растоптал конями.

БИТВА ВБЛИЗИ СЕЛА ХРЕЖ

В давние времена на месте теперешнего села Хреж стояла крепость Гердишен. Ибрагим-хан хотел ее захватить, но народ восстал против него. Ибрагим-хан остановил свои войска у села Лика. Он выбрал из своего войска семерых самых отважных воинов и отправил их к крепости разведать, что там

творится.

Посланцы врага говорили, что они пришли заключить мир, и потому их впустили в крепость. Но защитники крепости были очень чутки и потому аксакалы быстро догадались о том, что замышлял враг.

– Мы знаем, для чего они пришли сюда. Для врагов мы всегда ненавистны. Убейте их! – сказали аксакалы.

Защитники крепости отсекли врагам головы и бросили их в реку. Ибрагим-хан ждал-ждал своих воинов, а когда они не возвратились, послал еще семь человек. Но их ждало то же самое. И в третий раз он послал семь человек. И они тоже не вернулись.

В это время иранцы увидели, что вода в реке алая, и догадались, что вода стала алой от крови их товарищей. Возбешенные войска Ибрагима-хана окружили крепость. Долго не могли враги взять крепость, хотя горцев становилось все меньше. Наконец, во много раз превосходящие силы врага завладели крепостью и уничтожили оставшихся героев.

ХВАСТЛИВЫЕ СЛОВА СЕБЕ ПРИНОСЯТ БЕДУ

"Орел – сильная птица, он может и в небо улететь", – услышав однажды такие слова, птичка-малютка села на крылья орла. Орел и не почувствовал, что на него села эта птичка, и поднялся высоко в небо.

– Если я буду дружить с орлом, – подумала птичка, – мне он пригодится в будущем, – и сказала:

– Спасибо тебе, орел, я улетаю.

– Когда она пришла, со мной не поздоровалась, – подумал орел, – а почему же она прощается со мной?

И все же нечего было делать, орел пожелал ей доброго пути.

Птичка полетела к Аллаху.

– Салам алейкум, дядя Аллах, – сказала птичка, – пришла просто тебя проведать.

– Хорошо, – сказал радостно Аллах. – Неужели ты сама добралась до меня?

– Конечно! А как же иначе? Я своими силами добралась. Что мне стоит добраться сюда? Я очень сильная и смелая птица...

Аллах стал сомневаться в словах птички-мизинки. Разве может такая птичка величиной с каплю воды без чужой помощи подняться на такое высокое небо?

– Если так, – промолвил удивленный Аллах, продолжая сомневаться в правильности слов птички, – когда следующий раз прилетишь, возьми с собой хоть хворостинку одну в качестве свидетеля.

– Ладно, – сказала птичка-мизинка, – эту вещь тебе доставит вот кто, – и указала себе на грудь.

Птичка еще не понимала, какая непосильная, трудная задача легла ей на плечи.

Вниз лететь было легко, поэтому без особых усилий птичка оказалась на земле. Птичка сразу стала искать хворостинку, перепрыгивая с одной ветки на другую, с нее на землю, потом снова... Говорят, что та птичка и по сей день ищет хворостинку, чтобы унести ее Аллаху. Смотрит птичка на хворостинки: одна – кривая, другая – обломанная, третья – толстая, – четвертая – тонкая, – подпрыгивает к следующей – слишком белая, другая – черная... так птичка с дерева на дерево, с ветки на ветку, с ветки на забор, с забора на комочки, оттуда в кусты. И все равно птичка не смогла выбрать удобную и хорошую хворостинку, чтобы отнести ее к Аллаху.

И никогда птичка не найдет хворостинки, чтобы отнести в небо – у нее не хватит сил подняться на такую высоту. Ее же хвастливые слова принесли ей беду.

ПЛАЧ ОСЛА

Однажды крестьянин погнал молодого осленка и бычка в лес кормиться после тяжелой работы.

Он был рад тому, что его единственные осел и бык с удовольствием щиплют вкусную траву. Через некоторое время осел внезапно начал плакать навзрыд.

Хозяин удивился. "Что бы это значило, – подумал он, – разве заплакал бы мой осел без всякой на то причины?" Хозяин подошел к ослу и сказал:

– Дорогой мой осел, почему ты плачешь, что случилось, скажи мне. Может, я помогу твоему горю!

– Не видишь этого нахала быка? Самую густую траву на краю обрыва ест.

– А тебе жалко траву?

– Нет, травы мне не жалко. Я сам себя жалею.

– Как же ты себя жалеешь? С тобой ведь ничего не случилось!

– Пока, действительно, ничего не случилось. Ну, а если бык оттуда сорвется и погибнет, мне лишние хлопоты.

– При чем тут ты? Ведь погибнет бык?

– Если погибнет бык, то мясо, шкуру его ты положишь мне на спину и мне придется это все тащить. До обеда я был запряжен и работал очень много. А теперь еще тащить, вместо того чтобы отдыхать, – осел снова стал рыдать еще громче.

Хозяин пожалел не только быка, который мог погибнуть. Его расстроило рыданье осла. Если что-то вспугнет быка, думал он, тот полетит в обрыв. Чтобы успокоить осла, он подошел осторожно к быку и сказал:

– Отойди, дорогой бык, от беды подальше!

Так он отогнал быка на безопасное расстояние.

В ДЕНЬ УРАЗЫ-БАЙРАМА²⁶ ПОСТ МОЖНО НАРУШИТЬ РАНЬШЕ

Лиса, которая искала что-нибудь поесть, нашла кусок мяса. Она хотела его съесть, но учуяла, что это мясо – приманка в капкане, и что это очень опасно. И все же жалко было расста-

ваться с костью: лиса сидела, облизывая губы и жадно всматриваясь в кусочек мяса.

Тут откуда ни возьмись, появился волк. Лиса испугалась и убежала в сторону.

– погоди! куда ты убегаешь? – спросил волк.

– Тороплюсь очень, до времени окончания уразы надо успеть в свою нору, – сказала лиса.

– Да ведь я тоже голоден, чего же ты меня не приглашаешь? – спросил волк, желая обмануть и схватить лису.

– Если голоден, вот мясо, ешь себе!

Волк посмотрел. Действительно лежал кусочек мяса.

– Чего же ты ужинать бежишь в нору, почему ты не съела это мясо? – спросил волк, подозревая что-то.

– Мы оба не насытимся этим кусочком. Пусть мой кусочек тоже тебе будет.

Волк, поверив лисе, кинулся на мясо и попал в капкан. Мясо-приманка отлетело в сторону. Лиса побежала, схватила мясо и начала есть.

– Ты же говорила, что держишь уразу?

– Сегодня у нас урза-байрам. А в этот день можно есть и пораньше.

– Ваш праздник, – говорит волк дрожащим голосом, – когда придет хозяин капкана, вот тогда будет праздник...

КУЦЫЙ БЫК КВАСАГАЯ

Жил-был бедняк по имени Квасагай. Какое может быть богатство у бедняка?

Все, что было у него, так это куцый бык. Чтобы его пасти, у бедняка не было ни луга, ни поля. Все земли были собственностью богатых амиров. В какую бы сторону ни выгоняли быка, он непременно попадал на чужое, амирское поле. Разозлившийся амир сказал Квасагаю:

– Кваса, ты приведешь в порядок своего куцега быка, или я ему уши отрежу.

"Хвост, ладно, дело прошлое, отрезали слуги амира. Если теперь и уши отрежут, – рассуждал Квасагай, – народ будет смеяться надо мной".

– Я приведу в порядок быка, не пущу больше в твои владения, – ответил он амиру.

– А где же ты его будешь пасти, если все вокруг принадлежит мне? – спросил амир.

Кваса погнал быка в лес и вернулся в село.

Бык ел траву. Так прошел день, второй, третий. В один из дней утром подбегает заяц и говорит:

– Ой, бык, зачем ты всю траву съел, которая выросла у нас и для нас. Пожалей нас. Уйди отсюда.

Бык повернул голову к зайцу и помахал ухом, как будто гнал муху. Испуганный заяц убежал прочь.

Тут лиса увидела зайца и захотела его съесть, но, увидев быка, близко подойти испугалась. Увидев их, собрались сюда лисицы, зайцы, медведи – словом, все звери. Все начали упрекать быка.

Волк говорит:

– Этим быком я займусь.

Потом приходит к быку и говорит:

– Почему же ты, не спросив ни у кого, залез в наш лес?

Быку волк показался похожим на амира, издевающегося над его хозяином.

– Право твое, ага! Амир прогнал меня со всех пастбищ, а мой хозяин Квасагай пригнал меня сюда, на эти свободные пастбища. Я думал, что здесь я имею такое же право, как и все остальные звери и животные, ведь эти леса не принадлежат никому. Простите меня! Я не виноват, – закончил свою речь бык.

– Виноват. Ты большой преступник. Ты должен за это нести ответ.

– Не виноват я. Если виновен – судите, как хотите.

Волк никак не хотел отстать от быка. Быку это страшно надоело и он спросил:

– Скажи, господин Волк, в чем заключается моя вина?

Волк не мог доказать действительную вину быка, и поэтому продолжал придираться. Наконец, сказал:

– Разве не твоя вина то, что я хочу тебя съесть?..

– Раз так, – сказал бык, – не позорь меня здесь. Возьми своих слуг свидетелями и приходите к нам в хлев. Там очень подходящее для этого место. Там будет вам очень весело. Даже двух козлов, которые в нашем хлеву, тоже можете есть.

Волк обернулся к остальным зверям и завыл. Те, в свою очередь, тоже ответно завыли, что, вероятно, на лесном языке означало согласие. Впереди бык, дальше медведь, волк, кабан, лиса, заяц, белка, суслик... построились в ряд и двинулись к дому Квасагая.

Хлев Квасагая заполнился зверьми. Куцый бык стоял посреди них и дрожал от страха. Квасагай, увидев это, взял в руки лом, закрыл за собой дверь и в хлеву начал убивать подряд всех, потом из шкур сшил себе шубу.

В этой красивой шубе Квасагай разгуливал по всему аулу. В это время его увидел амир и позавидовал.

– Эй, Кваса, где ты нашел такую добротную шубу?

Квасагай подробно рассказал амиру, как его бык привел в хлев зверей. Амир сказал своей жене:

– Если один куцый бык смог привести столько зверей, то, наши быки (а их было 8) должны привести значительно больше.

Они выгнали быков в тот же лес.

Проходит несколько дней. Быки не возвращаются. Потом пошли в лес и видят, – о ужас! – одни кости да рога и копыта валяются.

– Ох, проклятый Кваса, это ты мне отомстил...

Амир вернулся в аул, приказал наказать Квасу. А Кваса, зная о том, что его накажут, сел на лучшего коня амира и сбежал.

Нукеры²⁷ амира за ним, Кваса от них. В конце концов Кваса понял, что его догонят, подъехал к чабану, который пас большую отару, и сказал:

– Чабан, видишь вот тех людей? Они бандиты. Они хотят

тебя убить и забрать твоих овец. Ты сядь на этого коня и беги вон в тот лес, а я скажу им, что ты поехал к той мельнице, и запутаю их, – сказал Кваса.

Чабан поверил. Бросил в сторону Квасы ярлыгу²⁸, папаху, суму и поскакал на коне в сторону леса. Чабан доскакал до леса и по реке ушел куда-то. А нукеры поскакали к мельнице. Искали-искали, но не нашли Квасагая.

Наверное, ушел по реке в море. Квасагаю верить нельзя. Нукеры вернулись. Спрашивают у чабана:

– Откуда у тебя столько овец?

– Они вышли вон из того моря вместе со мной, – ответил тот.

– Не может быть! – сказали нукеры.

Чабан стал клясться, убеждать их, что это правда. Они поверили ему.

– Захотел один раз выкупаться и нырнул вон с той скалы. Хотя глаза были закрыты, я схватил за рога большого барана и сел верхом на него. Когда он меня вынес на берег, раскрыл глаза и смотрю: за нами бесчисленное количество овец и баранов. И когда я слез с барана, то овцы, не успевшие выйти к этому времени из воды, пропали, а те, которые успели выйти на сушу, вот они здесь. Если бы я не слез и не посмотрел назад, то и сегодня бы не кончилась отара из воды.

Когда услышали эти слова, жадность нукеров и амира вышла за всякие пределы.

– Если так, – сказал амир своим нукерам, – вы, закрыв глаза платком, прыгайте со скалы, и не смотрите назад!

Нукеры завязали глаза и прыгнули со скалы. Они утонули. Через некоторое время всплыли их папахи, одежда. Амир, видя, что они не выходят из воды, кинулся на чабана:

– Ты погубил моих нукеров. Я тебя сильно накажу, подлец... я – амир!

– Ты был амиром, пока за тобой была армия нукеров, которые по твоему приказу могли убить, кого угодно. Слава этому дню, когда ты лишился своих нукеров. Здесь я амир. Иди туда же, куда ушли твои нукеры, – и с этими словами толкнул

его вниз.

Кваса нашел чабана, вернул ему отару овец и возвратился домой.

– Слишком увлекающийся богатством счастья не найдет! – как будто подтвердилась эта народная поговорка, амир остался без ничего, и лишился жизни, – думал Кваса.

– Думай о себе, но не забывай и других, – как будто вспомнил Кваса о том, о чем забыл амир, дал мне двух баранов и послал в мир рассказать эту сказку.

У КАЖДОГО СВОИ ОБЯЗАННОСТИ

Жили по соседству две собаки: одну звали Ругац, другую Цараб.

В один день Ругац пригласил Цараба к себе в конуру в гости.

Цараб ответил: "Сегодня очень занят, работы по горло, не смогу придти".

– Чем же ты занят, Цараб? – спросил Ругац.

– Мой хозяин завтра должен идти в лес за дровами. А я должен бежать впереди хозяина и лаять.

Ругац остался недоволен этой речью Цараба, и сказал: "придумываешь всякие причины; когда тебя приглашают, надо идти".

– Я тебе объяснил один раз. Если даже двадцать раз повторю о том, что я должен бежать впереди быков и хозяина и лаять, значение моих слов не изменится.

– Разве это работа – лаять все время?

– У каждого свои обязанности. А мои обязанности заключаются в том, чтобы всегда лаять, – такими словами закончил свою речь Цараб.

ХИТРЫЙ ВОРОБЕЙ

В один из дней, когда воробей летел в сторону леса, к нему обратился крестьянин:

- Эй воробей, счастливого пути, куда путь держишь?
- В лес лечу, дядя, – ответил воробей.
- Для чего ты в лес летишь?
- Хочу прутья собрать, дядя крестьянин.
- Для чего тебе прутья?
- Хочу дом построить.
- Для чего тебе дом?
- Хочу жениться, кровом обзавестись.
- Для чего тебе жена?
- Чтобы молотила пшеницу.
- Для чего тебе пшеница?
- Чтобы кашу сварить.

И вот воробей долетел до леса. Когда он рубил там прутья, в ногу его вошла заноза. Все отбросив, воробей полетел назад, в село.

Воробей прилетел к тендыру²⁹ во двор Мята и сел рядом с его невестками.

– Эй, красавицы, что собрались у тендыра Мята, вытащите, пожалуйста, из моей ноги эту занозу, – стал умолять воробей жалобным голосом.

– Не красавицы мы, ты лучше полети во двор к мулле, там красивее нас сидят, – сказали девушки.

Воробей полетел к тендыру во двор муллы и пропищал:

– Эй, красавицы, что собрались у тендыра муллы, вытащите, пожалуйста, из моей ноги эту занозу.

– Красивее нас у тендыра во дворе сыновей кази сидят; лети туда, дорогой воробей, – сказали они.

"Пурр...", – с таким свистом воробей полетел к тендыру сыновей кази и говорит:

– Эй, красавицы, что собрались у тендыра сыновей кази, вытащите, пожалуйста, из моей ноги эту занозу, уже нет никаких сил!

– Мы не такие красивые. Лети к тендыру устабая³¹, там есть невестки красивее нас, – говорят женщины.

Что теперь делать? Боль в ноге усиливалась и усиливалась. Разозлившись, нахохлившись, воробей подпрыгнул и полетел к тендыру устабая.

– Эй, красавицы, что собрались у тендыра устабая, выгаштите, пожалуйста, из моей ноги эту занозу.

Они отвечали: "Мы не красавицы, самые красивые это те, что собираются у тендыра гашбая³²".

Воробей полетел к тендыру гашбая и обратился к невесткам:

– Эй, красавицы, что собрались у тендыра гашбая, выгаштите, пожалуйста, эту занозу из моей ноги; умоляю вас, я умираю...

Они взялись за ногу воробья, выгаштили занозу и бросили занозу в тендыр. А воробей после этого пристал:

– Верните мою занозу или один хлеб.

– Вот сделай такому добро, – возмутились женщины, но хлеб дали.

Воробей прилетел и предложил хлеб чабанам к сыру. Вместе с ними воробей тоже поел хлеб с сыром, и, когда кончил есть, пристал к чабанам.

– Откуда хотите, но верните мой хлеб или же взамен дайте одного барана.

– О чем ты говоришь, воробей? Разве за один хлеб отдают большого барана? Что за беда на нашу голову? – говорят чабаны.

В конце концов, воробей взял в клюв самого жирного барана и улетел.

С этим бараном воробей попал на свадьбу к Яцалай-халу (дяде). А хозяйева свадьбы как раз говорили о том, что хорошо бы иметь еще одного-двух баранов, так как людей собралось много.

Воробей говорит: "Вот друзья, вам баран, режьте его, он жирный", – с такими словами и сам стал угощаться на свадьбе.

Воробей ел-пил семь дней, семь ночей. А когда кончилась свадьба, пристал нахальным образом к хозяевам:

– Либо вы вернете моего барана, либо взамен дайте мне невесту.

В удобный момент захватил воробей в клюв невесту и с тем и улетел.

По дороге воробью встречается мастер, который нес на базар для продажи чунгуры³³. Невесту воробей обменял на чунгур. Потом, поднявшись на самую высокую гору у аула, сел на верхушке тутового дерева и начал петь:

– "Занозу отдал, хлеб получил,

Хлеб обменял на барана,

Барана обменял на невесту,

А за невесту купил чунгур", – цинг-цинг-цингди, цингди...

БАГДАД НЕ ЛУЧШЕ ТЕБЯ?

Жители аула, расположенного в глубокой яме среди гор, собрались на сход.

– Зачем нам влачить жалкое существование в этой яме в бедности, в нужде? Давай уедем в Багдад.

– Правильные слова, – подтвердил мужчина в длинной черной чухе, вставая на ноги.

– Я слышал, что там можно купить за два шахи³⁴ осла, – сказал низенький мужчина в белой чухе.

– На первых порах можно будет прожить, используя выгоду от осла, – сказал плотный мужчина в шубе.

– Ладно, ладно, – сказали люди, соглашаясь с этим, продали свое скудное имущество и пустились в путь в Багдад.

Они оставляли за собой степи, леса, в конце концов, добрались до Багдада.

Незнакомые места, порядки, нравы, непонятный язык – все поразило их.

Здесь мужчины вместо папах носили чалму, вместо шуб, чухи – легкие шелковые платья. Они легко ходили, бегали, не

обращая внимания на жару. Что же касается наших пришельцев, то они парились в своей теплой одежде, а ходить в рубашках не могли – рубашек не было нормальных. Их одежда пропиталась потом еще в дороге и буквально разваливалась.

Как-то иранские власти решили поинтересоваться ими: они думали, что люди эти – темные пришельцы из Курдистана, смеялись над их чудачествами. Чтобы поговорить с ними, чиновники привели множество людей, знавших разные языки. Но ни арабского, ни фарсидского, ни курдского, ни армянского, ни английского, ни французского, языка они не знали. Наконец, заговорили на тюркском языке, и только тогда они услышали что-то понятное. С помощью переводчика с ними заговорил один из представителей местной власти:

– Я ничего вам предложить не могу. Правда, чтобы похоронить умершего, наше государство отпускает деньги.

Сколько они не старались, ни для одной предложенной специальности они не годились.

– Что же делать, съели все припасы, взятые из села, как жить дальше, – забеспокоились они.

– Я знаю, – сказал некто по имени Ибрагим.

– Скажи же, – предложил один из старших.

– Они же сказали, что отпускают деньги для похорон. Вот и потребуем!

– Но ведь нужен покойник, чтобы похоронить его. Где же мы найдем труп?

– Найдем, да еще как, – ответил Ибрагим.

– Как?

– Так: наденем на бревно саван и похороним. Не станут же они откапывать из могилы!

– Ладно, ладно, – согласились все. Другого выхода, действительно, не было.

Раз похоронили – дали деньги, два, три, пять, десять, двадцать раз – брали деньги. Так они стали жить путем обмана.

И вот подошло время рассказать вам о представителях власти. Могил стало много, а людей меньше не становилось... Что за чудо! Приходят и смотрят. Людей меньше не стало.

Открыли саван и увидели...

– Значит, вы, таким образом, брали у нас деньги...

Избили их палками и выгнали из своей страны.

Вернувшись, люди "из ямы" обняли дерево дикой груши, целовали ее:

– Родное дерево, родная земля, разве Багдад лучше, чем ты, – так они выражали свою любовь.

Только после этого они поняли цену своей родине. Лучше, чем любой Багдад, была она для них.

ЖЕЛАНИЕ, ПРОДАННОЕ ЗА БЕСЦЕНОК

"Нет хитрее меня никого на свете. Я самая умная, самая находчивая, с моей сноровкой можно уйти от любого несчастья. Я могу любого человека обвести вокруг пальца, а сама останусь чистой", – с такими мыслями лиса, похожая на дикую кошку, разгуливала по лесу.

Время было весеннее. Степи были покрыты зеленым ковром, благовоние от цветов пьянило человека. Весеннее теплое солнце посылало свои ласковые лучи. Лес уже был весь одет в нарядную листву. Каждый, кто смотрел на эту красоту, долго восхищался. Но, гуляя по такому лесу, лиса думала о своем. Чаще всего она поглядывала на кур, петушков, разгуливавших на окраине села. Лиса не прочь была полакомиться курятиной без труда.

Какие только мысли не приходили лисе в голову. Она рассуждала: если я погонюсь за курочкой, она закудахтает, просянется хозяин; здесь надо другое придумать.

Лиса, притворившись мертвой, положив голову на передние лапы, чуть приоткрыв глаза, лежала в ожидании кур.

В поисках зернышек, курицы все ближе и ближе подходили к лисе. Немного оставалось, чтобы исполнилась мечта лисы. Она с жадностью смотрела и думала, к какой бы подкрасться.

В это же время под другим кустом лежал кот и дожидался мышь. А когда, увидев мышь, кот рванулся за нею, испуган-

ная шумом ватага кур сорвалась с места и побежала к селу.

Лисе показалось, что из ее рта вытащили кусок мяса. Лиса разозлилась на кота. Она послала проклятие в адрес кота и мечтала только о том, чтобы ему отомстить. Облизывая губы, еле передвигая ноги, печальная лиса стала уходить. Длинный хвост лисы тянулся за ней.

Однажды прогуливавшийся по густому лесу кот случайно наткнулся на лису. Кот испугался и сразу залез на дерево, трясясь от испуга. Он помнил, что в их последнюю встречу сильно насолил лисе. Лиса помнила, что по вине кота сбежали курицы. Она очень хотела намять бока коту. И приступила с хитрецей к своим речам.

– Эй, друг мой кот, умираю, желудок болит, – лиса падала, вставала, бегала, корчилась, – помоги, сделай массаж мне своими лапками.

С такими словами она смотрела на кота вверх. Со стороны можно было подумать, что лиса действительно умирает.

Кот, весь дрожа, слушал лисьи мольбы, и не знал, что делать.

– Кот, любимый друг, поторопись, умираю, слезь, окажи мне помощь. Ой, ой, желудок, умираю, – продолжала лиса.

– Знаю я твои хитрые выходы, хочешь меня отлупить, знаю, за сбежавших кур хочешь меня наказать.

– Дорогой кот, ведь мы с тобой родственники, я такие мысли не ношу в голове. Когда тебя увидела, мне показалось, что роднее тебя нет никого.

– Неужели тебе можно верить, хозяйка?

– Да, поверь, ты мне очень приятен, в трудный день мы обязаны помочь друг другу. Ой, ой, как болит, слезь же, кот.

Кот думал, как бы избавиться от лисы. Словам лисы, конечно же, он не верил.

– Если так, я слезу, я буду массировать твой желудок, я помогу тебя вылечить, – так успокоил кот лису.

Лиса еще пуще разозлилась на кота.

– Давай же, – кот, ты же мужчина, поспеши, умираю ведь, помоги.

– Нет, хозяйка, от меня тебе помощи не будет. Я не врач. Я не залезу в твои лапы. Чтобы вылечить тебя, найди другого врача, – с такими словами кот отправился в путь. В глазах лисы горел злой огонек. Лиса думала, что уже не проходят ее хитрые выходки, и что надо что-то делать.

Долго гуляла лиса, пока не добралась до колхозной птицефермы. Без особого труда несколько черных цыплят оказались в ее лапах. Она наелась, насытилась и легла на солнышке.

Лиса думала о том, что не плохо бы еще одного цыпленка слопать. "А может быть, – думала лиса, – оставлю и на завтра, сегодня уже вряд ли осилю цыпленка". Лиса начала подходить, крадучись, к ферме.

Оказывается, здесь были и собаки. Лиса оказалась в окружении собак. Все хитрости были позабыты сразу же. В последний момент своей жизни лиса подумала: оказывается, правду говорит пословица: Кто многого захочет, без ничего останется!

ДВА ГОСТЯ

Жил-был в одном царстве, в неизвестном селе один нищий. Он в писках пищи должен был скитаться по разным селам. Однажды он попал в село, где жил его кунак.

Кунак его жил неплохо, семья его ни в чем не нуждалась. Но он был очень скупым и жадным.

Когда подошло время обедать, он положил на скатерть лепешку такую тонкую, что если дунуть, можно было в ней сделать дырку, и соленый-соленый кусок черствого сыра.

"Бисмиллах", – с такими словами они начали есть то, что было на скатерти. К удивлению гостя, хозяин с каждым куском хлеба повторял "бисмиллах". Пока гость опомнился, хозяин все съел. Так и остался голодным гость. Через некоторое время возмущенный гость вернулся к себе в село в думах, как бы отомстить тому.

Однажды тот самый жадюга попал в гости к бедняку. Бед-

няк принес и накрыл скатерть всем тем, что было в доме. Вспомнив, как издевался над ним нынешний его гость, он с каждым куском хлеба повторял: "гав-гав", "гав-гав".

– Что же это у тебя значит? – спрашивает гость. – Не обижайся на меня, объясни, пожалуйста, для чего ты гавкаешь за обедом, ведь над тобой будут люди смеяться.

– Нет, – сказал бедняк, – никто не посмеет смеяться надо мной. Чем за пустой скатертью "бисмиллах" говорить, лучше гавкать за полной скатертью и насытиться.

КТО ЖЕ ГЛУПЕЕ?

Жили в одном селе три муллы. Когда они шли в соседнее село по какому-то делу, с ними поздоровался один человек. Каждый подумал, что этот человек поздоровался лично только с ним.

– Он поздоровался со мной, – сказал один.

– Он только со мной поздоровался, – сказал другой.

– Нет, – сказал третий, – он поздоровался со мной.

Начали они спорить.

– Давайте же спросим у того, кто поздоровался с нами, – наконец, догадался один. Все согласились. Позвали его, спросили:

– С кем из нас ты поздоровался?

Хитрый человек сразу понял, в чем дело, и с усмешкой сказал:

– Кто из вас дурак, с тем и поздоровался. Рассказывайте, кто из вас в самом деле глупый.

Первый начал рассказывать:

– Однажды, когда я вел урок, один из учеников сказал, что у меня изменился цвет лица. Другой его сосед сказал, что у меня под глазами синяки. Следующий сказал, что я не могу даже стоять на ногах. Я вспомнил пословицу: "Если три человека скажут, что ты слепой, уже надо держаться за стенку, чтобы не упасть". Поэтому я упал.

Ученики подняли меня, понесли домой. Положили меня в постель, жена начала готовить обед. Она приготовила голубцы специально для больного и поставила передо мной. Разве больной может сразу есть? Я не стал есть, хотя был страшно голоден, и лишь когда жена ушла ухаживать за скотиной, я спрятался и стал украдкой есть.

Когда я положил в рот кусочек голубца, из прихожей слышались голоса. Ученики шли проведать меня. С горячим голубцом во рту я лег и закрылся одеялом.

Когда они увидели меня, я сказал, что у меня и щека распухла тоже. Немедленно надо привести знахаря.

Пришел знахарь. Он, ничего не спросив, заключил, что это опухоль и если опухоль достигнет горла, то удушит муллу.

Я сам тоже испугался. Разрешил вырезать. А какие бывают знахари, вы тоже знаете. Они, если им скажешь, что болит палец, готовы отрезать тут же, лишь бы побольше денег сорвать.

Он порезал мне щеку, вытащил оттуда виноградные листья, рис, мясо, и зашил рану. Посмотрите, вот тот шрам, – заключил мулла.

– Ты прав. А теперь слушайте глупость, которую я совершил. Однажды, простудившись, я начал чихать. Когда шел урок, я время от времени чихал. Ученики желали здоровья. Так, чихая, принимая пожелания здоровья, я закончил занятия. Потом я потребовал, чтобы при чихании не говорили ничего, а хлопали.

Так они и сделали.

В один день, когда шли занятия, прибежала жена и крикнула: "наша черная курица попала в колодец".

Всех учеников забрал с собой. Обвязав меня ремнем, опустили в колодец. Я чихнул, сверху не хлопнули. "Эти дураки уже меня не признают, что ли?" – подумал я и стал злиться.

"Вытащите меня наверх!" – крикнул я, стал ругаться.

Они вытащили меня наверх. Каждому я отвесил пощечину и спросил: "Оглохли, что ли? Я ведь чихнул, но никто не хлопнул в ладоши".

Снова я стал спускаться на ремне в колодец. Мои ученики

начали хлопать, и я стал стукаться от стенки к стенке и упал на дно. Голова моя раскололась на части, как глиняный горшок. Смотрите, вот те шрамы.

– Достаточно, – сказал третий. – Не такие уж это страшные глупости. Слушайте меня.

Однажды я пошел к колодцу и посмотрел внутрь. Я вижу, там кто-то есть и внимательно смотрит снизу на меня. Об этом я рассказал своим ученикам.

Они взяли с собой палки и пришли. Сперва они захотели сразу спуститься в колодец и расправиться с ним.

– Оставьте, – сказал я, – им займусь я, а когда он высунет оттуда голову, то бейте его палками.

С такими словами я бросился в колодец, в воду. Искал, искал, но никого не нашел. Всплыл наверх и только хотел выйти, как по моей голове стали бить палками. Я снова под воду. Когда открывал рот под водой, задышался, а когда всплывал, то на голову сыпались удары. Я уже не знал, как бить, как вдруг моя жена догадалась и со словами "Убиваете моего мужа", кинулась в колодец. За руку меня вытянула наверх и спасла.

– Теперь, судья наш, определи, кто же из нас глупее?

– Честно сказать, вы все большие глупцы. И поздоровался я со всеми вами.

С такими словами хитрец ушел, а муллы, недовольные, смотрели друг на друга и стояли на том же месте. А я, смотрите, целым вернулся обратно.

КТО ЗЛИТСЯ, ТОМУ НОС РЕЖУТ

У бедняка было три сына. Старшего звали Керим, среднего – Селим, младшего – Пирим. После смерти отца быстро растаяло богатство, оставленное детям, и вскоре у них ничего уже не было. Они собрались обсудить дальнейшую жизнь.

– Я пойду по свету искать для нас питье-еду, а вы оставайтесь пока дома, – сказал старший брат и тронулся в путь. Прошел большой путь и попал в одно село. Здесь жил один богач –

хозяин больших отар овец, стад лошадей и коров. У него работали много слуг-раят³⁵. Узнав об этом, Керим решил попытаться счастья у этого богача.

– Смотри, – сказал богач, – я беру тебя на работу, как ты будешь работать, так буду тебе платить, но у меня есть особое условие: что бы ни случилось, друг на друга не злиться, а если кто разозлится, тому носотрежем.

– Я не против такого условия, – ответил Керим, не поняв истинного смысла слов богача.

Рано утром на следующий день Керима разбудили, дали буйволов и отправили пахать в поле. К обеду он сильно проголодался, потому что не ел ничего и утром. Стал ждать, когда поднесут обед.

Солнце клонилось к закату, но от бека никого не было с едой. Керим удивился, стал возмущаться, потому что сильно устал и проголодался. Но когда вспомнил условие, которое поставил ему бек при найме на работу, пришлось забыть гнев, собрал он остатки сил и стал работать.

Время клонилось к вечеру. Но его и не думали кормить. Еле волоча ноги, погнал буйволов. Злой и недовольный, он шел в село. Зашел к беку. Зловредный владыка посмотрел на Керима и спросил: "В чем дело, Керим, мне кажется, ты чем-то недоволен. Не разозлился ли ты случайно на меня?"

Голод брал свое, Керим все позабыл, и ответил:

– Пусть твой дом разорится, неужели, имея столько богатства, собранного таким же нечестным путем, ты такой жадный. Пусть это богатство служит тебе надгробным камнем!

– Оказывается, ты злой, надо отрезать тебе нос, – сказал наглый бек и приказал своим слугам наказать его. Те убили его.

Теперь рассказ о тех, кто в ожидании Керима сидели дома – о Селиме и Пириме. Когда прошел почти год после ухода старшего брата, Селим тоже ушел на заработки по следам старшего брата.

И с Селимом, к сожалению, случилось то же самое, что со старшим братом. Он попал к тому же владыке, и при таких же обстоятельствах его погубили. Он тоже не вернулся домой.

Когда оба брата не вернулись, не было весточки от них, Пирим стал задумчивым. Он много переживал, сердце его разрывалось пополам. У него возникли сотни вопросов: "Неужели мои братья оставили меня нищим? Неужели они меня забыли? Или же с ними случилось страшное несчастье? Есть ли на этом свете человек, который мог бы ответить мне на эти вопросы?"

Когда понял, что делу этим не поможешь, Пирим ушел следом за братьями из дому.

Поразительно, но и он пошел по той дороге, которой пошли старшие братья, и попал к тому же кровожадному владыке. Брат решил, что будет работать у него.

– Смотри, – предупредил бек, – наше условие должно быть таким: как ты будешь работать, так я буду тебе платить, но между нами должны быть мир и согласие. Поэтому, кто из нас раньше разозлится, тому отрежем нос.

– Ладно, – подумал про себя Пирим, – может быть, мои братья именно таким образом погибли. Вроде, я начинаю догадываться. Мне надо его перехитрить.

И сказал спокойным голосом:

– Я вполне согласен с таким условием. Злиться – это не дело. Какой будет приказ на завтра?

– Завтра запряжешь буйволов и пойдешь пахать. Других поручений нет.

– Готов, – сказал парень и пошел в комнату, отведенную для него.

На следующий день он взял буйволов и ушел пахать. Когда солнце поднялось на длину рабочей веревки³⁶, Пирим в ожидании обеда распряг буйволов и пустил их пастись, сам лег отдохнуть. И когда надоело ждать, он столкнул буйволов со скалы и, посвистывая, направился в село.

– Как же ты так рано кончил работу? Я же хотел послать к тебе с едой, – начал бек, внешне стараясь не выдавать гнева.

– Скучно мне стало в поле, бек, – шутя или издеваясь, сказал Пирим.

– А где же буйволы?

– Я их с той скалы столкнул. Скажи, бек, ты не зол?

Бек сдержал гнев и сказал: "Да нет, зачем же мне злиться?" Нехотя засмеялся и начал думать, как бы отомстить парню.

На следующий день Пирим запряг быков и отправился в поле. На этот раз Пирим не дождался даже времени обеда. Сбросил быков со скалы и веселый вернулся в село.

Бек сразу подумал: "Еще какую-нибудь пакость сотворил этот парень для меня". Но внешне ничем не выдавая злости, спросил:

– Где же быки, Пирим? Почему ты их не пригнал домой?

– Не злись, господин, и быки пошли по той дороге, по которой вчера ушли буйволы. Я их сбросил со скалы со словами: "Никогда вы не дадите пользы своему хозяину". Ведь я же работал хорошо. Только не злись, – закончил Пирим.

– Нет, ничего! Видимо, их судьба была такой, если буду злиться, ничему не помогу, – сказал владыка, хотя сердце его от злости разрывалось. Единственная дума не покидала теперь богача: как бы избавиться от этого человека.

На третий день Пирима послали в горы пасти овец. Наигрывая на свирели разные мелодии, выгнал он на луга овец, спокойно отдыхал. Вдруг он увидел людей, которые шли с караваном верблюдов. Он догадался, что это купцы. После небольшой беседы Пирим понял, что купцы не прочь купить его баранов и овец.

– Очень хорошо, – сказал Пирими. – Выберите из этого стада столько, сколько вам захочется.

– А цена какая? – спросили купцы.

– Что дадите, тому и рад.

– Какой интересный человек! Какой добрый щедрый! А может, он глупый? – рассуждали купцы про себя.

"Желание – к добру, время – к счастью", – с такими словами Пирим заключил соглашение с ними. Взял деньги, освободился от отары овец, и с несколькими десятками оставшихся овец пришел в село, громко смеясь.

– Что за беда? Пирим, где же остальные овцы? – спросил владыка.

– Большую часть продал купцам, и деньги у меня в кармане. Неужели ты разозлился?

– Эй, безверный, нахальный человек, что за напасть ты на меня такая? – только успел закончить эти слова бек, как Пирим крикнул: "Значит, ты разозлился, господин. И ты помнишь условия нашего договора. Неужели ты забыл?"

Взял топор, который лежал неподалеку, и со словами: "Что ты сделал с моими братьями, то сделаю и я с тобой", разрубил владыку на части.

Потом освободил всех его слуг, раятов,³⁵ взял добра, сколько ему было надо, и вернулся в родное село. Начал жить да поживать.

ДЛИННАЯ ПОЩЕЧИНА МАЧЕХИ

Один мужчина, после того, как умерла его жена, женился на женщине, у которой не было никого из родственников, чтобы она помогла в воспитании маленькой дочери. В первые дни женщина была доброй, приветливой, но через некоторое время, когда и сама родила дочь, она стала такой врединой, как курицанаседка...

Все время уделяла своей дочери, а падчерица казалась ей холодной змеей. Крестьянин хотел по-хорошему уладить отношения с женой, но ничего не вышло.

– Пока ненавистная мне твоя дочь останется в этом доме, скандалы не прекратятся... Если ты желаешь жить без скандалов, надо ее убрать с моих глаз.

– Что же мне делать, ведь она же мне дочь, убить ее не могу. Ее надо воспитать, – сказал отец.

– Не надо убивать, делай что хочешь, но с моих глаз убери. Дай кому-нибудь на воспитание, отвези в Дербент, там маленьких детей берут в служанки. Как бы ни было, убери ее. Когда ее вижу, из рук падает работа, хлеб, еду не могу до рта донести.

Взял отец свою дочь и пошел из дома. Слабая малышка не могла долго идти сама. Отец часто брал ее на спину. Наконец,

их посадил в арбу один человек, едущий по пути, и довез до Дербента.

Девочка была слишком маленькой и везде отказывались ее брать к себе в служанки.

Что делать! Взяв ее за руку, печальный отец пустился в дорогу.

Идти домой – жена снова станет издеваться, с другой стороны, жалко бросить ее.

Задумался он, сидя под деревом. Уставшая девочка положила голову на рукав отца и задремала.

В долине, где он остановился, кругом были раскинуты сады, красивые горы, маленькие аулы. И его осенила мысль: проснет-ся девочка, пойдет в какое-нибудь село, пристроят ее, не бросят! И чтобы не разбудить ее, отрезал рукав своей чухи³⁷ и ушел.

Проснувшись, девочка стала звать отца, искать его. Ей встретилась одна женщина. Она пожалела девочку и взяла ее с собой в село. В этом селе играли свадьбу, была слышна музыка, песни. В доме, где играли свадьбу, девочку накормили, дали ей платье, платок, обувь и успокоили ее.

Село это было построено крестьянами, сбежавшими от насилия беков.

– Хочешь, оставайся с нами. Если хочешь, к себе в село можешь вернуться.

– Отправьте меня к себе. Увижу отца, если мачеха будет противиться, придумаю что-нибудь. После того, как я узнала о таких хороших и добрых людях, как вы, я ничего в мире не боюсь, – сказала девочка.

– Если так, – сказал руководитель этого джамаата, – иди, смотри, дитя мое. Если не поладите, вернись к нам. Когда бы ты ни пришла, мы встретим тебя с любовью.

Женщина, которая нашла ее тогда в степи, проводила девочку, показала рукой в сторону аула, где жили ее родители. А аксакал³⁸ сообщил народу о том, на каких условиях девочка ушла к родителям.

ЗНАТОКИ ЯЗЫКА

Два друга – Бал и Габал – тронулись в путь в сторону Дербента. Когда прошли большую часть дороги, они спрашивают друг друга: "Мы идем. Но там говорят не на нашем языке, а на тюркском. Разве мы знаем этот язык?"

– Немного знаю, – сказал один.

– А ну-ка, поговори, – сказал второй.

– Мен, мен, мен, – говорил Габал (на тюркском языке – это значит "я").

– Что за слово "мен"? Так мало и я знаю язык.

– Ну говори тогда, что знаешь ты.

– Я знаю выражение "Кеф учьюн" (по-тюркски – "ради забавы").

– "Кеф учьюн" и я знаю. Это же наш язык.

– Нет, это по-тюркски; я слышал от нашего учителя.

– Тогда, действительно, это тюркский. Не забудь. Это тоже нам надо знать, пригодится.

– А больше ты ничего не знаешь?

– Если бы знал, сказал бы.

– Но тогда вспомни еще что-то.

– "Бели" (по-тюркски "да") – это слово, кажется, тюркское.

– Тогда запомни и это слово.

– Ладно, – согласился товарищ. – Хоть мало, но знаем язык тюрков. Как-нибудь выкрутимся.

Радостные, они пошли дальше.

Шли долго. Остались позади горы и луга. Вот они дошли до широкой степи под названием "Соляная степь", где не было даже капли воды.

Шли они по степи. Теплый день, кругом тишина, от усталости даже разговаривать не хотели.

У обочины дороги похожее на какую-то вещь что-то лежало. Как только увидели эту вещь, Бал крикнул:

– Габал, что же это?

Габал уперся взглядом в эту вещь и смотрел, как лошадь, увидевшая волка. Смотрел, смотрел и решил, что там что-то

есть.

– Это, что бы ни было, полезная вещь. Давай посмотрим.

Оба вместе побежали туда. Что же они видят? Либо это мешок с золотом, либо мешок с зерном, или же хурджин с сыром. Приблизились еще и смотрят: это был человек. Он не двигался, он был без признаков жизни. Габал нагнулся, приложил ухо и послушал.

– Он мертв, – сказал он. И Бал прислушался. И он не почувствовал никакого дыхания.

– Он мертв, – подтвердил тоже.

Что делать? Бросить труп, уйти – этого делать не положено. Пока они раздумывали, со стороны города показался всадник. Друзья стали смотреть на приближающегося. Тот подъехал и просил на тюркском языке:

– Кто его убил?

Бал и Габал переглянулись.

– Кто его убил? – повторил тот на тюркском языке.

Друзья вновь переглянулись.

– Этот человек приехал из Дербента. Значит, он должен говорить по-тюркски, – подумал Габал, и чтобы ответить хоть как-то, сказал:

– Мен (я).

– Для чего? – по-тюркски спросит тот.

Друзья вновь переглянулись. Этот человек повторил. Бал тоже вмешался в разговор и сказал:

– Мен (я).

– Для чего?

– Кеф уьчюн (ради забавы).

– Ради забавы разве убивают человека?

– Бели (в смысле: да), – сказал Бал, не зная смысла слова.

Получилось так, что сам не зная того, он признался в убийстве. В это время на конях прискакали два жандарма. Смотрят и удивляются. Увидели труп. Всадник что-то сказал им на ухо и те связали руки Балу и Габалу. Повезли их в Дербент. Открыли большие ворота и посадили во двор, окруженный высоким забором. Больше они жандармов не увидели.

Темный двор, темные задворки. Открыли двери других помещений – кругом пусто. Они подумали, что это помещения какого-то богача для содержания скота. Они еще не знали, что их поместили в тюрьму. Двери были закрыты, а сами они не могли додуматься ни до чего.

Два дня их допрашивали. Наконец, с помощью переводчица удалось выяснить все то, что случилось. Выгнали их на улицу.

Они, удивленные, ходили по улицам, пока, наконец, не добрались до большого базара. Как в густом лесу, нельзя было даже пройти. Они потеряли друг друга.

Что теперь делать? Языка не знали. Если говорить на том же языке, возможно, снова попадут в какое-то происшествие. Молча бродили, но никак не находили друг друга. Когда уже сил не стало ходить, Габал стал кричать:

– Эй, Бал, эй, Бал, эй, Бал!..

Бал был далеко, а голос доходил до него как из-под земли. Решил узнать, откуда голос. Пусть он продолжает бродить. А я расскажу вам о Габале.

На базаре стали слушать его. Им показалось, что он объявлял о продаже меда, поэтому стали собираться к нему. Один спросил: Где "бал"? Другой сказал: "Он дурной, надо его отправить в дом сумасшедших".

Испугавшись народа, он замолчал. В это время, на его счастье, попал сюда односельчанин Алириза. Габал очень обрадовался, чуть не обнял его.

– Почему они окружают меня? Что я им плохого сделал? – обратился он к Алиризе.

– Они что-то от тебя хотят. Выполни их просьбу.

Габала бросило в дрожь. Бедный человек не надеялся дать отпора никому; из глаз невольно потекли слезы.

– Не бойся, они думают, что у тебя есть для продажи мед.

– Пощадите, люди! Откуда мед? У меня нет даже краюхи ржаного хлеба, – и продолжал плакать.

– Подожди Габал, почему же ты кричишь: "Бал", "Бал"

– Так я зову своего друга Бала!

Алириза понял все. Он разъяснил, что "бал" – это мед по-тюркски, об этом же поведал он джамаату.

В это же время с другого конца базара стал кричать кто-то "Габал", "Габал"...

Услышав голос Бала, Габал направился туда, сбивая народ.

– Подожди, подожди, – сказал Алириза и побежал тоже с ним.

Смотрят, а у Бала дела еще хуже. Все собравшиеся спрашивают: где халва? Когда он увидел друзей, обрадовался.

– Ты кричишь "габал" – на тюркском языке это значит – халва сладкая, как мед, – разъяснил Алириза.

– Что за чудо это все, – сказал Бал. – Кто помнит вкус халвы? Я ищу друга, чтобы подальше уйти от греха.

– Незнание языка – большое несчастье, друг Алириза. Мне здесь пользы нет. Мы здесь не полноценные люди. Сейчас поздно изучать языки. Чем так позориться, лучше умереть в своем ауле.

Они возвратились в село. Первое попавшееся дерево обняли, целовали, как мать родную.

– Родное дерево, родная земля, мы кланяемся перед вами...

В своем ауле они знали язык. Как и все остальные, они разговаривали свободно. Так они, говорят, продолжают жить в родном ауле.

შენიშვნები – ПРИМЕЧАНИЯ

1. სემენი – ქალის სახელია.
2. შუბარი – ოქრომჭედლებით ცნობილი სოფელია დაღესტანში.
3. ხალუ – მამაკაცისადმი პატივისცემით მიმართვის ფორმა.
4. ბუდილ – წვიმის მომყვანი ღვთაება.
5. კემერი – ზღაპრული რაში, თავისუფლების სიმბოლო.
6. იღვან-ხან – ადგილის სახელია.
7. მარზა – ადგილის სახელია.
8. უმჩარი – ბოროტი სული. არსებობს ასეთი წყევლა: „უმჩარმა განგემიროს“, „უმჩარმა დაგლახვროს“. ეს გამოთქმა, ეტყობა, ამ ლეგენდიდან უნდა მომდინარეობდეს.
9. ბაღაღაღი – აქ სიმდიდრეს, სიღამაზეს და სიკეთეს ნიშნავს.
10. შახი – შაური.
11. მენ – თურქულად „მე“.
12. ქეიფ იჩუნ – (თურქ.) მხიარულება.
13. ბელი – დიას.
14. ბაბალ – მამაკაცის სახელია.
1. ИЙК – мера длины, равная 0,5
2. СЕНЕМ – имя девушки
3. КЕРЕМ – персонаж из восточной классики
4. ГЮЛИШАН – в значении Гюлистан – райский
5. ВАЛЖАГ – мужская верхняя одежда вроде плаща, летнего пальто
6. КАРЕТА – в горах невесту увозили в убранной арбе, которая в контексте звучит "фур" – карета
7. ХАЛАЛ – священное (сделай халал – сохрани как священное)
8. БАЖИ – уважительное обращение к женщине
9. АЛАГЮЗЛИ – великолепная, прекрасная, неповторимая
10. ХАЛУ – уважительное обращение к мужчине
11. ЭБЕЛЦЕН – праздник весны
12. МАЙДАН – здесь: поляна
13. АФРАР – пироги с начинкой из творога, мяса и т.п.
14. ГУДИЛ – ритуальное песнопение для вызывания дождя
15. КЕГЕР – имя коня, принадлежащего герою-борцу за свободу
16. КАРБУК – село, знаменитое оружейниками и кузнецами
17. ПЕХЛИВАН – богатырь, непревзойденный силач и герой
18. КАЛУК МИРЗА – народный поэт. Это стихотворение и стихотво-

рение "Зов к народу" приписывают ему. Но, на наш взгляд, они народные.

19. ИДВАН-ХВАН – географическое название в нынешнем Хивском районе

20. ВАРЗА – название местности

21. ЧУХТА – часть национального головного убора

22. УМЧАР – дух, языческое божество

23. ХУЧНИ – ныне районный центр Табасарана

24. ДЖАМААТ – сход, собрание

25. МАГАЛ – участок, здесь в значении район

26. УРАЗА-БАЙРАМ – пост у мусульман

27. НУКЕРЫ – воины

28. ЯРЛЫГА – палка чабана

29. ТЕНДЫР – печь в земле, где пекут хлеб

30. КАЗИ – судья

31. УСТАБАЙ – мастер

32. ГАШБАЙ – голодный

33. ЧУНГУР – струнный музыкальный инструмент

34. ШАХИ – монета в 5 копеек

35. В Табасаране были уздени (свободнее люди) и раяты (находившиеся в подчинении у беков)

36. Рабочая веревка служит для того, чтобы завязав ее на рогах буйволов или быков, водить их в нужном направлении

37. ЧУХА (чоха) – верхняя мужская одежда

38. АКСАКАЛ – старейшина

წინათქმა	3
Предисловие	5

აოუზია

მდიდარი ბოროტის მქნელი	9
სიღარიბე	10
შემიყვარდა ერთი ქალი	12
სენემს	12
გაიღვიძე, ლამაზო, გაიღვიძე!	13
ბეთები	14
საქორწილო სიმღერები	19
სიმღერები ბელზე	21
სიმღერები ებელცენის დადგომამდე, როცა კვერცხებს აგროვებენ	23
სიმღერები, ებელცენის დღესასწაულზე ნამღერი დილა-სალამოს	24
გუდილ	24
კეგერი	25
მოწოდება	25

პროზა

იღვან-ხვან	29
დედა-შვილის გაიძვერობა	32
შვიდი ძმა და ერთი და	34
ხანი ბაზუზაი	39
ჟუგაი	40
ოსტატი მაჟეადი	40
ბრძოლა სოფელ ხრეჯთან	41
ტრაბახი ისევ შენ დაგლუპავს	42
ურაზა-ბაირამის მარხვის გახსნილება ღროზე აღრეც შეიძლება	43
ვირი ტირის	44
კვასაგაის გაქუცული ხარი	45
ყველას თავისი საქმე აქვს	48
მარიფათიანი ბელურა	49
მუქთად გასაღებული სურვილი	53
ვინ უფრო სულელია?	56
ვინც გაბრაზდება, ცხვირს სჭირან	59
დედინაცკლის სილაქი	63

ПОЭЗИЯ

Злодей богач	71
Бедность	72
Я в одну красавицу влюблен	74
К Сенем	75
Проснись, красавица, проснись	76
Бейты	76
Свадебные песни	81
Песни о судьбе	83
"Эбелцен"	85
Гудил	86
Кегер	86
Зов к народу	87

ПРОЗА

Идван-хван	91
Хитрость матери и дочери	94
Семь братьев и одна сестра	96
Хан Базузай	101
Жугай	102
Мастер Мажвад	103
Битва вблизи села Хреж	103
Хвастливые слова себе приносят беду	104
Плач осла	105
В день Уразы-байрама пост можно нарушить раньше	106
Куцый бык Квасагая	107
У каждого свои обязанности	111
Хитрый воробей	112
Багдад не лучше тебя?	114
Желание, проданное за бесценок	116
Два гостя	118
Кто же глупее?	119
Кто злится, тому нос режут	121
Длинная пощечина мачехи	125
Знатоки языка	127
Әзбәһәзбәһәһә – Примечания	131

მადლობას ვუხდით ევროპულ ფონდს
HORIZON-ს ფინანსური დახმარებისათვის

Our deep gratitude for financial support to
the European Foundation HORIZON

Благодарим европейский
фонд HORIZON за финансовую поддержку

თაბასარანული ფოლკლორი
(ქართულ და რუსულ ენებზე)
„კავკასიური სახლი“
თბილისი
2004

ТАБАСАРАНСКИЙ ФОЛЬКЛОР
(На грузинском и русском языках)
“Кавказский дом”
Тбилиси
2004

საილუსტრაციო მასალა აღებულია ინტერნეტიდან
Материалы для иллюстраций взяты из Интернета

გამოცემის რედაქტორები: ლია ჩლაიძე და
ლია გელოვანი

მხატვრული რედაქტორი ქეთევან ჩლაიძე
ყდის დიზაინი პახა რევაზიშვილი
დამკაბადონებელი ნიკა გელაშვილი
ოპერატორი ელენე ბალაშვილი

Редакторы издательства: ЛИЯ ЧЛАИДЗЕ и
ЛИЯ ГЕЛОВАНИ

Художественный редактор КЕТЕВАН ЧЛАИДЗЕ
Дизайн обложки КАХА РЕВАЗИШВИЛИ
Верстка НИКА ГЕЛАШВИЛИ
Оператор ЕЛЕНА ГАЛАШЕВСКА

საქართველოს კულტურულ ურთიერთობათა ცენტრი
„კავკასიური სახლი“
თბილისი, გალაკტიონის ქ. №20